

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XXII.

Vnoči tistega dne je hodil Foscari po Piazzetti in se oziral na arkade dogane. Hodil je naglih korakov, razkrite glave, krilil z rokami, vzklikal. Ob njegovem vzkliku je dvignil fakin pod stebrovjem glavo s kamena, zganil se je gondolir iz gugačoče se postelje, pogledala straža pod arkadami. Kaj je generalu Foscariju? Ali mu ni trdna glava na ramenih? Oj Foscari — prijatelj ljudstva . . . Slabi so tvoji, slabi naši računi. Z glavami plačujejo beneški plemiči ljubezen do ljudstva . . . Prokleta signorija, praviš? Da, da! Prokleta — stokrat . . .

Prokleta vse! klikne Foscari, hodi, se ozira na arkade. Tam stoji bela postava. Sestrino oko mu sledi. Oko sestre, ki je podla in slaba, kot so oni vsi, kot je tudi on sam, Ivan Foscari, general ljudovlade, ženin Mocenigove Klare. Prokleta vse! Ni svobode, harmoničnega razpoloženja duha. Razočaranje povsod. Za njim — pred njim — viharni dnovi. Takozvana čast, nazadnjaški nazori slabotnih duhov

— kako prazno, posmeha vredno je bilo vse to njegovemu upornemu duhu. Sovražnik signorije, prijatelj teptanih in zatiranih, je snoval drzne čine. Modra signorija! Kako je ukrotila uporneža? Sod olja umiri valove — njega so utolažili z generalsko častjo. Smešen sebi in drugim se je šopiril v generalskem klobuku, sedel pri doževi mizi, izpolnjeval signorijine ukaze, se privadil ostrih oči Klare Mocenigove.

Pa je prišla . . . Bleda, krasna. Prosila je zavetja. Ni iskala, ni kazala ljubezni. Ohraniti je hotela samo svobodo volje. Leta je čakal nanjo. A Senjanka je ostala ponosna tudi v doževi palači. Neznosna mu je postala Klara. Cele ure je sedel v bližini Senjanke. Razlagal ji je lepoto italijanske poezije. Ona pa ga je odvedla od visoko razvite italijanske kulture s preprosto pesmijo pastirja . . . Mož vojne je zasanjal idilo miru:

Ziblje se klasje, vršiči visoke koruze se majejo v vetru. Drhti trsje, žare paradižniki, polni so mandeljni, blagoslovljene oljke. Med poljem in vrtovi

na Giudecchi stoji bela in sveža njegova letna palača . . . V njej tiha sreča. Pride jesen. Gibljejo se pridne roke. V širokem slamniku, ves prepoten, prihaja nekdanji general Foscari domov. Vitka, visoka, polnolično dete v naročju, ljubezen v očeh, kipeča zdravja, mu prihiti Zora naproti. Po skromni večerji sedita z otrokom pri razgledu na morje. Hite tam barke. Za blagom, za častjo. On pa objemlje ženo, poljublja dete, poje pesem o sreči poljedelca.

Tako idilo miru je zasanjal vojaški mož. Da jo uresniči, bi moral biti previden, neomajen. Toda kot izbruhne vulkan pogubonosno lavo, je izbruhnil on ob Venierovem roganju svojo namero . . . Neomajen je hotel biti. Pa kot se ohladi lava v naglem teku — tako se je ohladil njegov ogenj ob materinih solzah. In on, ki je slavil Zorin beg kot čin neuklonjene ženske duše — on mož . . . Že v dogani, ko se je zavzel za Zoro ob prihodu Venierovem . . . Prosila ga je Cecilija, mu dokazovala: Roditelji na robu propada — očetove barke ponesrečile — porok Foscarijevih dolgov Mocenigo. Ali more pustiti sin, da gre sivi oče s sramoto s sveta? Ali more prenašati težo materine kletve? Radi senjske deklice, ki je sicer plemenite, ponosne duše in rodbine, ki je slavna med Uskoki — toda v očeh Benečana preprosta kmetica, brez dote in prijateljev . . .

Govorila sta Cecilija in Venier. Zore ni videl popoldne. Nista ga pustila svak in sestra do nje. Odvedla sta ga v očetovo palačo. Tam so silili vanj . . . Prosili, grozili, obetali so roditelji, Mocenigo, dož, Venier, sestra. In on, klaverni junak, se je uklonil moči dejstev . . . A če vzame siroti, ki je pribežala zaupno k njemu, častno, srečno prihodnost, je njegova dolžnost, da jo preskrbi kako drugače.

„Kaj naredimo z Zoro?“ je vprašal sestro, ki je ljubila Juriša. Odgovorila mu je dožinja . . . Dobro je podpihala mati sicer tako blago Cecilijo . . . O, dož ni zvest soprog. Ljubše od duhovitih Cecilijinih besed so mu naivne besede preproste deklice. „Zora,“ je rekla neodločno Cecilija — „gre lahko domov — nazaj . . .“

„Nazaj?“ je povzel naglo dož. „To ne gre. Stroge so uskoške postave. Doma čaka pribeglico sramota. Pritekla je k nam. Škoda, da uvene za senjskim zidom. Naj ostane v dogani. Naj kratkočasi mojo drago, lepo soprogo s pesmami o junaku Jurišu . . .“

„Polno dela je v dogani,“ je presekala gospa Foscarijeva zetu besedo. „Kaj bi poslanjala Senjanka po dvoranah. Če je že ne maraš poslati domov, k njenim ovcam in ušem, pošlji jo vsaj v kuhinjo, Cecilija.“

„Zakaj ne bi šla nazaj?“ je stisnil stari Foscari obrvi. „Če si, Ivan, dal besedo, da jo obvaruješ

pred neljubim ženinom, si te besede rešen. Ženin Milanšič je v ječi. Ne bo se mu mudilo domov . . . Brat je mrtev, dekle svoja gospodinja. Zdrava je, močna; dobi si doma drugega ženina.“

„Čemu naj si išče Zora ženina drugod? Dosti jih je v Benetkah. Če je mislilo dekcle v svoji preprostosti, da je dobra za soprogo benečanskega patricija — ji tega ne smemo šteti toliko v zlo . . . Sirota je — doževa dolžnost je, da ji preskrbi ženina.“

Tako je rekel dož. Ironično se mu je poklonila tašča, sicer tako dobra gospa Foscarijeva: „Vaše gospostvo ima res plemenito srce. Gotovo bo benečanskemu dožu lahko preskrbeti siroto. Najde se trgovec, neplemenit meščan, ki jo sprejme tudi iz druge roke. Le prepusti, Cecilija, dožu skrb za siroto . . .“

Zatajene misli so se brale vsem na obrazu. Sramota in greh . . . Govorili so naglo, gestikulirali strastno. Rodbinski svet je postal rodbinski prepir. Tenki ustni zažeti, hud blesk v ostrih očeh, je molčala samo nevesta Klara. A njen molk se je zdel Foscariju groznejši kot vse pretnje drugih. Mocenigo je rekel naposled kratko upornemu ženinu: „Daj besedo, da ne poročiš Senjanke — drugo je vse v redu!“

Da je ne poroči . . . Podel izhod, vreden podlega človeka. Pa Mocenigo je govoril kot izkušen mož . . . „Daj besedo,“ je šepetal lisjak Venier, mu je namignil dož. „Besedo izgovori samo, da je ne poročiš — ljubiti jo smeš.“ Na čelu vseh se je videla sramotna misel, temnejši je postal Klarin obraz. Ona ni odobraval, kar odobrujejo vsi, njen pogled je bil nož, ki je pretil Senjanki. Vse je bilo nizkotno, grozno. In on, ponosni Foscari, je dal besedo, da ne poroči Senjanke. Dal je besedo, da bo razžalil odslej vsak njegov pogled Juriševo sestro, ker bo zahteval ta pogled ljubezni, katere ne bo blagoslovil svečenik. Padel si, Ivan, globoko si padel . . . Ali bi ti delal tako, da živi Zorin brat, njen ljubosumni varih? Aj, nisi ti senjska skala, nisi Juriša . . . In Zora je ženska. Pripravljen je dom na Giudecchi. Brez blagoslova, brez svatov povede nevesto vanj. Nebo bo svečenik, zvezde priče. Molči naj sodba sveta — sodi naj Bog.

Gondolo je bil pustil pri Piazzetti. Gondolo z lepim baldahinom, baržunastim sedežem, svilenim zagrinjalom. Zaspala je Venecija. Dožinjin brat je smel skozi dožinjine dvorane, je trkal na Zorina vrata.

Dolgo ni odprla, se ni oglasila. Pa klical jo je s sladkim imenom, izlival žareča čuvstva v vroče besede. Obstal je, ko je odprla vrata in stala tu v svitu svetilnic visoka in stroga v črni obleki žalosti.

Žalosti za vojvodom, katerega ime in poštenje je ostalo neskajeno . . .

Zavzet je strmél vanjo. Ali kaj ve? Zakaj je užaljena? Preletel ga je srd. Pa saj ga ljubi, ga mora ljubiti. Privrela je zopet iz duše reka strastnih besed . . . Mrzlo ga je odbila Zora: „Ne vznemirjajte se, general Foscari. Imeli ste neprijetnosti? Radi uskoške kmetice jih ni bilo treba, plemeniti signor. Domov grem. Zahvalim se za vaše gostoljubje. Plačam vam s srčno krvjo. Dajte mi — to je moja zadnja prošnja — dajte mi mojega ženina, brinjskega stotnika Milanšiča, iz ječe. Radi mene je prišel vanjo stari junak. Bratova senca grozi vam in meni, Foscari . . . Dajte mi nazaj ženina, da se vrnem ž njim častno na dom. Vrnite mi moje upe, mojo čast mi vrnite, don Foscari.“

„Tako mrzla, Zora? Ne bodi taka. Domov hočeš? Pri meni je tvoj dom. O časti govoriš? Kaj ni ženski čast — ljubezen? In jaz te ljubim, Zora. Nimam, ne morem te poročiti, pokazati svetu kot svojo ženo. Pa Bog je zvezal najini duši, Zora, ko sva se videla prvokrat. Moja si, zlata deklica. Idi z menoj. Gondola čaka. Čakajo posli na Giudecchi. Vse je prenovljeno v moji vili, vse čaka tebe, kraljica vil. Idi, Zora. Dražji kot poročni bo tvoj venec. Moja kraljica boš . . .“

Vrele so besede iz dna duše kot lava iz vulkana. Mrzla je ostala Senjanka. Strogost njenega čela se ni izpremenila, hladno je odbila roko, ki je hotela objeti deviško telo.

„Vaša? Brez blagoslova in časti, don Foscari!“ se je nasmehnila ledeno. „Nikdar! S kakim čelom stavite Juriševi sestri take ponudbe! Odpri se zemlja! Da je hotel Juriša — toda on je varoval vašo čast . . . Čujte, don Foscari: Niti žena Benečanova ne mara biti Senjanka. Pes je in ostane Benečan. Žal vam je, da bi odšla v časti. A ko se me nasitiš, podlež — me pošlješ sam! . . . V naročje ti pade Senjanka, kadar hočeš? Varal se je Venier, vara se dož. Senjanka pljune na vas . . . Senjanka gre — a se vrne strašna . . .“

Obrnila mu je hrbet. Jeza je zakipela v njem. „Nikamor ne pojdeš!“ je zagrozil. „Ženin Milanšič ne zagleda nikoli svobode. Tebi zabrani straža izhod iz dvora. Zaničuješ mojo ljubezen — uživaj mojo jezo.“

Šel je in ni ga klicala nazaj. Ustavila ga je sestra, tolažila, češ, da minejo Zoro muhe, preden pride dan.

In zdaj hodi po Piazzetti, se ozira na arkade. Če ne stopi skoz visoka vrata, mu pomigne . . . Ni je? Le sestrina beloodeta postava sloni otožno tam, po morju prihaja gondolirjeva pesem. In kipi jeza, vstaja želja po maščevanju. Senjanka prezira ljubezen be-

nečanskega generala . . . Kneginje so se mu že ponujale. Domov hoče z Milanšičem? Še težje okove ukažem obesiti na Uskoka. Ne bo več videl Senja, ne bo objemal Zore! — Stražam dogane je prepovedal pustiti Senjanko vun. O, ne bo prosil Foscari uskoške ljubezni. Venecija, čast vekov, le tvoji slavi bo živel odslej tvoj sin, preganjal bo uskoški rod — pozabil, da je ljubil hčer tega rodu.

Zavela je tramontana . . . O težko, Foscari, težko! je šepetala razgretemu. Pomladne dni boš slišal tenko škripanje vezanih opančičev, nežno žvenketanje upletnjakov. Videl boš v duhu biserni blesk sivih oči, tenke obrvice na belem čelu. Cvetelo bo, dehtelo . . . Zavel bo duh bosiljaka in te spominjal jutra, ko je prišla plaha k tebi. Spominjal te bo ljubke naivnosti, odkritosrčne vdanosti nepokvarjenega otroka.

Ne, ne — ona ne sme nikamor! Na rivi stoje barke vseh vrst. Budna je straža. Pojdi, Foscari, prepovej Senjanki pot na morje . . . Straža se je poklonila generalu. Foscari pogleda barke. Dolgo ni brodil . . . Iz gozda jamborov doni pesem stražečega mornarja: Na morje, na morje! Ostanite, hišne miši, ženske, otroci, doma. Za vas ni življenja. Le na morju je radost . . .

Vabi morje. Vidiš jadra, general Foscari! Iz Levanta, iz Francije, Španije, Istre. Drugo za drugim stoje ob rivi. Drugo za drugim odhite, ko zazori. Daj, poleti na morje, Foscari. Pozabi neljube ženitve, pozabi žaljenja. V Franciji, Španiji sprejmejo benečanskega plemiča s častjo.

Foscari je hodil ob rivi, da je vstajalo sivo jutro. Potem je truden poiskal svojega gondolirja. Ko sta veslala na Giudecco, je plavalo par bark počasi in veličastno z rive v odprto morje. Kam se jim mudi v zaspanem jutru? Dremlje še morje, spi mornar. Srečno, barke! Z vami ni mogla uporna deviška duša. Ne, Zora se prespi, zahrepeni po Foscariju . . .

Bronasta moža na stolpu sv. Marka sta naznanila deseto uro dopoldne, ko je stopil general Foscari pod arkade. Šopek v roki, je naglo prehodil dvorane, veselo pričakovanje na obrazu. Jutro je izbrislalo nemire noči. Pozabljena je jeza na Zoro, poroka s Klaro, ki se lahko odloži še leta. Foscari hoče najti pot do sreče; najde jo, ko se mu nasmehne zopet Zora zaupno, naivno. — Toda kaj stoje dečki v gručah, šepečejo! Kaj ga pogledujejo sožalno dvorjanke? Ali ve že vsa dogana za njegove neprijetnosti? K vragu! Nikogar ne vpraša, nikomur se ne naznani. Viharno stopi Foscari v Cecilijino spalnico. Tam sedita tako radi prijateljici, si prepletata lase, govorita z Jelo o davnem, o čudnem . . . Danes ni Zore. Cecilija sedi objokana na divanu, na mizici leži listek.

„Kje je Zora?“ vpraša hlastno Foscari. „Pokličijo, Jela. Saj dovoliš, sestra? Mali trmoglavki prinašam šopek jablanovega cvetja. Glej rožnati rob na cvetju. In ta vonj! Moje posestvo je vse v cvetju, vse dehti, da je milina. Da vidi Zora ta kras, si ne zaželi nikdar več v svoj mrzli dom. Njeno naj bo to posestvo, njeno za pogled ljubezni. Ne bom se ji več bližal z neoprezno besedo, njen prijatelj in varih ostanem. Pa kaj stojiš, Jela — kaj jočeš, Cecilija?“

„Zore ni!“

Vesolja up utone v Foscarijevih črnih očeh, bolestno zatrepečejo ustnice. Cvetiče vejice položi rahlo k zrcalu, pred katerim je stala tako rada Senjanka. Pogleda listek. Ni se tresla roka, ki je napisala s cirilskimi črkami, da odide Senjanka sramoti, da pomiluje Foscarija in zahteva, da izpuste njenega ženina. Svoj lišp pusti, ker so jo gledale v njem benečanske brezstidne oči . . .

Listek pade na tla. Zora je ušla! Ko so razpenjale barke jadra, ko je vstajal dan, se prebujalo morje . . . Odšla je barka na Krk.

„Sirota! Ubožica! Kaj si bežala od nas. Kaj nam nisi zaupala. Zastrupili smo ti mlado življenje. Ti si odšla čista, nam krije čelo sramota.“

Vzdih Cecilija, kaže bratu Zorin lišp. Foscari pogleda otožno leskeče bisere, zveneče upletnjake. Uporna, ponosna duša, kje si zdaj? Na varnem pred zasedami za njeno poštenje, v bližini Trsta. Tam biva njen in Jurišev prijatelj, Frankol. On oskrbi siroto, jo popelje v Senj, k bratu patru, k prijateljem.

Zore ni. Teman postane Foscariju pomladnji dan. Kratko se poslovijo od sestre. O, tudi sestra je kriva — noče, ne more je gledati. Foscari hiti vun, izprašuje straže, rohni: „Nihče ni videl Senjanke? Ne veste, kam je izginila? Naspite se v ječi, mrcine zaspane!“

Foscari hiti na rivo. Jambor pri jamboru, jadro pri jadru. Na pot se pripravljajo, s poti vračajo barke, bregantine, gripi, feluki. Ladje za daljave, ladje za obrežno pot. Foscari izprašuje nadzornika pristana. Da, petero bark je odplulo z zoro. Proti Turški tri, dve do Dalmacije.

Petero bark . . . In on je blodil ob rivi in ni vedel, da se baš tedaj odpravlja uporna duša razžaljene Senjanke iz Benetk. O ta jadra! Da se jim je mudilo pred solncem — da so odvedla s seboj njegovo solnce . . . Foscari povprašuje poslanjajoče fakine, tajne najemnike signorije. Razjezi se: „Slabo opravljate svoj posel. Nihče ne sme priti, oditi, ne podnevi, ne ponoči z lagun, da ne bi bila obveščena o tem signorija.“

* * *

Cvetje na Giudecchi dozoreva v sad. Popoldne junijevega dne leži Foscari v mreži pod jablano. Soparno je. V belih kopah se zgrinjajo oblaki, se izpreminjajo, naznanjajo nevihto. Trudno vise veje dreves, umolknil je vsak glas v naravi. Zaprtih oken molči palača sredi vrta, sobar Gianin leži poleg hišnika pod stebri stopnic. Vse je trudno. Izmučen, truden je tudi Foscari. Truden od ugibanja, kam je prešla Zora. Ko je izginila, je drevje še cvetelo. Potem jo je iskal dva meseca. Zaman. Nihče ne ve vesti o Zori. Kam je izginil ubogi otrok? Težka odgovornost leži na duši mladega plemiča, vtisnila je svoj pečat v njegovo lice.

Domov, je pisala, da gre. Menil je, da je odšla z barko na Krk. Ali pa je našla pot v Trst, do Frankola? Foscari se je peljal po Zorinem begu v palačo avstrijskega poslanika. Nicolo Rossi je sprejel generala z napeto vljudnostjo. Vajen je bil slišati o takih obiskih le pritožbe čez Uskoke, same pritožbe.

„Ne kot general,“ mu je podal Foscari roko, „ne kot poslanec naše visoke in modre signorije, don Rossi, prihajam v privatnih stvareh.“ Napetost je izginila z Rossijevega črnkastega lica. Živo je stisnil Benečanovo roko, ga vedel v malo, skrito sobo. „Tukaj sva sama, don Foscari, in jaz sem vam na službo. Nihče naju ne sliši.“

„Nihče naju ne sliši?“ se je nasmehnil Foscari. „O vi naivni Goričan! Vaši sluge so zvesti? Mar ne veste, da ukazujejo naši statuti senatu, da mora imeti štiri vohune v vsaki poslaniški palači? Ne veste, da je general Foscari zelo slabo zapisan pri signoriji in da bo čez pol ure moj obisk in kar govorim z vami, že vse znano v črni dvorani?“

Rossijev smehljaj je izrazil, da ve vse to, a da ne pove diplomat nikoli vsega, kar ve. Foscari ga je prosil, da piše senjskemu stotniku, naj pazi na Uskoke, da jih ne zavede želja po maščevanju do nespametnih činov. Piše naj mu, da niso prelomili Benečani gostoljubja senjski siroti. Sama da je odšla. Poštena in čista. Ni treba, da bi jo sramotili Senjani, niti ni treba, da bi sledili njenemu pozivu na maščevanje. Senjski stotnik naj Rossiju hitro odpiše, kako je prišla Zora Senjaninova domov, kako so jo sprejeli. Ali še čaka siroto bratov dom, ali ne? — Tako je prosil Foscari Rossija. Užaljenost Benečana in nežna skrb ljubečega sta govorila iz teh besed. Rossi se je smehljajal.

Težko je čakal Foscari poročila od Vida Gušiča, senjskega stotnika. A ko je dobil „slučajno“ na trgu sv. Marka Rossija in mu je izročil Rossi Gušičevo pismo, je prepadel Foscari: Gušič je poročal, da Zora ni prišla v Senj! . . . Tolažil se je potem, da je v Trstu . . . Ali barka, ki je prišla tisti

KOMEDIJA
Vatikanski muzej rimskih starin

dan na Krk, se je vrnila v Benetke. Njeni mornarji in poveljnik so trdili enoglasno, da niso sprejeli v v Benetkah nobene mlade potnice. Kam je odšlo ubogo, nerazsodno dete?

Poročal je Gušič tudi, kako razburjeni so Senjani radi ujetega Milanšiča; da so sklenili z Brinjani, Ledeničani in Novljani zvezo zoper Benečane; da tešejo na reškem skveru zopet tri nove ladje. Ali vse to nianimalo Foscarija. Zora ni prišla v Trst. To ga jeanimalo. Petero bark je odšlo tisto jutro. Na Turško in v Dalmacijo. Kaj, če je odvedel hudoben človek neveščo deklico za drag denar v turški harem? Če vzdihava Zora v sramoti? Toda ne! Senjanka zna braniti svojo čast. V takem slučaju je našla smrt. Zato sliši tolikokrat v sanjah njen klic. Njega kliče na oni svet. Rad ji bo sledil...

Šest tednov je brodaril Foscari po Turškem, iztrošil mnogo zlata. Zaman. Zdaj je pustil vse v nemar. Ne briga se za javnost, ne za svojce. Ogiblje se roditeljev, sestre, svaka. Vseh onih, ki so ga premotili z modro besedo, vseh onih, ki so pomagali Zori v nesrečo. Prosil je dopusta in se zaprl na Giudecco. Samo pol ure je do doževega letovišča od Foscarijevega. Vendar ne obiše sestre, ne dovoli, da pride ona k njemu. Kaj jočejo zanj ti njegovi ljudje! On ostane hladen pri njihovih hinavskih solzah.

Tudi vest, da so pobili Senjani Turke na Dalmatinskem in plačali tako Juriševo smrt — ni razburila Foscarija. Vest, da je stopil don Rossi v cesarjevem in nadvojvodovem imenu pred senat in zahteval izpustitev Milanšiča in njegovih tovarišev, je izvabila Foscariju gorak usmev. Vedel je, da odgovori senat na pritožbo s pritožbo, da ne ustavi nihče Primorja lačnih senatorjev. Pride do vojne. In Foscarijeva tolažba je, da pade pod uskoškim nožem, da bo zadostil tako svoji krivici do Senjanke.

Soparno je. Goste se oblaki, od daleč se sliši grom. Foscari zapira oko — vidi v polsnu nekaj belega, ki se giblje med zelenjem. Ne v smeri vhoda, od strani, ki vodi k doževemu letovišču. Foscari se spomni, da leži zdaj Cecilija v hladni dvorani in vzdihuje. Ž njo vzdihujejo dvorjanke. Ljubosumni dož straži te vzdihave. — Čuj, nagel, tih korak... Ah, Cecilija... V beli halji, razpletelih las, krvavečih rok. Odkod tako blede, zakaj tako prestrašena, sestra moja?

„Ah Ivan,“ se stisne sestra k njemu. „Vendar me sprejmeš z ljubeznijo! Ivan, grozne stvari ti povem. Pa ne zakriči, da ne čuje Gianin, ogleduh tajnega sveta. Nihče ne sluti, da sem pri tebi. Dožinja spi. Skočila sem preko ograje, si ranila roke. Grozno, Ivan...“

Sedel je, privil tresočo sestro k sebi. Govorila je naglo: Snoči je prišel dož nenavadno dobre volje v njen budoar. Odpustil je damo, ki je vezla ž njo oltarni prt za sv. Marka, hodil po sobi in se hihital.

„Kako da ste tako dobre volje, moj soprog!“ je vprašala Cecilija, sluteč, da ji pripravlja ljubosumni soprog kaj neugodnega.

„Res sem dobre volje, ker bom ali sem v stanu, izpolniti nežno željo moje drage soproge. Vi ste vendar želeli enkrat, da bi vodili glasovitega roparja Juriša Senjanina po Markovem trgu? Na srebrni verigi! Dož upa, da vam more ustreči — in to ga veseli...“

Brez sape sem strmela v režečega se. — Kako vendar? sem dejala v strahu, saj je mrtev Juriša?...

„Ah... ne! Zardeli ste. Še bije zvesto srce, bije. Ne, ni mrtev vaš razbojniški vitez. Srečo ima pri ženskah. Padel je zadet od kroglice. Rano mu je izlečila lepa pašinja v Bosni. Paša Jussuf ben Izzedin je imel izvrstno misel. Hotel je narediti Bošnjakom praznik, pustiti umirati Juriša v mukah. Pašinja ga je rešila s pomočjo raje. Kako se je pomenila pašinja s pašo in če je bil Juriša tako čednosten napram njej kot proti vam — ne vem. Resnica je, da se je vrnil Juriša v spremstvu novih Uskokov v Senj, da so Senjani skoraj ponoreli od radosti. On pa od jeze, ko je našel hišo prazno in izvedel, kam je izletela golobica sestra, kje je njen ženin Milanšič. Zdaj prisega osveto. Mi se ne veselimo novega razdejanja naših mest, preprečiti ga moramo; zato bomo povabili slavnega vojvoda v Benetke — seveda brez njegovih rdečebradcev.“

„Pa ne bo prišel,“ se je oddahnila Cecilija, ki je trpela silno pod navalom različnih čuvstev.

„Morda vendar,“ se je rogal dož. „Nekaj privleče Juriša sem — čeravno ne čednosti moje soproge. Reci, Cecilija,“ se je ustavil pred njo — „Juriša ljubi svojo sestro zelo?“

„Zelo,“ je šepetala Cecilija prestrašena, pripravljena na nov udarec.

„Dobro. Radi sestre pride.“

„Zora?!...“

„Je v ječi, moja draga soproga. Obsojena je čarodejstva. Ko dobi Juriša poročilo od tebe — pride, da reši sestro.“

„Nikoli mu ne pošljem takega poročila,“ se je ojunačila Cecilija. „Hijene ste, ki preganjate po nedolžnem ubogo dekle. Kaznoval vas bo Bog!“

„Le utolaži se, soproga moja. Juriša dobi povabilo v tvojem imenu. Tako se maščujem obema.“

„Pekel in smrt!“ je hotel zakričati Foscari, ko je končala sestra. Prestrašena mu je dela roko na

usta. Foscari se je stresel, prekrižal roke, pogledal v nebo. „Sveta Devica!“ je vzdihnil. „Zora, ta nedolžni otrok, v ječi! V kateri, moj Bog, v kateri? O Zora, ne boj se! Bodi pod svinčeno palečo streho, bodi v blatu Pozzov — jaz te najdem, te rešim. Še nocoj, moj angel... Bog bo z menoj.“

XXIII.

Skroz majhno odprtino pada senca dnevnega svita v Pozze, v grozne podzemeljske ječe. Po vlažnem hodniku vejejo težki vzdih, drsajo neslišne stopinje, rožljajo verige. Plazijo se polži, strgulje, golazen noči po zeleni steni, miši in dolgorepe podgane hitijo po tleh. Zrak je težak kot smrtno sporočilo, celice ozke kot dom smrti. Tu se ponižuje ponos, kroti upor. Genialne misli velikodušnih borilcev ljudstva se razblinjajo tu v privid blaznosti. Enakomerno padajo, tikajo kaplje raz strop... Ob zid udarja šum kanala Orfano. Smrtna pot in zibel onih, ki ječe za tem zidom.

Senca dnevnega svita pada v Pozze. Pada na skrčeno, v cunje zavito bitje, ki leži navidezno v nezavesti na mokri slami, pa se strese krčevito, ko se ga dotakne golazen. Tedaj zarožlja veriga. Enakomerno padajo kaplje raz strop. Šumi Orfano. Zunaj je solnce, ladje na Adriji se odpravljajo na pot — v mokri ječi gnije, umira Zora Senjaninova. Gnije, umira. Samo kost in kožo pokrivajo mokre cunje, v kepah krijejo skuštrani lasje rumeni obraz, odprto oko, ki zre brezizrazno v temino. Zora gnije, umira. Ne zaveda se več prav svojega groznega stanja. Nejasne se pode slike prošlega življenja pred njeno zavestjo. Včasih se zgibljejo ožgana usta, slaboten vzdih: „Juriša!“ zamre v temini. Veli roki krilita po zraku — glava se hoče dvigniti... „Mati!“ zamre drug vzdih v temini. Tam je, tam — mati... Usmev radosti bi zaokrožil ustni — a na bolečih, suhih zatrepeče le trpki usmev jetnika.

Zaškripljejo vrata. Luč svetilnice osvetli strašno ječo. Beže štrigalice, miši, pajki... Cele trume se pode po mokri steni. Ječar vstopi, pogleda jetnico. Zgenila se je — zaklicala s slabotnim glasom: „Juriša!“...

„Juriša!“ ponavlja ječar in posveti v vrč. „Da, Juriša! Skoraj se snideta tamkaj ž njim, kjer plešejo hudiči in čarodejke. Niti pokusila ni vode. Kruh so snedle miši. Skoro ne boš več klicala, dekle. Zdaj ne kliče več Foscarija, ne dožinje. Ne prosi več usmiljenja, ne grozi z maščevanjem. Da, hitro se ukrote jetniki Pozzov. Vendar gnijo možje po cela leta. A ta čarodejka, na videz tako močna — ugonobila sta jo dva meseca. Da ni obsodila serenissima naša gospoda dekle kot čarodejko — smilila

bi se mi skoro. Tako mlada, lepa — a zdaj... Pa kaj ti je stari cepec... Cmeriš se? Varuj se! To so čari. Videl si umirati jetnike, vaje si tega... Ukaz signorije, ki kaznuje in varuje. Naznanim, da umira čarovnica. A čuj — ona moli...“

Jetnica poizkuša skleniti z verigo obteženo levico z desnico, šepče: „O presveta, čista Devica...“

Ječarjev kamniti obraz se zgane. Sršeci sivi brki migajo, jastrebje hude oči so vlažne. V srcu se mu budi neki davni spomin... Sklone se, pomoči roko v vrču, pokropi jetnico. Z besedami: „Bog te reši muk, ubožica!“ odide naglo iz ječe. Ne vidi, da se je pridvignila Zora, ne sliši njenega klica. Kaplje, ki so padle na lice, so jo osvestile... Za hip se vidi zapuščena, umirajoča v ječi, daleč od rodnega doma. Grenkost ji skrči srce, srečna nezavest jo zagrne, slike minulosti se vračajo — jo vodijo do dne, ki jo je vrgel v skrito ječo.

Zopet vidi, kako vlečejo Milansiča v ječo, sliši njegovo kletev, ki se uresničuje tako grozno. Zopet čuti v srcu nož, ki so ji ga zasadile tisti nesrečni dan Cecilijine in Venierove besede. Divjala bi, razbijala. Kaj ni ona Zora, Senjaninova sestra? Divjala bi — razbila vse... Pa so tako težke roke, noge... Ah — to so verige... Tako mrzlo plazi po nogah, rokah... Ah — to je golazen... Vse noči je stala — zato so tako trudne njene noge. Vse noči in dni je krilila z rokami, da odpodi gnusobo. In verige so tako rožljale... Zato so zdaj trudne roke in glava... Ah, in ni matere, modre stare Orlovičke, da skuha hčerki zdravil, ni brata, da jo tolaži, ni Stane, ne Milke, ni dobrih kum in sosed...

Kaplja za kapljo pada raz strop. — Zora čuti zopet grozne slutnje tiste zadnje noči v dogani. Juriševa sestra, v Benetkah si, v uskoški ječi! Svareč glas ji je šepetal te besede. Tolažila se je, da je ta njena zadnja noč v Benetkah. Da odide z barko, ki gre rano na Krk. Proč mora, preden pride on s prelepimi očmi, proč, da ne vidi hinavske Cecilije. Kaj ko bi počakala zunaj dne? A zunaj so biriči, Zora — tu v dogani si varna.

Tisto noč je bilo, ravno tisto. Trkalo je boječe. Tako trka ljubimec, ki je razžalil dekle... On! Foscari! Kaj ukreneš, Zora? Molči, naj odide. Trka in prosi? Prav! Naj izve Zorin sklep. Izvedel je... A ko je padla zavesa za najlepšim Benečanom, ko je ugasnilo solnčno oko, je trepetalo Zorino srce bolesti. O težko! Odslovila si ga z mrzlo besedo. Nikoli več mu ne zreš v blagi obraz. Žal ti je? Ženska si, Zora, ženska, nevredna bratovega imena. Ojunači se, bodi kamen.

Kaj je rekel? Grozi? Kdo ubrani Juriševi sestri pot? Prisveti, zora nebeška, da ne vidim več doma uskoške sramote, da stopi Senjanka čistega čela

pred Senjane. Sabljo v roki poleti sestra, ki bo živelas odslej le bratovemu spominu, na kraj njegove smrti. Sabljo v roki umrje na čelu junakov. Za uskoški rod, za naše morje. Tako umiri tvojo srdito senco, Juriša.

Kaj je izbruhnila tista noč vse svoje pošasti? Prihajale so iz dvoran, tapale so po hodnikih. Sence brez glav. Krvave glave so plavale po zraku. Uskoške glave. Marka Posedarskega, Vulatkoviča in drugih. Miže, s steklenimi očmi. Nekaj hočejo povedati. Glej, v kotu je zrastle visoka, koščena postava. Riše se obraz — odpro oči... Mati!... Kaj namiguje, svari s prstom?... Glej klečalnik. Na njem Ivo v vroči molitvi. Kaj pomeni vse to? — Na kolena se je vrgla deklica, zakrila glavo. Tako, v molitvi, je hotela počakati dne. Po polnoči je trkalo. Dožinja, ali privid?

„Zora — saj vem, da ne spiš,“ je šepetalo s Cecilijinim glasom. „Kaj si naredila Foscariju? Zdaj hodi po Piazzetti, se ozira navzgor. O Zora! Kako malodušna je tvoja ljubezen. Nobene žrtve ne preneseš. Ko bi bil nekdo mene ljubil tako, kot ljubi tebe revež Ivan... Ne vprašala bi po svoji časti. Trdi Senjani! Tvoj brat mi je zagrenil življenje, a ti umoriš moje... Daj — pokaži se mu za hip na arkadah...“

„Izgini, duh izkušnjave!“ se brani Zora, si maši ušesa. Vendar — težko je! Priplulo je vroče v oko in lice. Zaklicala bi bila za njim — šla k njemu. Ne žaluj, bi mu rekla, Ivan, saj te ljubim. Več kot čast in poštenje. Ne — ne! Senjanka ne sme govoriti tako. Domov! A tam te čaka prezir, tu toži ljubljenci po tebi... Da je šla s Foscarijem... Gondola bi plavala. Zora bi sedela pod baldahinom. Nad njo zvezde. Goste svetle zvezde juga. Za njo sèn pesnikov, Venecija. Pred njo tihi pas obokov.

Gondola bi plavala kot v tihih sanjah. Gondolir bi zapel pesem o rajju. Zasnujete, vse želje. Utešeno je hrepenenje. Kraljica sem — ljubezen je moj venec. Gondola bi plavala. Bližala bi se Giudecca, Foscarijeva palača bi žarela v luči. Prihiteli bi posli, pozdravljali gospodarico. In Foscari bi ji izročil dom marmornih sten, krasne vrtove juga: Tu kraljuj, tu bodi srečna, moja kraljica! Druge, slajše besede bi ji pravilo, ponavljalo solnčno oko. Vedno ene in iste, katerih se ne naveliča poslušati ženska duša... O težko je, Foscari, težko! Žari rubin, pomenja ljubezen; ločitev, solze je naznanil opal. Klari daj rubin, srečo — meni solze, meni Milanšiča... Težko deklici, Majka Trsaška! Pomagaj Ti za dekliško poštenje, uskoško vero...

Kaj da ni konca grozne noči... Prisij vendar že, dan, zazori, zora nebeška... Težje in težje stiska strah srce. Grem k Jeli, Ceciliji — grem k

ljudem, ljudem... Ah kaj? Grozno! Stene se gibljejo — stena živi! Kaj hočeta zakrinkana moža? Gorje! Na pomoč!

Krepko se je branila hči senjskih skal — toda izgubila je od groze zavest — in ko je prišla k sebi, se je videla v mokri ječi za politične zločince. V ječi, iz katere vodi le smrt. Kako, zakaj? Kdo je pahnil mlado deklico v tako grozno smrt? Dož? Ne — on ne. Cecilija tudi ne. Samo inkvizicija, tista strašna tajna moč... Samo ona. Ker je Zora Senjaninova sestra. Pa jo poišče vendar Foscari, dožinja! Strašno! Nihče te ne poišče, Zora — ker si naznanila svoj odhod. Ob Klarini roki se bo izprehajal Ivan po dogani, smejala se bo veselo Cecilija. Nihče ne bo slutil, da ti umiraš pod njimi...

Bežite, sence blaznosti!... Pa kako bi bežale... Bliže prihajajo, se ji reže v obraz kostenjaki: Ha, ti benečanska nevesta — hočeš, da ti zaplešemo svatbeno kolo? Oh, priklenjena v tesnem brlogu, priklenjena kot divja zver! Razpraskala bi stene, razrila zemljo — pa težka je veriga na roki in nogi. Ne spati, ne sedeti... Gnila, mokra je slama. Mrčes grize... Rožljaj z verigami, Zora, — dan in noč, dokler ne padeš trudna in ne čutiš več studa, ne bolečin. Pa bo prišel morda vendar človek do nje... Brez sodbe in hrane je ne puste? Da. Bliža se težak korak. Vrata zaškripljejo. Ali prihaja prostost? Star mož, svetilnico v roki, se ustavi na pragu, dvigne luč. Luč obsveti grdobno ječe. Zora zamiži. V trumah beži golazen po zeleni steni, hite miši v luknje. Luč obsveti možev kameniti obraz — in prošnja umolkne na Zorinih ustnih. To je ječar. Ne gane ga mladost, ne prošnja. Pa je človek — ljubi zlato kot vsak Benečan. — Za draga darila, čisto zlato, je pošiljala Zora ječarja k Foscariju, k dožinji. Takoj naj gre, takoj...

„Takoj!“ se je nasmehnil kruto ječar. „Tako govori vsak jetnik Pozzov prvi dan.“ Postavil je vrč vode, kos črnega kruha na umazana tla in zaloputnil vrata, zaklenil. Zori se je zameglilo. Vzбудila jo je plazeča golazen... Slišala je, kako se goste miši ob njenem kruhu, z groznim vriskom je planila pokoncu. Njenemu kriku je odgovarjalo votlo stokanje in rožljanje... Kot bi prihajali duhovi jetnikov. Zašibile so se Zori noge, a gnusna, pregnusna je slama. Zopet vzdih! Tožni, strašni! Ah, to so sojetniki... Čuj šum, udarjanje valov... O, to je Adrija! Uskoška zibel, pot do svobode — utesnjena tu v grozni kanal Orfano. In po Adriji hite barke v Senj, hite gondole na Giudecco. Kako pojo gondolirji... Bila bi mu sledila, Zora — lepemu, plemenitemu, in ne bi sedela zdaj tu v ječi. Pomagaj, Majka Trsaška! Reši uskoško siroto napadov malodušnosti, reši jo iz temin ječe...

Je dan? ali noč? Kdo ve to tukaj. Dolgo, že dolgo se zdi Zori. Opominja želodec, suha so usta. Pa gabi se ji voda na tleh, kruh so snedle miši. Ah, zdaj prihaja nekdo. Luč, človek. Kaj ni bil že enkrat tu? Danes? včeraj? Kaj vem! „Pozno prideš, prijatelj — pozno. O daj — odpni mi verige. Trudne so roke in noge. Daj — pelji me v svetlobo — omaguje mi duša v temini. Daj, povej: Je jutro, ali noč, prijatelj?“

Suho, brez zlobe in sočutja, se je nasmehnil ječar: „Oj, mlada moja! Tu ni več poti na dnevno luč. Kaj vprašaš po času? Jetniku Pozzov sta dan in noč enake veljave. Ječar sem — ne tvoj prijatelj. Kaj prijatelj! Ječar sem — zapiram in odpiram duri, prinašam hrano, naznanjam smrt. A ti si čarodejka. Pomagaš si sama.“

„Tako mi duše in Boga! Pošteno dekle sem imenitnega rodu. Da stopiš k dožinji, do generala Foscarija, pokrijeta ti vsako stopinjo z zlatom.“

„Oj dekle! Visoka imena imenuješ. A jaz imam samo eno glavo. Dožinja, general! Kako naj pride ječar Pozzov do njiju? Kot nebo in zemlja so si oddaljene dvorane dogane in te ječe.“

„A jaz hočem sodbe!“ razbesni Juriševa sestra. „Kdo me zapira, toži? Gorje njemu!“

„Aha!“ opomni suho ječar. „Tako delajo vsi prve dni. Kličejo nebo in pekel — sodbo in prijatelje. Pa to mine, dragica, čez par dni boš krotka in tiha kot drugi. Kruha nisi jedla? Še v slast ti pojde. V Pozzih se privadiš vsega.“

Zaprl je vrata, odprl druga. Zora je slišala zamolkla vprašanja hripavih glasov, ki so se odvadili govorenja — osorne odgovore ječarja. Potem grobna tišina. Ah ne... Ko umolkne človeški glas, izgine luč, tedaj se oživi stena. Miši švigajo, škrtajo... Groza! In zunaj šumi Adrija! O Bog! Reši obupano siroto blaznosti!

Zopet ječar... Kaj pravi? Verige odpenja? Gor naj mu sledi Zora, pred mogočnega gospoda. „Foscari!“ zavriskne Zora, „našel me je — prišel pome. Slava Bogu!“

Razočarana je obstala na pragu stražnice. Ni bil Foscari, ki se ji je bližal z izrazom sočutja. Dož! Neznani ječarju je stal pred Zoro. Mignil je, zaprl vrata. Senjanka je bila sama z gospodarjem Venecije.

„Vaša svetlost!“ je sklenila proseče roke, „rešite me!... Pa saj sem že rešena, ker vidim vaš obraz. Vedno ste bili dobrohotni siroti.“

„Zora, ubožica, ne varaš se. Vse, vse storim zate. Glej, tu večerja zate — posluži se, revica — potem govoriva.“

Hlastno je jedla, pila. Vrnila se je moč, pogum. Vrnila sramežljivost, ker je tako nemarno opravljena. Naglo si popravlja lase, obleko.

„Oj ti ničemurnica!“ se nasmehne dož. „Čakaj! Svilena, zlatotkana oblačila dobiš, vozila se boš v zlatem bucentavru, če poslušáš mene.“

„Kaj meniš, svetli knez?“ se čudi Zora, drhti. Čuden je dožev pogled, žgoč. Nikdar je ni pogledal Foscari tako.

„Kaj me gledaš vprašaje, krasotica moja,“ se nasmehne dož zoprno, poželjivo in se pomakne bliže drhteči. „Zora, lepotica moja — poglej, kdo je tvoj edini pravi prijatelj: Veš, da te je vrgel sam Foscari v ječo? Da se te reši — da se poroči s Klaro. Obtožil te je čarovnije. Jaz samo, Zora, imam moč, da te rešim grozne kazni. Kaj, ali je strašna tvoja ječa, Zora? Poznaš konec takih jetnikov? Zgnijejo. Ob živem telesu jih grizejo podgane. Strašno, kaj ne! Že vidim sledove strahot na nežnem licu lepe Zorice. Kaj ne, da se ne vrneš v kraj strahot, Zora? V tvoji roki je tvoja rešitev.“

„Kaj naj storim?“

„Ne tako plašno, golobica. Izkažeš mi hvaležnost. Najprvo me poljubi!“

Burno je zavrela kri Senjanki. Nečisti dožev dih je umazal belo lice. Otemnil jo je bolj kot mrak ječe. Naglo se dvigne dekličina roka — glasna pljuska prileti na doževo lice.

„Kaj! Taka je tvoja hvaležnost? Ne veš, da te usmrtijo na moj mig?“

„Naj me! Umrjem poštena. In čuj, brezvestni, neverni mož blage Cecilije: Bog te bo kaznoval za tvoje podlosti. Ni res, da me je obtožil plemeniti Foscari. Ti in Venier sta skuhala to kašo. Venier, da se maščuje nad mojim bratom — ti, ker si pes, benečanski pes...“

Kaplja za kapljo tika raz strop. Mučne slike se ponavljajo Zori. V črni dvorani stoji pred inkvizicijo. Črno zakriti, zahaljeni sede sodniki za črno mizo. Nad njimi vise zlati venci oblasti, za njimi visi na črni steni meč pravice, pred njimi je križ, urna s kroglijami.

Tiho je v dvorani. Sodniki motre mlado žrtev... „Kdo me obtožuje in česa?“ vpraša nestrpno Zora. „Predrzo dekle!“ vzklikne inkvizitor. — „Pozna se, da je Senjaninova sestra,“ pristavi drugi. „Obdolžena si čarovnije,“ pove s strašnim glasom predsednik. Čarovnije! Usmiljenje! Čarovnice zažigajo v Primorju! „Kdo me dolži? Kdo kaj dokaže?“ vpraša trepetajoča Zora. Predsednik zvoni. Vstopita soproga Foscari, vstopi Klara Mocenigova. Strast grdi obraz Bernarde, lepe Ivanove matere, ljubosumnost pači ozko lice Ivanove neveste.

V srditih besedah tožijo Senjanko. Prinesla je nemir v Foscarijevo družino — odtujila sina roditeljem, ženina nevesti. Zapeljevala je doža, začarala Ivanu, Ceciliji.

Zaman se brani sirota. Tedaj vzkipi uskoška kri. „Podleži ste, Benečani!“ vzklikne in ni vam sveta deviška čistost, ne zakonska zvestoba. Zapeljevala sta mene vaš dož in general — a vaša dožinja se je ponujala mojemu bratu.“

Kot razdraženi sršeni planejo Foscarijevi v njo. Predsednik jih ustavi. „Zora Senjaninova, priznavaš svojo krivdo?“ Mrzlo zveni vprašanje po dvorani. Mrzlo. Že davno so bili obsodili siroto. Čemu tedaj vprašanje?

„Igrate se s siroto,“ govori Zora. „Veste, da sem nedolžna. Sodil vas bo Bog, krvopije Uskokov. Donna Foscari — naj vam oprostí Bog! A vi, Klara — vi... Nikdar vas ne objame Ivan Foscarijev...“

„Molči, dekle! Odgovarjaj na vprašanja! Nedolžna si? Tortura ti razveže jezik in vzame veselje žaliti benečanske plemkinje. V Dvore resnice z obtoženko!“

Španski škorenj, šibe, tezalnica, vrvi, klešče, biči z železnimi krogli, ki trgajo meso z života, uteži, baklje, kolo — oj, vsega ima benečanski rabelj na izbiro. In Dvori resnice se imenujejo prostori mučenja, kjer prisili muka obtoženca, da izpove. In divji, polnag je rabelj — hlapci se vesele žrtve, poželjivo motre mladenko.

„Ali jo bičamo? Ali naj ji zdrobim nogo v škornju, jo raztegnem na tezalnici, ji opečem rame z bakljami, ali razbelim klešče?“

Rabelj vprašuje, veselja žari obraz njegovih sirovih hlapcev.

Poželjive roke se iztegnejo, hočejo strgati Zori obleko z života. „Ne, ne!“ zakriči Zora obupno. „Vse priznavam, vse! Vodite me na grmado — samo ne mučite me!“

„Kdaj zažgete čarovnico?“ vpraša sladko donna Klara inkvizitorja. O kako bi uživala ona ob Zorinih mukah!

„Ne zažgemo je, plemenita donna,“ jo razočara odgovor. „Foscari, vaš ženin, bi vam ne vedel hvale za to. Imamo tudi druge ozire radi javne smrti. Pa ne bojte se, Senjanka konča v ječi...“

Umrje v ječi. Taka je Zorina sodba. Vročica pospeši smrt. Vročica poraja blodne slike. Temne in svetle: Belé se jadra, drčé vetrnjače. Kot lastovica, kot strela z nebes. Visok, kot hrast Vratnika, stoji ob jamboru. Zatrese se mostišče klica: Slava vojvodu junaku! Slava Jurišu Senjaninu! Hočeš ti, solnčece naše, hočeš, da poletimo in popalimo Benetke?... Žareča od sreče, od lepoticja, hiti sestra bratu naproti. Sliši se pesem o Zori, mladi, krasni. Blagoslavlja srečna mati otroke. Juriša, Ivo, Zora... Vsi so ji dragi, mili.

Čuj, strel!... Benečanske barke... Smrt njim! Čuj šumenje burje! Zaprt je Senj — izstradajo ga. In

vojvoda junaka ni. Kje si, Juriša Senjanin? Kaj poje burja? O solzah žalosti... Benečanski gosti — visoki gosti... „Sprejmite,“ pravi Frankol, „sprejmite Benečane s senjskim gostoljubljem...“ Oči črne, bel obraz. Cecilija, Ivan, Juriša, Zora. Bilo bi, brata dva, sestri dve. Bilo bi — pa odločil je Bog.

Vrv pletejo Benečani. Za senjskega plemiča. Beži, Juriša, v gore, na morje — ne ubežiš črnim očem... Hite ladje. Čuj, zamolklo zveni sekira, čudno poje zvon... Tesar teše črno rakev — zvoni najboljši materi — benečanska mesta gore ob njenem pogrebu.

Kako vpijejo žalovalke! Ah ne — to je drug glas... To je pesem o mladi, krasni Zori. Poje jo stražnik mlad v kuli svetega Save, jo poje, da si ohladi srce. „Kje si, Zora, mlada, krasna? Dani se preko Adrije. O solnčen, svetel je dan, in ladje plavajo v daljini...“

„Kje si, Zora? Preko gorâ in morja poletim, da te vidim, da te rešim Zora, mlada, krasna. Ker te ljubim, te ne zabim, Zora, mlada, krasna. Bodi v ječi...“

V ječi... Ah — to ni stražnik, on ni pel o ječi. To je drug drag glas. To je — to je — Ivan!

Blodeče sanje zapuste v hipu bolno jetnico. Razločno, glasno sliši ob odprtini zgoraj svoje ime. In Zora, polmrtva, vzklikne: „Ivan!“

XXIV.

Dva dni za tem je rezala žena ječarja Pozzov kruh za zajtrk jetnikom in razlagala možu, ki je nalival v vrče vodo: „Slabe sanje sem sanjala, Anselmo. Ugriznil me je konj. Nekaj neugodnega se zgodi. Da te ne udari kdo jetnikov.“

„Hahaha!“ se izrine hripav, sirov smeh iz ječarjevih gostih brk. „Da me udari kateri jetnik Pozzov! Prikovan jetnik! Še zganejo se ne, če jih brcnem. Sanje so težke glave spanje. Preveč istrana ti gre v grlo in preveč tobaka v nos, Carlotta.“

„Le za svoj nos se primi, stari bedak! Sam si pijanec. Boš že videl. Še nikdar me niso varale sanje. Konj je sovražnik. Kača pomeni: piči te prijatelj. Če sanjam od zob, umrje sorodnik. Če od perila, je bolezen. Jajca, lasje so besede, uši denarji.“

„In nisi sanjala od uši, stara šema? Saj dobim zlat, ko zakopljem čarodejko Senjanko.“

„Saj še ne veš, če je umrla. Si naznanil, ali nisi, da umira? Več se brigaš za vino kot za svojo službo. Varuj se, Anselmo...“

„Par dni prej ali poznej — to je pri nas vseeno. Haha! Spomin! Klical je tudi pod svinčeno streho, je pravil tamošnji ječar. Klical je razločno: Zora! Pri vsakih vratih. Slišali so ga tudi Uskoki.“

Tisti bogataš Milanšič je skočil na noge in zatulil strastno od jeze, ko je slišal to ime. Gotovo je klical duh rajnega brata ali matere čarovničine, ki ne ve prav kam po hčerino dušo. Oj, to so neumni duhovi!“

„Ne norčuj se iz duhov, brezbožnik. Polna jih je dogana.“

„Vem, vem. Moji jetniki so mi pravili, da se je ustavil duh pred vsako lino in zaklical: Zora. Da se je slišal udar vesla. Duhovi se ne vozijo v gondolah.“

„Kaj pa, večni mornar? Sam si ga videl, praviš.“

„Pa to je bilo na oceanu. V kanalu Orfanu se ne vozijo. Živemu je prepovedana vožnja pod smrtno kaznijo. A biriči, ki so se vračali prednočnem v stražnico po Orfanu, so videli gondolo v kanalu. Lovili so gondolo — toda gondolir, nenavadno velik in spreten, jim je ušel. Zato mislim, da ni vsak strah strah, in vsak spomin spomin. Človek je bil, ki išče Zoro. Morda res tisti general, morda. Pa naj jo išče . . . Ona umira, je gotovo že mrtva. Vročica jo je končala in glad. Želeli so tako tam gori. Namignili so mi, da nič ne de, če pozabi star mož ječar na porcije kruha.“

„Molči, Anselmo, molči . . . Laže se gre praznih rok po stopnicah — A naša gospoda ima pasje srce. Kar je res — je res.“

„Molči — naznaniti moram tujca, ki je brodil po Orfanu.“

„Beži, bedak! Kdo bo naznanjal duhove! Beppo jih srečava dostikrat ponoči. Prihajajo strtih udov iz kamre muk, prihajajo iz Pozzov, iz rabljeve sobe. Bil je mož, ki je hotel prijeti duha — segel je v prazno in se zgrudil mrtev.“

„Kdo pa je potlej povedal, kar je mož videl, če je sam naenkrat umrl?“

„Beži, nevernik, za svojim poslom. Spomniš se mojih sanj.“

Anselmo vzame koš z vrči in kruhom. Žena sede k vretenu, prede in tlači tobak v veliki nos. „No?“ vpraša moža, ko se vrne in postavi poln vrč in krajec kruha na mizo, „je vzel vrag svojo prijateljico?“

„Morda res,“ se oddahne ječar. „Jetniki pravijo, da je hodilo nocoj čisto razločno po hodniku — da so se odprla in zaprla vrata — da je bilo slišati, kot da nese nekdo težko stvar — in da sveti drugi.“

„Težka stvar. To je duša polna greha. Čuvaj nas Bog! . . . Je mrtva?“

„Gotovo. Klical sem pri vratih, poslušal. Miši rajajo veselo — verige ne rožljajo. Haha! Koliko posla je imela prve dni z mišmi. Haha! Gosposka stvar, razvajena stvar . . .“

„Pojdi naznanit smrt,“ opomni žena.

„Kaj se mudi? Če dobe orfanske ribe eno noč prej ali poznej prazne kosti . . . Pred nočjo je ne morem vreči v vodo. Seja bo ponoči. Sporočim, zakopljem in dobim zlat.“

Zlat, je menil, da dobi ječar. Kako se je začudil, ko je stopil v noči v črno dvorano in je skočil predsednik inkvizicije na vest Zorine smrti jezno na noge:

„Že mrtva? Kaj si delal ž njo, ječar? Tako hitro ne umrje mlad človek. Pozabljal si na hrano, pasji sin!?“

„Bila je bolna — jetniški kruh ji ni dišal — in . . .“

„Bolna . . . Pa bi bil naznanil . . . Dobila bi drugo ječo in zdravila. Kruh ji ni dišal — dali bi ji drugega.“

„Vaše gospostvo mi je vendar namignilo . . .“

„Kaj? Mi! Čuvaj, suženj, svoj jezik!“

Osupel je zijal ječar v predsednika, ki se je kregal nakrat radi stvari, katero je želel sam, in pravil strastno prislednikom: „Mrtva, ko jo potrebujemo, da privabimo kletega Juriša. To se pravi umreti o nepravem času — nagajati še v smrti ljudovladi.“

„Kaj zato, če je umrla,“ je opomnil prislednik. „To ne škodi. Samo da ne izve dožinja, da ne izve nihče o tem.“

„Nihče ne ve o tem, gospoda slavna,“ je ječal prestrašeni Anselmo — „samo jaz in moja žena . . .“

„Dobro. Idi in opravljaj vestneje svoj posel.“ Ječar se je priklonil s krčevito naglostjo. „O Carlotta,“ je vzdihnil v mislih, „konj že grize . . .“

Hitel je po hodniku, da pride iz nesrečonosne bližine inkvizicije. A še bolj sta hitela dva sbirra za njim. „He, Anselmo!“ sta klicala — „kam bežiš? Čakaj, poveva ti besedico.“

Ječar je kriknil in se branil. — Drugi dan je nastopil nov ječar službo v Pozzih. Med jetniki, katerim je nosil kruh, pa sta bila tudi Anselmo in njegova žena. Nihče ne sme izvedeti, da je umrla Zora. Iz Pozzov ne prihaja poročilo v svet . . . Zdaj tuli in bij, Anselmo — rožljaj z verigami, da odganjaš silno golazen — kolni in moli . . . Delaj, kar so delali tvoji jetniki . . . Ugibaj, kam je prešlo Zorino telo.

Novi ječar ni vedel za Zoro. Našel je prazno celico in vrgel Anselma vanjo. Jetnik v bližini celice je vprašal novega ječarja, kdaj je umrla mlada soseda. Anselmo ga je prosil, naj naznani, da je izginilo mrtvo truplo. Pa novi ječar ni maral, kot ni maral stari, za besede jetnikov. Zapiral je, odpiral, pri-našal kruh in molčal. Tako ni izvedel nihče, da sta poprejšnjo noč Ivan Foscari in dožinja rešila Zoro — da je bil res človek, predrzen, ljubeč plemič, ki je

iskal zaprto čarodejko pod streho po Orfanu. Nihče ni vedel, da sta nesla polmrtvo po skritem hodniku v dogano. Menili so vsi, da je dožinja na Giudecchi, da ne občuje z užaljenim bratom.

* * *

Vročini poletja je ubegnila benečanska gospoda na otoke, na lepa posestva Terre ferme. Tam jim krajšajo čas vrtno veselice, regate, serenade, deklamacije in predstave. Preprosto ljudstvo pa se stiska po nizkih kočah, se peče na razbeljenem tlaku, dela po arsenalih, na molih.

Gospoda na vedni zabavi — galeje vedno na poti. Toliko uklenjenih jetnikov, toliko tujih vojakov. Z vojno grozi, vojno hoče senat. Vojno z Avstrijo, ko pošilja že čete na Špansko. Kako se trudi gospodar hrvaškega Primorja, da vzdrži dobre odnošaje z Benetkami. Signorija pa najde vedno kamen izpotike nad Senjani.

Tako je nakupil v začetku poletja Benečan Michele de Selva v Bakru vêsel, jih nakrcal in razpel jadra proti Benetkam. Moral bi se oglasiti v luki Sv. Vida na Reki in plačati predpisano lukarino. Jadrar je mimo . . . Zato so mu sledili carinski uradniki deželnih stanov kranjskih, ki imajo reško lukarino v zakupu. Zaprli so Michela de Selva, zaplenili mu ladjo in blago.

Nato je razglasila benečanska signorija v Zadru, da je Adrija prepovedana nadvojvodovim podložnikom. Listi po ložah, bobni so naznanili, da sme ubiti Benečan Rečana, kjerkoli ga dobi. Ubiti ga sme ali pa ukleniti za dvanajst let na galejo . . .

Nadvojvoda želi miru. Velel je preiskati Selvovo zadevo. Spoznal je, da so ravnale carinske oblasti na Reki prav — da je kriv de Selva prestopka reških meščanskih pravic. Po zakonu in pravici je zapadla Selvova ladja in blago Rečanom. Vendar je nadvojvoda de Selvu odpustil kazen. Prost in zdrav se je vrnil predrzni Benečan v Benetke.

Avstrijci in tudi treznejši Benečani so pričakovali, da bo izpustila tudi signorija Uskoke, preklicala dovoljenje pobijati Rečane. Signorija pa dela ravno narobe.

Pretekli sejem v Labinju so hoteli, kot vsako leto, obiskati reški trgovci s svojim blagom. Zaradi večje varnosti so prosili labinjskega podestà za dovoljenje. Dobili so ga. A komaj razpno svoje šatore, se vržejo biriči nanje, jih pomečejo v ječe. Blago je zaplenil podestà. Tako seveda ne more biti miru. Avstrijski poslanik, don Rossi, hodi v vladarjevem imenu pred senat. Pa dobiva le licemerne odgovore: Ljudovlada, mu pravijo, da je vselej pripravljena živeti v miru s svojimi sosedi. Nadvojvoda da je slabo poučen. Vojna bo. Kuga, draginja, lakota jo

spremijo kot navadno. Padale bodo benečanske glave pod uskoškim nožem. Gospoda — ona se spravi na varno, ne ve, ne čuti, kar boli reveža. Kdo vpraša reveža za njegovo mnenje in želje? Pustili bi Uskoke v miru — pustili venturine, ki beže pred zlobnimi ovadbami plačanih ogleduhov na Hrvaško. Uskoki so sicer krotki kot jagnje. Pri kupčiji ga opehariš po svoji volji. A v boju je Uskok vrag. Odere te na meh, kri ti izpije. Zlasti še zdaj, ko se je vrnil njihov vodja, Juriša Senjanin. Kaj, če pride, popali Benetke? Bil je že s krvavo svojo družbo pred letom v bližini . . . Zdaj ne bo odlašal, ker ga kliče maščevanje radi sestre. Prišla je k dogressi — izginila v dogani. Kakor jih izgine mnogo. A ne vprašaj, prijatelj, po mladi, krasni Zori — sicer se seznaniš z ribami Orfana.

Vročje je in vročina raja burne misli. Golonog fakini in ribič stiskata pest, kolne branjevec. Vedno večje doklade — ljudstvo ne zmore, vedno manj pravice — ljudstvo ne strpi. Vstane . . . Pobije doža, tajni svet. Postavi si doža po svojem srcu. Foscarija! On naj vlada. Tudi njega preganja signorija. Dolgo se je skrival očem sorodnikov in njihovih oboževalcev. Zdaj je stopil zopet v službo, hodi v arsenale, pregleduje, vežba vojake, hodi k sejam v dogano. A v njegovem plemenitem licu je zarisana mučna skrb. Neka skrb žene tudi prelepo, ljubljeno dožinjno te vroče dni iz Giudecche v dogano — iz dogane na otok. In starka Vara, vešča zdravljenja in čaranja, hodi pogostoma v dogano. Kdo je bolan na telesu ali duši v krasni knežji palači? Kaj teži dožinjno? Foscarija? Migneta naj samo — ljudstvo vstane in jima vrže njune protivnike pred noge . . . Tako in podobno misli, govori, mrmra množica preziranih hlapcev visokega plemstva po trgih, po cerkvenih portalih, ob morju. Zbirajo se ribiči na otokih. Mreže popravljajo, opominjajo drug drugega, da so bili ustanovitelji Benetk, a nimajo zdaj človeških pravic pri oholem plemstvu.

Govori, roti se prostak, sega v roke plemiču, užaljenemu od signorije. Poslušajo ogleduhi, nosijo poročila v levje žrelo. Danes izgine ta, jutri oni besednež. Vzela ga je noč. Kam je prišel, ne ve nihče. Črno poslopje za krasno dogano molči . . . Nezadovoljnost ljudstva raste.

Vse govorice trga, rive, gostilen, vsako skrito mnenje, izgovorjeno med varnim zidom domače hiše — nesejo ogleduhi tajnega sveta v črno dvorano. Nihče pa ne pove zakrinkanim sodnikom Venecije, da straši po dogani nov strah. O starih, kdo bi govoril! Često hodijo po dvorinah, po hodnikih, se prikazujejo pod arkadami, sence brez glav, kostenjaki v beli rjuhi, črno odete žene . . . Ta nosi glavo v roki, ta kaže zevajočo rano, drugi zdrobljene ude . . . Včasih za-

plešejo — kegljajo z glavami, se reže brezglasno. Hodi mimo njih, kot da jih ne vidiš, prijatelj! Sicer ti steró kosti, te zmeljejo v solnčni prah. Hodi mimo in molči! Ne pravi, da nosijo sence znane obraze — obraze žrtev, ki so izginile nakrat iz srede rodbin. Molči — strog je ukaz — sicer izgineš tudi ti ...

Molk o strahovih v dogani je zapovedala inkvizicija. Zato ne izvedo v črni dvorani, da se prikazuje duh mlade Senjanke, krasne deklice, ki je kratkočasila benečanski dvor, potegnila oči generala Foscarija nase in izginila v pomladi ... Rekli so, da je ušla iz dogane, odšla preko morja, v skalnati dom. Kako je iskal, izpraševal don Foscari! Kdo je še ušel iz zaprte dogane, Foscari? Bliže bi bil iskal — bliže — vprašal bi bil sbirra Mateja in Tonina ... Če se prikazuje Senjankin duh, to je priča, da je izginila v podzemski ali podstrešni ječi — priča je, da so končane njene muke. O mlada Zora, zakaj si gledala dožinjinega brata?

Plaho se umikajo straže, ko prihaja, visoka, vitka senca. Neslišno. Zagrnjena v belo rjuho, kot hodijo duhovi, drago kamenje za vratom, zlato na čelu. Česa išče v gluhi noči? Hodi pod arkade, gleda na morje. Ustavlja se ob oknu, kjer sta sedevala z generalom Foscarijem. O mlada Zora, krasna Zora, ali te kliče želja življenja nazaj? Kaj se ne pozabi ljubezen onkraj groba?

Ne, ne pozabi se. Prve čiste ljubezni zlati žar sije v tmine smrti. Sence blaznosti sta podila v Pozzih spomin in up ... V mrtvilu je ležala na trhli slami. Votlogleda je čepela ob njej smrt. „Zora!“ je kliknilo skoz temino. „Foscari!“ se ji je izvilo iz hropečih prs. Klic ljubljenega jo je predramil — odpodil belo ženo ... Ugenila, vedela je! On pride po njo, on je ni zabil, on se ni poročil z drugo, njen ženin je ... Odločil je Bog. V smrti njen ženin. Jasno je bilo to v Zorini duši — po njo pride — ne za življenje — zato, da umrjeta skupno.

Noč — tema ... Je čakala dolgo? Sence, pregnane od glasu plemenitega moža, so se vračale — v besnem plesu so se drvile pošasti okrog nje. Kazale so ji krvavečo glavo. Čigavo, za Boga, čigavo? O Križani! To je on — Ivan! Dobil ga je Venier na drzni poti — dobil ga rabelj ... O dajte mi pošasti to krvavečo glavo — dajte mi jo, da jo pritisnem na srce. Dajte, da izbrišem s poljubi krvave srage — moj ženin je bil pred Bogom in nikdar se ni dotaknil mojih ust ... Sprejmite zdaj sence rajnih trudno Zoro — ah, sita je sirota teže verig ...

Smehljajoče, mile prikazni raja so pregnale pošasti. Nežne roke so odpele verige — dehteča rosa je padala na pekoče lice. Na angelskih krilih hiti Zora v raj, v svetli kraj blaženih, kjer jo čakajo čete uskoških junakov ...

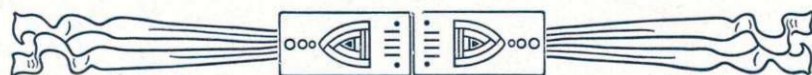
Angelska krila — bile so Foscarijeve roke. Dehteča rosa, njegove solze. Na svojih rokah jo je nesel, njegove solze so izmivale srage trpljenja, jo klicale k življenju. O čudna je moč ljubezni!

„Prekasno!“ je ihtela dožinja, ko se ni moglo privaditi Zorino od tmine oslabljeno oko svitu, ko je romal nestalni pogled od lica do lica. „Prekasno, Vara, prekasno! Umorili so ubožico — ah kaj — kaj poreče Juriša! Te uboge koščice se ne pokrijejo nikdar več z mesom — pokončani duh ...“

Juriša? Kot v sanjah se je spomnila Zora. Kaj naj reče? Sence onkraj groba se vračajo k nam, a ne govore. „Miruj, draga,“ je hotela izpregovoriti, pa zapiralo se je oko, težak, neokreten je jezik. Le kot iz daljne dalje je slišala Jelin glas, glas druge neznanne ženske.

„Ne boj se, svetla kneginja,“ je dejala Istranka Vara. „Ljubezen obudi deklico. Ljubezen krepí žive — kliče mrtve ...“ Modra je stara Vara. Ona pozna skrivno moč rastlin in korenin, pozna tajnosti srca. O, ne umrje, kdor ljubi — ne pozabi se ljubezen. Ko stoji Zora v mesečnem svitu ob oknu in gleda na Adrijo, čuti bolečine prihodnje ločitve. Adrija se giblje, svetlika. Po njej pride visok, ponosen, njen brat. Pride, odvede sestro v zapuščeni dom. Brez srda, brez ukora pride dragi brat po pribeglico. Juriša živi! Juriša pride! Kipelo bi radosti srce Senjaninove Zore — da ne ugasne s prihodom bratovim za njo solnčno oko! ... O, težko je! „S teboj pojdem,“ pravi Cecilija — pogleda rubin na prstu, obmolkne. „S teboj bi šel,“ pravi Foscari, pogleda opal na Zorinem prstu ... Žari rubin, pomenja ljubezen — dožu si jo prisegla, dožinja ... Bledí opal — izpirajo ga solze — Juriša reši Milanšiča iz ječe — in trdna je vera Juriša Senjanina ... O, težko je! Živa med mrtvimi je mislila Senjanka na Benečana, mrtva med živimi, ko se sme pokazati samo nočne ure na zrak, ko čaka prilike, da jo reši brat tega polživljenja — mrtva med živimi trepeče pred uro svobode ... Na niti visi njeno življenje. Neoprezna stopinja, mig — neoprezna beseda Ivana, dožinje, jo izda. Smrt, Pozzi, muke — vse je pred njo — in vendar trepeče Zora pred uro ločitve ...

(Dalje.)

Samotar.

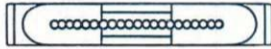
Zložil Anton Medved.

Mladosti leta je zapravlil,
v ledino svojo moč vsejal.
Človeško družbo je ostavil
in krstil za slovo: drhal.
V samotnem gozdu je pohajal,
spominjal se nazaj,
a svet je zunaj rajal
veselo kot nekdej.

Na starem gradu je sameval,
šumljal mu je v potoku val,
na bukvi je kobilar peval
in klical v dol: drhal, drhal!
Srce mu gorek čut raztaja.
Nazaj bi rad — — Pokaj?
Piruje svet in raja
veselo kot nekdej.

Nazaj bi rad, da bi povedal
samó enkrat in to samo,
da nikdar ni mu svet pogledal
z očmi ljubezni v duše dno.
Da nikdar ni — — Neumna graja!
Komu ta stok veljaj?
Piruje svet in raja
veselo kot nekdej.

Samota ni ga pomirila,
ne ptičji spev, ne vodni val,
a dala tiha je gomila,
kar vzela glasna je drhal.
Na grob mu nihče ne zasaja
cvetic. — Čemu, zakaj?
Piruje svet in raja
veselo kot nekdej.

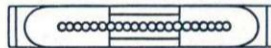
Slavec moj . . .

Zložil Anton Medved.

Slavec moj, kaj te je gnalo
v kraje, večer dan zelene?
„Hrepenenje me je gnalo.“
Kakor tebe — mene.

Kaj si čutil v lepih krajih,
kjer ob mirti sanja lovor?
„Togo po domačih gajih.“
Tvoj in — moj odgovor.

Kaj si našel, ko prerano
vrnil si se k rodni grudi?
„Mraz in gnezdo razdejano.“
Slavec moj — jaz tudi.

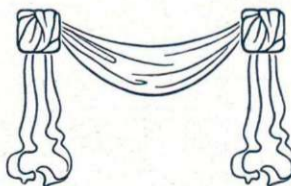
Jaz hočem . . .

Zložil G. Koritnik.

Jaz hočem skrivnosti, jaz hočem moči,
ki tajnosti večne odkriva,
kjer misel iz večnosti v večnost se zliva
in pesem brez konca iz duše kipi.

Daljav nedoglednih, opojnih dišav,
draguljev in solčnega bleska,
svetlobe, prostosti brezmejnih planjav,
udarcev in groma in treska . . .

Vse, kar je veliko, jaz ljubim močno,
življenje in smrt brez izbire —
skrivnostno deželo, kjer solze teko
z drhteče, razplakane lire!

Par ur v Turinu

Spisal profesor Andrej Plečnik.

(Konec.)

Iz kapele gremo v dolge, široke in visoke koridore, kjer leže bolniki v dolgih vrstah na obeh straneh, sami izsušeni, blede, izmučeni obrazi, katerim se vidi, da smrt ni daleč od njih, ali da so prestali hudo, težko krizo. Zamolklo kašljanje pové, da hudo, gospodari tudi tod grozna tuberkuloza. Tu vidiš lepe prizore krščanskega usmiljenja. Enemu bolniku ponuja redovnica zdravilo, drugemu mleka, tretjemu poravnava vzglavje; za redovnice-strežnice ni nobene nedelje, nobenega Božiča, nobene Velike noči, dan za dnem, noč za nočjo, gledajo samo obraze, v katerih je zarisana smrt, ne slišijo drugega nego vzdihovanje, ne duhajo cvetočih rož, nego mrtvaški pot; redovnica - strežnica ne gre nikoli več obiskat svojega očeta, svoje matere, ne prestopi nikoli več praga rojstne hiše, njena služba ne preneha ne poleti ne pozimi, kakor ne preneha smrt nikoli kositi s svojo bridko koso.

Iz bolniških prostorov pridemo v oddelek, kjer se pripravlja hrana za bolnike. Polno mladih deklic dela resno in tiho, kot to zahteva hišni red; in ker se večerí, odnašajo te postulantinje in kandidatkinje hrano bolnikom; prav po italijanski maniri: precej dolge elastične drogove imajo na rami, na vsakem koncu droga je bakrena posoda. Tiho gredo mimo nas; zunaj je lepo, jasno poletno vreme, po cestah vrvi elegantna gospoda; postulantinje in kandidatkinje iščejo drugod veselja, ne na svetu; ne zadovolje se s tem, da bi jih kdo občudoval na cesti zaradi telesne lepote, zaradi obleke, nego hočejo dopasti Njemu, ki so si ga izbrale za svojega neumrljivega ženina. Zato rade prihajajo ob momentih oddiha v svetišče, kjer se pri pogledu na svetniške svetinje vedno iznova navdušujejo za svoj poklic.

Po dvorišču gredoč srečamo procesijo kreténov. Križ nosi bebec, in za njim se je vsula cela vrsta njemu podobnih revčkov; baje proti večeru napravijo sprevod v kapelico. Gledal sem že večkrat prej slaboumneže, ki imajo tope oči, široka usta, brez izrazen obraz, ki so telesno in dušno degenerirani; in zdi se mi, da je njihovo oskrbovanje skoraj naporejše, težje in zoprnejše nego oskrbovanje drugih bolnikov.

Redovnice ne dobé od vlade nobene podpore. Ne samo da strežejo bolnikom, morajo tudi zanje prositi, da dobé sredstev, da vzdržujejo zavod.

Bolnice, hiralnice, sirotišnice in drugi enaki zavodi glasno pričajo o moči evangeljskega nauka. Pravijo, dandanes ni čudežev; jaz mislim, da je tiho skrito delovanje redovnikov in redovnic po zavodih, kjer gospodari smrt, bolezen, zdihovanje — dovolj velik čudež, ki oznanuje vsem, kateri hoté poslušati, da je milost božja sila, ki vse premaga. Čudeži se še godé.

Obiskal sem ob najlepšem vremenu, ob počasi se poslavljačem solncu še en zavod v Turinu, preden sem odpotoval. Pot pelje iz živahnega mesta, strani od nadležnega tramvaja, od širokih mestnih ulic v idilično lepi Valsálice. Iz mesta greš čez reko Po, in naenkrat te obda zelenje in mir. Med zelenjem se skrivajo lepe vile, kamor se prihajajo odpočivat bogati meščani.

Ob ulici na levo so mala vrata v zidovju, ki obdaja vrt. Skoz vrata stopimo v veliki salezijanski zavod, imeniten zato, ker tu počiva Janez Bosco, slavni ustanovitelj sedanje družbe salezijancev in salezijank. Za neznatnim vrtnim obzidjem so velika poslopja, kjer je prostora za sto in sto takih, ki se pripravljajo na svoj poklic in za poklic salezijanskih profesorjev. Parlatorij, sobe, kjer smejo vnani ljudje obiskavati gojence in se z njimi razgovarjati, je nekaj posebnega. Postavljenih je notri mnogo steklenih omar, miz s steklenimi pokrovi, kjer so lepo razpoložene raznovrstne, zanimive reči iz vseh petih delov sveta. Salezijanci kot misijonarji pridejo v vse kraje, nabirajo, kar jim pride slučajno pod roke, ter pošiljajo v svojo centralo. Tako so nabrali lep muzej raritet, ki zelo pomagajo pri nazornem pouku dijakov, kateri se uče gimnazijskih predmetov. En sprehod po takem muzeju več pomaga nego še tako dober in natančen popis.

Take zbirke sem videl še v drugih zavodih. Omenim jezuitsko gimnazijo v Kalksburgu pri Dunaju; jezuitsko gimnazijo v Feldkirchu na Predarlskem; ravnatom bogato opremljeno učiteljišče šolskih bratov; slednjič Museo Kircheriano v Rimu. Celo veliko drugo nadstropje nekdanjega jezuitskega kolegija je obsežen muzej, katerega si je laška vlada kratkomalo prilastila. Po teh muzejih vidiš tuje reči iz trojnega kraljestva: iz živalstva, rastlinstva in iz mineralogije; vse polno stvari iz etnografije, iz arheologije, malikov azijskih, afriških itd.

Ni čuda, da imajo srednje šole veliko frekvenco in prav dobre uspehe. Vselej mi je prišel na misel zavod sv. Stanislava, kadar sem mogel obiskati kak muzej. Tak zavod zamisliti, realizirati, to je nekaj zares duhovitega, ženialnega. Zavod se je realiziral ob največjih zaprekah, ob veliki skepsi. Zavod raste, cvete, in ob skupnem delovanju vseh faktorjev bo donašal stoteren sad. Če so vsi činitelji prešinjeni z duhom, z ognjem ustanovitelja, če stremijo vsi za enim ciljem, bo zavod sv. Stanislava sekularnega pomena za našo domovino. — Slovenci, ki so raztreseni po celem svetu, lahko mnogo store za zavod sv. Stanislava; polnijo naj njegove muzeje po zgledu gori imenovanih redovnikov z originalnimi pošiljativami iz celega sveta. Mnogo izobrazjenih rojakov imamo v Severni in Južni Ameriki, v Afriki, v Kini, in bogve še kje drugod. Če vsak pošlje kako malenkost, bodisi iz naravoslovja, iz etnografije itd., dobimo v zavodu sv. Stanislava zbirke, ki bi povzdignile zavod do odlične višine. Dijaki drugih šol bodo radi ekskurzirali, da si ogledajo zanimivosti škofovega zavoda. Ideja, ki prešinja redovnike misijonarje, je, obogatiti redovno srednjo šolo z najboljšimi učili, ideja, ki naj prešinja nas, bodi, obogatiti zavod sv. Stanislava z najboljšimi učili. Če se dobro hranijo in se nanje pazi, ostanejo stoletja, kot to kaže rimski Museo Kircheriano, ki je že star par sto let.

V Valsalice sem videl grob velikega dobrotnika človeštva, duhovna Janeza Bosca. Nekako kapelico so napravili hvaležni gojenci in sinovi, v zid je vdolan grob z marmornato ploščo pokrit. Salezijanci željno čakajo, da bodo smeli prenesti truplo svojega ustanovnika drugam, kadar ga bo cerkev prištela med zveličane.

Kdo je Janez Bosco? Naj podam par točk iz njegovega življenja. Rodil se je 16. avgusta l. 1815. v vasi Becchi blizu Turina. Njegovi starši so bili revni. Že v mladih letih je dejal: „Če postanem duhoven, bom posvetil svoje življenje dečkom. Zbiral jih bom krog sebe, ljubil jih bom, oni bodo ljubili mene, dajal jim bom dobre nasvete in se bom zanimal edino le za njihov blagor.“ Ko je bil l. 1841. posvečen v duhovna, je začel svoje apostolsko delo v Turinu z nedeljskim krščanskim naukom. Po malo tednih so ga že obdajale nebrojne čete dečkov. Toda izgnan skupno z dečki je bil primoran zbirati jih na travniku. Tudi tu ga niso pustili pri miru, češ, dečki uničijo vso travo. — Medtem ko Bosco potrj in žalosten stoji na travniku, se mu približa neznana oseba in ga vpraša, ali je resnica, da išče v najem hiše. Začuden pritrdi, koj se napoti, da si ogleda revno, dolgo šupo. To izpremeni v kapelo, v njej prihodnjo nedeljo, na Velikonoč l. 1846. s svo-

jimi dečki zapoje veselo alelujo. Pozneje vzame v najem blizu kapele dve sobi, ki sta služili za nedeljsko in večerno šolo, obenem sta bili stanovanje Boscovo in njegove matere Marjete. Odslej je oratorij, imenovan sv. Frančiška Saleškega, vedno raste.

Mnogo dečkov ni imelo stanovanja in hrane. Bosco jih vzame nekaj k sebi že prihodnje leto. Leta 1850. začne z oddelkom za dijake, 1852 blagoslovi cerkev sv. Frančiška Saleškega, 1853 otvori prve rokodelske šole. Dandanes sestoji oratorij, centralni zavod, iz 12 poslopij, med katerimi se razprostira 6 prostornih dvorišč. Don Bosco nikoli ni počival; navadno je ponavljal: „V nebesih se bomo odpočili.“ Ustanovil je najprej v Italiji, potem izven Italije praznične oratorije, dnevne in večerne šole, šole za rokodelce, hospice za siromašne otroke, zavode za dečke srednjega stanu, cerkve in kapele za ljudstvo, in važne misijone, posebno med dijaki.

Umril je dne 31. januarja l. 1888. Ljudstvo ga je objokovalo in blagoslavljal. Pokopali so ga v semenišču za zunanje misijone v Valsalice v Turinu.

Tako berem o duhovnu Boscu in njegovem delovanju v brošuri „Salezijanski sotrudniki.“

In na drugem kraju berem: Delovanje salezijancev obsega: 1. ljudske šole, gimnazije, učiteljišča, obrtne šole. 2. zavode, vzgojevališča. 3. praznična zabavišča ali oratorije. 4. misijone. 5. nadzorovanje izseljencev. 6. razširjenje dobrih knjig in krščanskega časopisja.

Kako Bosco in njegovi sotrudniki razumejo sedanja čas in veliko moč tiska, spoznamo iz tega, ker se mesečnik naslovljen „Salezijanska poročila“ tiska v 9 jezikih v 270.000 iztisih. Tak mesečnik, ki v toliko iztisih širi in zagovarja svoje ideje ter je pri tem povsod in vselej otroško vdan cerkvi, je velemoč eminentnega pomena.

V Avstriji delujejo salezijanci na Dunaju, kjer bo obilo apostolskega dela, potem so v Galiciji med Poljaki; na jugu so v Trstu, v Gorici, v Ljubljani. Majhen, neznamen in težaven je bil začetek v Ljubljani. Salezijance odlikuje čudovita vztrajnost, trdno prepričanje, da mora zmagati dobra stvar, odlikuje jih apostolska gorečnost za blagor mladine, tako, da nase popolno pozabijo in se žrtvujejo mladeničem, ki bi zašli lahko na kriva pota ali so že zašli.

Ko smo hodili kot bogoslovci na izprehod, je bil Rakovnik mal gradič, in dejali smo, da mora odtam razgled po ljubljanskem barju biti zelo lep. Danes ni več poznati starega Rakovnika. Pred gradičem se vzdiguje cerkev, ki je že zdaj napol dovršena, tako elegantna, da se bo lahko imenovala po popolni dozidavi ena izmed najlepših cerkva ljubljanskih. Okraski bodo lepi, proporcije tako primerne, da bo hiša božja tvorila harmonično celoto.

Ob desni strani gradiča zidajo in so skoro že dovršili šolo z vsemi pritiklinami; če se ne motim, dvenadstropno, mogočno poslopje.

Mojstri v takih stavbah so Angleži, ki uporabljajo vse tehnične pridobitve, da so njihove šole, da so njihovi zavodi kar se da moderno opremljeni. Angleškim stavbam z mirno vestjo postavim paralelno salezijansko novo stavbo na Rakovniku. Ne vem, če imajo kje na Slovenskem in še drugod šolo, ki bi imela, kakor nova salezijanska, vse to, kar se od modernih zavodov zahteva. To delo Boscovih sinov naj bi si vsakdo ogledal, kdor obiše Ljubljano in se zanima za vzgojo mladine, za napredek naše domovine.

Ob grobu velikega don Bosca sem. Njegovi sinovi radi prihajajo semkaj, poklekajo, molijo, poljubljajo beli marmor, za katerim počivajo ostanki tega čudovitega moža. Radi prihajajo semkaj priporočat se don Boscu ljudje iz delavskih in meščanskih krogov, ljudje iz plemstva; semkaj prihajajo vojvodi in vojvodinje, udje italijanske kraljeve družine. Gode se take reči, da kdor vedoma in nalašč noče nič videti in slišati, mora reči: na priprošnjo don Boscovo se gode čudeži.

Včasih sem bral, kako je rad pohajal sv. Filip Neri katakombe, kako je po cele noči prečul v pre-mišljevanju na grobovih mučencev. Nisem tega prav dobro razumel; nisem razumel, da je svetnik tu narskal vase onega duha, one gorečnosti, one neumor-

nosti, s katerimi si je prislužil ime apostola rimskega mesta. Tako hodijo sinovi don Bosca na njegov grob, da se navzemajo njegovega duha, da se navdušujejo za svoj težki poklic. Mladino vzgajati, v daljnih deželah misijonariti med divjaki, rokodelske vajence zbirati ob nedeljah, to je tako trudapolno, da bi vsak opešal, kdor bi se zanašal samo na svojo moč.

Nehote sem se spomnil krematorija, ki sem ga videl na pokopališču. Kar samoobsebi mi je prišlo v glavo, zakaj da katoliška cerkev zabranjuje sežiganje mrličev. Ob grobu don Boscovem mi je nasprotje med materialističnim in katoliškim naziranjem jasno stopilo pred oči. Pozneje še večkrat v rimskih katakombah. Telo, ki je tempelj sv. Duha, ki je do zadnjega vzdihalo služilo svojemu Stvarniku, ki je toliko trpelo in delalo in se žrtvovalo za blagor bližnjega, ki je vse storilo, da doseže namen, za katerega je na svetu, to telo je nekaj častitega, nekaj vzvišenega, za nas nekaj tako dragocenega, da se ne ločimo radi od njega. Don Boscova roka, ki je nesebično milijone denarja razdelila med reveže, ki je božala in blagoslavljalala toliko mladih, izgubljenih dečkov, da so se vrnil na pravo pot, don Boscovo srce, ki je utripalo samo za Boga in za bližnjega po principu: da mihi animas, cetera tolle — ta roka, to srce naj zgori v krematoriju?

V Turinu se kaže dvojno svetovno naziranje, krščansko in materialistično, eno idealno lepo, navdušujoče, drugo strašno, ledenomrzlo.

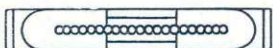
Večer.

Zložil Vekoslav Remec.

Lastovke drobne, beloprse
nizko nad spečim tolmunom leté,
daleč okoli vse tiho, samotno
sanja večerno, trudno poljé.

In jaz gledam hitre letavke,
gledam drhtenje njih žametnih kril —
kje ste vse grenke, vse črne bridkosti,
kar sem vas v časih mladih užil?

Daleč za poljem širnim mrje
v zadnjem nasmehu solnčni soj —
težki, nemirni moj čas mladostni
zvezd osamljenih in cest — Bog s teboj!

SOLUN

Lola.

Iz življenja vaškega norca. — Spisal Štefan Levkos.

Čuden fant je Frênce Ilhov, čuden, da malo takih. Spominjam se, da je nosil nekoč, ko sem bil jaz še majhen, živordeč telovnik in na palcu namesto prstana steklen obroč razbite steklenice. — Nekoč je imel v praznik vojaško bluzo in temne hlače s širokim, rdečim robom ob strani; po maši se je postavil pred cerkvijo, da so ga vsi občudovali in se mu smejali, on pa se jim je milostno režal.

Domačini so ga imenovali Lola, če so govorili o njem; v obraz pa nikoli.

Velik in grozan človek je bil, da mu v vsej fari ni bilo para, razen njegovega brata.

Frênce je bil vedno zanemarjeno oblečen, njegova črna brada vsa razkuštrana in zanemarjena, njegovi lasje kakor strnišče, le bolj dolgi; poleti je hodil bos, pozimi je nosil lesene coklje.

Nekoč je dobil nekje kratke hlače do kolen; oblekel jih je čez dolge, raztrgane in zamazane nogavice; na glavo si je nataknil majhen klobuček s peresom; jopič mu je bil do pasu, ozek in tesno zapet, rokavi do laktov.

Srečal ga je takega star stotnik, ki je bil na vajah, in se začel smejati, da so mu tekle solze:

„Das ist ein Giger!“

Frênce je po vojaško salutiral, se divje zarežal in odkorakal po vasi.

Svoje dni je bil pri vojaki, a le malo časa. Ko je bilo pri raportu klicano njegovo ime, se ni ganil;

tovariši so mu prigovarjali, naj stopi naprej in se oglasi.

„Kaj jaz — tistemu tam!“

Poklicali so ga vdrugo. — Planil je pokoncu, bluzo odpeto, medvedje prsi razgaljene, obraz divji; udaril je s pestjo po mizi, da se je vse preobrnilo. Častniki in vsi drugi okoli so prebledeli in se tresli od strahu. Ko je še nekega predstojnika dodobra pretepel, so ga odpustili domov. Sicer pravijo, da si je kar sam vzel dovoljenje; izdrl je v zaporu omrežje iz okna in odšel po najkrajši poti.

Frênce navadno ni bil hud človek, a gorje, če ga je kdo razjezil; divjal je in besnel, da se je vse treslo pred njim; kamor je zadela njegova pest, tam ni bilo več milosti. — Kdor pa je znal lepo in prijazno ravnati z njim, je bil njegov največji prijatelj.

Zdi se berač, a prosi ne rad. Le ob Vseh Svetih hodi v mesto na pokopališče redno leto za letom; ob drugih velikih in farnih praznikih obiskuje bolj premožne in radodarne hiše, zato pa ga morajo bolje postreči nego vse berače. — On namreč ni berač. — Velik kozarec vina, kos hleba, ostanke od kosila, še najbolje če je meso, in še za tobak povrhu. Gorje mu, ki bi ga kratkoinmalo odpravil; za večno bi bil ob milost pri njem, četudi bi odšel mirno in ne zinil besede.

Če ga poprosi človek ob takih praznikih, naj kaj zapoje, rad uboga in začne peti z divjim, raz-

trganim in globokim glasom zategnjeno, žalostno pesem; tudi plesati zna, a ljudje tega preveč ne marajo, ker razbija tako, da poškoduje tla.

Dobro čuti, kdaj je treba oditi. Siten in nadležen ni nikoli; četudi nerad, vzame vsako malenkost, včasih pa kar pusti in gre in potem pripoveduje po vasi, kako je ta in oni skop.

Ob praznikih obišče tudi vse radodarne duhovnike v okolici; če se včasih kateri preseli, roma o Veliki noči dan hodá daleč za njim; take poti pa ne naredi rad za malenkost.

Vino rad pije, ne da bi se kdaj opil; sam pa ga ni še nikoli kupil. Najrajši dela, kjer dobi piti, dobro in mnogo jesti in kjer ga ne dražijo in ne jezijo.

Dasi zelo varčen, dela povsod pod ceno. Ljudje mu zato ne plačujejo, ker ni stanoviten v delu; včasih dela, da je strah in groza, včasih pa stoji pri delu kakor lesen štor.

Po vasi je pobiral večkrat kosti, jih spravljal v krčmi v slepo okno in jih potem prodajal.

Nekoč so bili v vasi vojaki; ko je Frênce videl, koliko mesa so deli v kotel, je sedel na nizek zid in čakal. Kuharju se je smilil, ker ga je videl tako dolgo čakati, odrezal je kos mesa in mu ga vrgel; Frênce je použil polsirovo meso in čakal še na kosti.

K trem bogatim družinam je najrajši hodil v dnino; delal je in jedel, le da so lepo ravnali ž njim; drugje bi ga bili lahko na kolenih prosili — ni prišel; ni mu ugajala hrana, niso prav ravnali ž njim; bil je zelo občutljiv, malenkost ga je lahko razvnela do besnosti.

V boljše hiše je donašal žaganje. Včasih ga je bilo treba prositi trikrat, štirikrat, preden je prinesel, včasih pa se je sam spomnil in prinesel; nič ni pomagalo reči: „Ne rabimo.“ — Odložil je in čakal. Če je dobil več kakor za tobak, ali pa kozarec vina in kos kruha k tobaku, se je zarežal, da se je človek prestrašil njegovih velikih zob in njegovega divjega glasu.

V vasi je stanoval študent, ki je sviral gosli; dvakrat, trikrat je šel Frênce mimo njegovega stanovanja, se ustavil in poslušal dolgo, dolgo. —

Nekega dne je stopil k študentu in ga vprašal, če bi ga hotel učiti gosli; študent se mu je smejal, Frênce pa je šel in si kupil gosli in jih prinesel domov. Vse se mu je smejalo, ko je sedel na vratih senika in vlekel lok čez strune, da je cvililo in škripalo kakor stara vrata v rjavih tečajih.

Vselej, ko mu je bilo dovolj godbe, je zakopal gosli globoko v seno.

Na seniku je imel tudi staro skrinjo in nekaj raztrganih cap v njej. — Ker je navadno spravljal v skrinjo denar, jo je vedno zaklepal in skrival ključ po razpokah v zidu, da bi ga ne izgubil; a tudi po

špranjah in razpokah je pogosto skrival denar. — Če bi človek nevede tu ali tam pobrskal, bi se lahko zgodilo, da bi pričaral iz stene srebrn goldinar ali pa pest drobiža, zelenorjavega, polovico že brez vsake vrednosti in veljave.

* * *

Bilo je lepega poletnega jutra, ko se je vse zaselje treslo strahu in bojazni.

Frênce je besnel, ker mu je zmanjkalo skoro ves denar, ki ga je imel skritega v seniku.

Pogostokrat je pregledal in preštel ves svoj denar, zato je vedel vedno do vinarja natanko, koliko si je že prihranil.

Tako je stopil tudi tistega jutra, brž ko se je zbudil, k skrinji in se začudil, ko je videl ključ v ključavnici, v skrinji pa vse cunje in coklje razbrskane in razmetane; pogledal je na dno, vzela kos za kosom v roke, preiskal vse žepe, vse pretresel in preobrnil — denarja ni bilo nikjer.

Zaprl je skrinjo, sedel nanjo, sklonil glavo med roke in se zamislil.

Pred osmimi dnevi, ko je bil zadnjič doma, je bil denar še v skrinji in skrinja zaklenjena in ključ skrit v špranji za kupom sena.

Vseh osem dni ga ni bilo doma, vseh osem dni ni videl svojega denarja, mislil pa je vsak večer nanj. Ko se je snoči vrnil, je bilo že pozno v noč; legel je truden in zaspal.

Spomnil se je, da je imel precej drobiža skritega po špranjah. Vstal je in stopal s trdim, težkim korakom, da se je stresal pôd pod njim. Preiskal je vse razpoke — niti četrte drobiža ni dobil.

Sedel je zopet na skrinjo in se zamislil in mislil dolgo, dolgo.

Potem pa je vstal in preiskal vse nanovo. Prevrigel je vse cunje, prebrskal vse špranje, privzdignil vse deske, pogledal za vsak tram pod streho, premetal cel kup sena, da so se kadile po skednju cele meggle prahu, ki mu je polnil oči, nos in usta; senene bilke so se mu zapičile v lase, v brado, v vso obleko; šle so mu za vrat, za srajco na prsih; on ni občutil ne prahu, ne senenih drobov, ki so ga rezali živo v kožo.

Denarja ni bilo nikjer, in vendar ga je on pustil, ko je odšel. — Pri groznem spoznanju, ki ga je obšlo, je napol zbesnel. — Bil je že večkrat okraden.

Planil je s tako silo po lestvi, da se mu je zlomil predzadnji klin; telebnil je na ves obraz čez razdrapano, z gnojem potrošeno dvorišče; kakor je bil velik in neroden, je v hipu vstal in zrastel na kuhinjskih vratih.

Svakinja je pomivala na ognjišču posodo v črnem, umazanem škafu; s hrptom proti vratom

obrnjena, je bila sklonjena nad škafo, zato ni brž opazila Frênceta.

„Kdo je vzel moj denar?“ — je zarjul med vratmi.

Ko je slišala svakinja njegov glas in uzrla njegov divji pogled, njegov spačeni obraz in brado, s senom natrošeno, in ravnostake lase, se je prestrašila, da ji je od strahu padla na tla skleda, ki jo je držala v rokah, in se razletela na drobne kosčke. Nema in trda je stala pred njim, ki je polnil vsa vrata s svojo orjaško postavo.

„Kje je moj denar!“ je zarjul nanovo; stal je na pragu in v njem se je vse treslo od jeze in srda.

„Kakšen denar?“ se je oglasil brat, ki je stopil isti hip iz izbe.

„V seniku mi je zmanjkal denar!“

„Naših ni nihče vedel zanj, živa duša ga ni videla.“

Frênce je verjel, ker so mu domači samo enkrat vzeli denar in potem nikoli več.

„Kje pa je?“

„Vprašaj po vasi, je pač mogoče, da ga je pobral kakšen falot.“

Frênce ni nič odgovoril in ni zinil nobene besede; zažugal je s pestjo, se obrnil in stopil do sosedovih.

„Kje je Janez?“

Soseda je videla, da je Frênce jezen, zato se je bala za sina in se zlagala:

„Ga ni doma!“

Frênce pa je dobro vedel, da je Janez doma.

Stopil je v hlev in ga pograbil za vrat s pestjo, tršo in hujšo kot železna past. Telebnil je fanta na kup gnoja, da se je razkidal pod njima na vse strani, in mu pokleknil na prsi.

Tisti hip ga je zagrabilo od zadaj šest trdnih, močnih pesti in ga zagnalo skozi vrata. — Z vso silo se je sesedel na pot, z gnojnico polito; zbolelo ga je po vseh kosteh in pred očmi so mu zagorele velike, jasne zvezde.

Ozrl se je in videl brata, ki je stopil v hišo.

Nič ni pomislil, da so morali bratu tudi drugi pomagati, pozabil je na Janeza in na ukradeni denar; na vse je pozabil in mislil le na brata, ki ga je telebnil na cesto.

Pobral se je, sklonil se k nizkemu obcestnemu zidu in izrval iz njega velik kamen, težak, da se je moral upogniti vsled njegove teže; dvakrat, trikrat je sklonjenega hrbta z obema rokama zazibal kamen in ga spustil po zraku skozi okno.

V izbi na tleh so sedeli bratovi otroci okoli velike sklede, polne nadrobljene polente in kislega mleka, redkega kakor voda. — Z velikimi, lesenimi žlicami, mokrimi od mleka, so se tolkli po rokah in

po licih. Ko se je kateri sklonil, da bi zajel velik požirek, je priletel od leve ali od desne udarec in mu izbil žlico iz ust v skledo, da jo je moral dolgo časa iskati s privihanimi rokami po mleku med kosi polente.

Hipoma se je izpremenil njihov glasen smeh v krik strahu in groze.

Skozi okno je priletel na sredo med nje velik kamen. Mleko je brizgnilo na vse strani in poškopilo otrokom z belimi kapljami umazane obraze in zakrpane srajce. Kamen je obležal na sredi izbe med črepinjami razbite sklede, v rumenem testu, z mlekom politim.

Otroci so zbežali vsi prestrašeni v kuhinjo k materi, kričali in jokali so na ves glas; mati, sama prestrašena, jih je mirila in tolažila; oče je preklinjal.

Frênceta ni nič brigalo, kam je priletel kamen, ali je kaj zadel, ali je koga ubil; niti pomislil ni na to.

Stopil je na skedenj in se kmalu vrnil z lesenimi cokljami, obešenimi čez levo ramo; nič se ni ozrl proti hiši, ko je izginil za voglom.

Prišel je k Serpičevim pod Goro in sedel v kot na klop. Gospodinja je bila sama v hiši, ko je vstopil. Nič ga ni vprašala, ker je videla, da je slabe volje, in on tudi ni izpregovoril, ampak tiho in mirno počakal, da mu je prinesla zajtrk. Coklje je spravil pod klop.

Ko se je najedel, je šel na dvorišče, se ozrl okoli, vzel sekiro in začel cepiti drva; udrihal je s tako silo, da so letela polena daleč naokoli — vse kokoši so z glasnim krikom in kokodakanjem zbežale z dvorišča.

Izmed tistih malo družin, kamor je hodil Frênce delat, je bila tudi Serpičeva.

Prišel je, kadar se je zmislil, ostal, dokler se mu je zljubilo, delal za tri, jedel za dva, plače je dobil za drobno, šestnajstletno dekle; zadovoljen je bil s tem in nič ni godrnjal, če so le znali prav in lepo občevati z njim; vsaka beseda je morala biti o pravem času in na pravem mestu, nobena odveč.

Pri Serpičevih so sedeli delavci na dvorišču okoli velike kamenite mize pri večerji.

Frênce je sedel na nizkem stolu v kotu sam zase; kolena visoko pod brado, med kolena skledo — je zajemal s polno žlico, da se mu je pri vsakem požirku polivalo od ust čez brado.

Mlad fant, ki je sedel na koncu mize blizu Frênceta, se je obrnil s polnim obrazom proti njemu, se škodoželjno in hudobno nasmehnil in vprašal:

„Frênce, pravijo, da so ti pobrali denar — kaj ti ga je mnogo zmanjkalo?“

Frênce je molčal.

„Pravijo, da ti ga je Janez pobral.“ — Dobro je vedel, da je Janez nedolžen, a ker je bil jezen

nanj, mu je privoščil Lolov srd, ki je vedel, da nikomur ne koristi.

„No, pa saj je storil prav, kaj bi norcu denar, saj mu ga miši snedo,“ je pristavil, proti delavcem obrnjen, a tako glasno, da ga je Frênce prav dobro slišal. Pogostokrat ga je dražil z norcem in denarjem, Frênce je potrpel, a nocoj mu je bilo kmalu dovolj.

Odložil je skledo, stopil k mizi, pograbil fanta za vrat in za prsi in ga v velikem polkrogu zagnal čez plot na travnik za dvorišče.

Glasna kletev je priletela s travnika, kmalu za tem se je pokazal fant za hišnim voglom in izginil v vas.

Frênce je sedel in večerjal mirno dalje, kakor bi se ne bilo nič zgodilo. — Gospodinja pa je dobro opazila, da vse vre v njem od jeze in srda, vedela je, da ne bo napačno tolmačil njenih besed, ker ji je bil vdan kakor šestleten otrok strogemu očetu. Izkušala ga je potolažiti.

„Morda pa si denar kam založil, ne smeš misliti, da so ti ga ravno ukradli.“

„On mi ga je ukradel!“

„Kdo?“

„Janez!“

„Saj ga pač nisi videl?“

„Pa slišal sem ga.“

„Slišal si ga? Pa kako? Kdaj?“

„Ponoči, pa sem mislil, da so miši.“

Nekateri so tiho zmajali z glavo in se zasmejali, dobro so vedeli, da bi si nihče ne drznil iskati Frêncetovega denarja, ko bi on spal zraven.

„In ti je že večkrat zmanjkalo denar?“

„Večkrat!“

„In nič ne veš, kdo ga je pobral?“

„Janez!“

„Pa zakaj zmeraj Janez?“

„Zmeraj se mi smeje.“

„In domači ti niso nikoli vzeli?“

„Samo enkrat.“

„In si zmeraj dobro shranil?“

„Zmeraj!“

„Kam pa?“

„V skrinjo na dno in v zid za seno.“

„Pa naznani orožnikom, da ti zmanjkuje denar.“ Frênce jo je debelo pogledal.

Gospodinja je bila dobra žena; smilil se ji je revež, ki ga je sama hudobija ljudi naredila pol bolj neumnega, nego je bil.

Če ga ni nihče jezil, ni naredil nikomur žalega; dober je bil, rad je ubogal in rad postregel.

Privoščila mu je nedolžno veselje in žal ji je bilo tistih par borih vinarjev, ki jih je nečloveška hudobija uropala blaznemu revežu. Zdelo se ji je, da ne more biti človek, kdor najde v tem veselje in

zabavo, da pobere takemu, pomilovanja vrednemu bitju, vse, kar ima, in ga s tem razjezi do besnosti.

„Kaj, orožnikom?“

Čudno se je zdelo Frêncetu, da bi smel on govoriti z orožniki; bal se jih ravno ni, a vendar se jih je izogibal v velikem ovinku vedno, ko jih je imel srečati.

Nikoli ni mislil na to, da je na svetu pravica, ki si jo človek po potrebi lahko poišče. Bil je vaje trpeti, zato je tudi mirno prestal marsikaj; mislil je,

FOT. ANT. GREGOREC

MOTIV Z LJUBLJANSKEGA GRADU

da mora biti tako; le ko mu je bilo preveč, je s silo izbruhnilo — ker si ni znal poiskati pravice, si je poiskal zadoščenja.

„Orožnikom?“ — je ponovil in gledal gospodinjo.

Če bi mu bil kdo drugi to rekel, bi mu drago zaračunal take besede, gospodinji pa je bil slepo vdan, pribita je bila pri njem vsaka njena beseda, naj si bo opomin, prošnja ali nasvet. Dobro je vedel in čutil, da se ji smili in da mu hoče le dobro.

„Kaj pa; — povej jim, kako in kaj, oni že dobijo tatu!“

Frênce je vstal in hotel oditi.

„Kam pa hočeš sedaj! Nocoj ne opraviš nič, počakaj do jutri!“

Drugo jutro je odšel navsezgodaj na orožniško postajo; celo uro je moral čakati, da so vstali.

Orožniški postajevodja, ki je bil še malo časa v tistem kraju in ni še nič poznal Frênceta, je vse natanko izprašal.

Frênce se je čudil, da tak gospod — orožnik, tako prijazno govori ž njim; zaupal mu je in mu vse odkrito pripovedoval.

„Za hip počakajte!“ — je rekel naposled postajevodja in odšel; kmalu se je vrnil z mladim orožnikom.

„Danes patrolirajte tam skozi in poizvejte vse natanko!“

Orožnik je pomignil Frêncetu in se zaničljivo nasmehnil. Frênce se ni niti zganil; šele ko mu je postajevodja rekel, da sedaj lahko gre, je Frênce vprašal:

„In moj denar?“

„Moramo prej izvedeti, če ga je res Janez vzel, potem ga že dobite. Sedaj pa idite ž njim domov in povejte vse, kako je bilo.“

Frênce je naglo odšel skozi vrata in hodil po cesti daleč pred orožnikom.

Prišli so domov. — Janez se je izpričal kot pošten in verodostojen človek. Orožniku se je zdela taka preiskava neumna, poznal je Frênceta, vedel je, da je norec.

„Frênce, tebi se je samo sanjalo, da si imel v skrinji shranjen denar, ali so ti ga pa morda miši snedle!“ — se je smejal orožnik. Frênceta pa, ki je mislil, da je denar že gotov, je to tako ujezilo, da je planil proti njemu in zamahnil s svojo medvedjo taco. Orožnik je prebledel strahu, k njegovi sreči je Frêncetov brat prestregel udarec.

Frênce je pljunil, zažugal s pestjo in odšel iz izbe. Pred hišo je bilo polno radovednežev, nekateri so se mu na glas zasmeljali, ko je stopil na vrata.

Kakor brž je uzrl Frênce med drugimi Janeza, je pograbil težak kamen in ga zagnal v gručo.

Nič ni meril, nič ni pazil in pogledal, kam je vrgel; obrnil se je za hišo in izginil; — odšel je zopet pod Goro k Serpičevim.

Vse je prestrašeno zakričalo; kamen je priletel staremu Jerneju v bok in mu strl kost.

Starček je zastokal in čez velo lice so se mu vsule solze, kakor lešniki debele. — Poklicali so moža, ki je znal uravnavati kosti; ko je prišel in videl, je takoj povedal, da ne more nič pomagati, — kost je strta, starček ostane do smrti hrom in pohabljen.

* * *

Občinski očetje so sklenili, da mora Frênce v norišnico.

Postajal je vedno bolj nevaren; to pa le radi tega, ker so ga ljudje neprestano jezili in dražili; vsakdo je mislil, da ima pravico norca suniti, zbsti ga s strupenim jezikom in zbežati. — V prejšnjih časih je Lola le redkokrat besnel, in še takrat ne brez vzroka.

In spravili so ga z zvijačo v norišnico. — Za vedno bi zaprl usta predrznežu, ki bi mu rekel:

„Pojdi, Frênce, te peljemo v norišnico!“

„Pojdi, Frênce, greva v mesto na cesarsko sodnijo, tam še velja pravica, tam ti povrnejo ves denar!“

Frênce je ubogal; za denar bi šel do konca sveta.

Ko sta prišla v mesto, ga je vozil brat iz ulice v ulico; nenadoma stopita dva moža k njima:

„V imenu postave — z nama!“

„Udari!“ je zaklical Frênce bratu.

Tisti hip pa je stopil k njima domači podžupan in prijazno rekel:

„Vdaj se, Frênce, in ne pretepaj se s cesarskimi možmi, če ne, te zapro, da ne boš videl belega dneva.“

„Če sva nedolžna, nama nihče ne sme delati krivice; kar ž njima idiva in povejva na cesarski sodniji, da sva prišla iskat pravice in denarja in da nisva naredila nič slabega.“

Tako je izkušal pregovoriti brat Frênceta in eden izmed mož, ki sta ju aretirala, je pripomnil: „Če sta nedolžna, vaju brž izpustimo in damo vajino pravico!“

Frênce se je vdal samo radi pravice in denarja.

Ko so prišli v norišnico in je brat odhajal, je brž spoznal, kje je; zarjul je in zažugal s pestjo:

„Ko se vrnem, vam že poplačam!“

Sčasom je postal popolnoma miren; tuintam so mu naložili delo, ki ga je dobro in prav izvršil.

Bilo je dan pred Vsemi svetimi.

Zunaj mesta so delali na polju, ki je bilo last norišnice, nekateri izmed bolj mirnih norcev. Frênce je kopal, da se je ves potil; dasiravno precej hladno, je delal golorok in razgaljenih prsi. Mahal je z vso silo in se zaganjal z vsem telesom, vsak zamah je spremljal z globokim, zategnjenim vzklikom.

Ko je Frênce delal, ni navadno nič mislil; tisti dan pa se je zbudilo v srcu, nejasno in nerazložno najprej, naposled se je razjasnilo kakor luč, ki počasi zagoreva in naposled jasno zažari.

Pustil je lopato, ogrnil jopič in šel; nadzornik ga ni brž opazil, drugi se niso niti zmenili zanj.

Ko je nadzornik zapazil, da manjka, ga ni bilo nikjer več.

Drugi dan je prišel nadzornik v vas in povpraševal po Frêncetu; nihče ni vedel zanj.

Ko so povedali županu, da je Lola zbežal iz norišnice, je rekel:

„Na mestno pokopališče naj ga gredo iskat, danes je tam njegov dan!“

A nadzornik je ta čas že odšel.

Ljudje so se tresli po vasi:

„Kaj bo, če pride in se maščuje, kakor je obljubil!“

* * *

Nič ne vem, kje je Frênce sedaj. Morda še vedno v norišnici — miren in tih, morda divja in besni; morda je zopet ušel pred tednom, morda včeraj ali danes in je prišel domov in razbil komu glavo, razdrobil kosti.

Poznam ga in nič bi se ga ne zbal, če bi ga srečal; nikoli mu nisem rekel zlè besede, nikoli me ni ošvignil z divjim pogledom.

Nič bi ga ne bilo treba zapirati v norišnico, če bi ne bilo na svetu hudobije — če bi bili vsi prijazni ž njim ali ga vsaj na miru pustili.

Kje stoji zapisano, da sme vsakdo oropati režeža na duhu in premoženju! Kdaj in od koga je bila dana postava, da ima vsak otrok pravico zboosti ga s svojim strupenim jezikom!

Če ne bi čutil, naj bi bilo, a boli ga bolj kot marsikoga.

Pol njegove blaznosti, vso njegovo besnost, vso nesrečo, ki jo je že povzročil, s strto nogo starega Jerneja povrhu — vse ima na vesti hudobija ljudi.

Če vse to lahko in mirno opravičijo sami sebi in svoji vesti — čudni ljudje . . .

Meditacija ob nevihti.

Spisal Ksaver Meško.

 Od vzhoda do zahoda, od juga do severa se je razprostrl mrak jeze božje. Polno je je vse nebo, vsa zemlja drhti pod njo.

Glej, tudi mi stojimo trepetajoči pred grozečim Tvojim obličjem, srditi Bog. Tudi mi drhtimo pred uničujočimi žarki razvnetega, nemilostnega Tvojega očesa; v prah se grudimo ob grmeči Tvoji govorici.

Ali nas uniči Tvoja roka v velikem in pravičnem srdu, o Gospod?

Smrtno tesno je našim srcem in plašnim našim dušam. Ker ali je ostala kdaj bilka, kjer je kosila Tvoja roka? Ali je paberkoval kdo, ko si otresal Ti grozde s trte življenja, da jih ožmeš v stiskalnici svoje jeze?

Če govoriš Ti, kdo naj odgovarja? Ko se srdiš, kdo naj obstoji pred bliskom Tvojega srda? Če uničuješ Ti, kdo naj oživlja?

A spomni se, o Gospod, prosimo v ponižnosti, da smo delo Tvojih rok, Tvoje ljudstvo, Tvoji otroci. Ali zmelje lončar z enim mahom v prah delo svojih rok? Ali pozabi mati svoje dete, na prsih vzgojeno v neskončni ljubezni?

In če bi pozabila mati, Ti, o Gospod, ne pozabiš! Sam si rekel in prisegel, da ne pozabiš.

Zato se usmili! Zaradi sebe, neskončno Resnični in Zvesti, ne zaradi nas, nevrednih! V Tvojo čast

bo to usmiljenje, neskončno Usmiljeni! Nam bo v svarilo in v živ vir hvaležnosti in ljubezni.

Nedolžne oči naših malih poglej, angelov, tako bližnjih očetovskemu Tvojemu srcu. Poglej, kako se ozirajo v grozeče Tvoje obličje plašni in proseči:

„Prizanesi!“

Čuj, nedolžne slavlilke Tvoje, ptice-pevke se oglašajo. Skrile so se pred bliskom Tvoje jeze v svoje majhne domove v najgostejšem grmovju. Odtam prosijo plašno in drhteče:

„Prizanesi!“

Glej, na njivi šumi pšenica in čaka srpa. Iz ljubezni hrepeni po smrti, da ohrani življenje ljudem, Tvojim otrokom. Iz te ljubezni šumi in prosi:

„Prizanesi!“

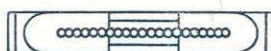
Na Svoje oltarje se ozri, o Gospod! Čakajo daritve velikemu Tvojemu imenu v čast — kruha in vina. V tem nemem pričakovanju kličejo tudi oni:

„Prizanesi!“

Res, Ti si neskončno svet; mi pa smo Te žalili! Ti si neskončno pravičen, a mi smo Te zasmehovali! Zato priznavamo skrušeni: „Pravico imaš: Udari!“

A Ti si tudi neskončno prizanesljiv. Mi pa smo tako slabi in revni. Zato vpijemo iz globočine k Tebi in prosimo z velikim zaupanjem:

„Usmili se! Prizanesi . . . prizanesi . . .“

Estera.

Igrokaz v štirih dejanjih. — Po svetopisemskem besedilu priredil p. Jeronim Knoblehar.

III. dejanje.

1. prizor.

(Kraljeva dvorana, na sredi ob steni prestol; kralj sedi na njem, obdan od dvornikov, častne straže; v roki ima kraljevsko žezlo. — Estera v kraljevskem blišču vstopi, ko se dvigne zagrinjalo. Opira se na dvorjanko Tori. Edisa in Sonu ji neseta vlečko. Pri njenem vstopu vsi začudeno gledajo proti vratom. Kralju se obraz potemni. — Estera se zgrudi na kolena; dvorjanke jo prestrežejo v roke, medtem kralj naglo vstane s prestola, stopi k Esteri, položi desnico na njeno ramo in reče s prijaznim glasom:)

Kaj ti je, Estera? Jaz sem tvoj brat: z menoj imaš enake pravice, ničesar se ne boj! — Ti ne boš umrla; le zate ne, pač pa za vse druge je dana ta postava. — Pristopi in dotakni se žezla!

Estera (še vedno sklonjena, kleči molče in se ne upa pogledati kralja).

Kralj (ji položi žezlo na ramo): Estera, zakaj ne govoriš?

Estera (se nekoliko vzdigne): Videla sem te, gospod, kot božjega angela in moje srce se je zgrozilo strahu pred tvojim sijajem. Čudovit si, gospod, in tvoje obličje je polno milosti. (Zgrudi se zopet kakor v omedlevico, dvorjanke ji hočejo pomagati, kralj se prikloni k njej, dvorniki jo pomilovalno obstopijo.)

Asver: Estera, Estera, vstani, ne boj se! (Dvorjanke jo dvigajo.) Kaj hočeš, kraljica? Kakšna je tvoja prošnja? Če bi tudi želela polovico kraljestva, dobila jo boš!

Estera (podpirana od dvorjank vstane in, naslonjena na Tori, s slabotnim glasom): Če je kralju všeč, pridi danes k meni, in Aman s teboj, k obedu, ki sem ga pripravila.

Asver: Obljubim ti, da pridem, in Aman z menoj! To je tako mala prošnja, da se ti ni bilo treba toliko bati, Estera!

Estera: O gospod moj in kralj, zame je velika milost!

Asver (sede zopet na prestol): Vedi, da imaš k meni vedno prost vhod, da zate izrecno preklicujem postavo, ki brani nenapovedanemu priti h kralju.

Estera (po perzijski šegi počasi poklekne in se s čelom dotakne tal pred kraljem): Hvala ti, o kralj! jaz sem tvoja služabnica in ti moj gospod! (Zopet vstane in odhaja.)

Asver (ji prijazno migne z roko v slovo): Pojdi v miru, Estera! (Nato se obrne k dvornikom in reče): Vi

pa sporočite Amanu, naj pride danes k meni na dvor, da me spremlja k obedu, ki nam ga je pripravila kraljica!

(Zagrinjalo pade.)

2. prizor.

(Soba, orientalsko odičena. Pri oknu sedi Amanova žena Zara in šiva preprogo ob mali mizici.)

Aman (vstopi jako razburjen, vrže ogrinjalo po stolu in pravi jezno): Kaj takega pa še ne! Ta predrznež — ta smradljivi Jud — in to meni — Amanu — kraljevemu ministru! (Gre po sobi.)

Zara: Kaj pa je, Aman?

Aman: Zopet me je ta Mardohej žalil!

Zara: Pomiri se, Aman! Ni vredno jeziti se zavaljo zaničljivega Juda!

Aman: Kdo se ne bi jezil! Poslušaj, kaj mi je naredil! Ko sem danes prišel od kraljice Estere, ki me je, kakor veš, s kraljem vred povabila k obedu — je ta Mardohej slonil ob dvornih vratih: drugi služabniki so pripognili, kakor se spodobi, koleno v pozdrav, ta Jud pa me je zaničljivo pogledal in mi z očitnim preziranjem obrnil hrbet.

Zara: Tako? To je seveda skrajno predrzno!

Aman: Ne samo predrzno, naravnost nesramno! Meni je seveda kri zavrela in dasi ni moja navada, prepirati se s služabniki, ušlo mi je vendar v jezi, da sem zavpil: Prokleti Jud, čakaj, kmalu boš čutil, kdo je Aman! — Bliskoma se je na te besede obrnil Mardohej, stopil tik pred mene, pljunil pred menoj na tla in rekel: Aman, spomni se Bagatana in Tareta, kraljevih dvornikov, ki sta pred letom visela pred kraljevo palačo: morebiti bi vedela povedati, kdo ju je zapeljal v zaroto zoper kralja!

Zara (sklene prestrašeno roke): Za božjo voljo! Menda vendar Mardohej ne slutiti, da si bil ti, Aman, sporazumljen z onima dvema?

Aman (se strahoma ozre okoli): Molči, Zara! Stene imajo ušesa. (Sede Zari nasproti in reče bolj tiho): Vrag vedi, kako je Mardohej prišel do te sumnje! — Če jo pove kralju ali pa Esteri, moja glava ni zadosti trdna, da ne bi odletela!

Zara (vije roke): O Aman, Aman, kaj bo, kaj bo? Vidiš, kolikokrat sem ti pravila, da zatiraj svojo jezo nad Mardohejevim obnašanjem: Jud ni vreden, da ga pogledaš.

Aman (mahne z roko): Ne pridiguj sedaj: povej, če veš, kaj naj storim, da odvrnem nevarnost! Zakaj

če Mardohej sluti, kaj se pripravlja za Jude in da sem jaz kralja pregovoril, naj jih zatre, potem bo izkušal po Esteri kralja opozoriti na zaroto in na njenega povzročitelja. Namesto Judov bo Asver dal umoriti mene in tebe in najine otroke!

Zara (vsa iz sebe, gleda Amana): Aman, skrbi, da takoj zapreš Mardoheju usta za vselej; preden je prepozno!

SPOMENIK PETRU VELIKEMU — TESARJU

Aman (pomisli, potem): Dobro, takoj jutri grem h kralju pritožiti se, da me je neki Jud razžalil in da sem ga dal zato obesiti. Kralj gotovo ne bo vpraševal, kdo je bil ta Jud: saj je itak že dal povelje, naj se Judje pomore 12. meseca Adarja; danes je že 8. dan; par dni prej ali slej. (Žuga s pestjo.) Čakaj, Mardohej, jutri boš visel, preden bo večer! (Tleskne z rokami.)

Služabnik (vstopi in se orientalsko prikloni): Kaj ukazuješ, gospod?

Aman: Pošlji koga k vojaškemu poveljniku, naj dá jutri navsezgodaj postaviti za kraljevim vrtom pri mestnih vratih 50 komolcev visoke vislice.

Služabnik (se prikloni kakor prej): Takoj, gospod! (Odide.)

Aman: Tako! Dal bi ga sicer obesiti še danes, pa se bojim, da bi Estera prezgodaj izvedela, kaj se je z Mardohejem zgodilo. Potem ne bi bilo nič z obedom, h kateremu sem zopet povabljen!

Zara: Kako? Kam si povabljen?

Aman: Zopet k Esteri.

Zara: Saj si bil danes tam!

Aman: Res je. Toda ko je kralj vprašal, česa si Estera še želi, mu je zopet rekla: Moje želje in moje prošnje so te-le: Če sem milost našla v kraljevih očeh in če je kralju všeč, pridita kralj in Aman zopet k obedu, ki ga bom jutri pripravila: potem bom odkrila svoje želje!

Zara: Kaj ima Estera, da te sploh vabi? Meni se to sumljivo zdi. Aman, pazi!

Aman: Kaj ima? Nič nima. Vsa neumna je na kralja, prvič zato, ker je oni dan ni zapodil in kaznoval, ko je prišla nepoklicana na dvor; drugič pa zato, ker se mu prilizuje. In mene vabi, ker ve, da imam vplivno besedo pri kralju.

Zara: Tvoja glava, tvoj svet, Aman! Jaz se pa le bojim, da nekaj pri tem ni v redu.

Aman: A, kaj? Vse bo v redu, ko bo že enkrat visel Mardohej. Ta preklicani Jud! Čakaj, razbojnik! Zara, kdaj bo večerja?

Zara: Ob solnčnem zahodu! Greš li še kam?

Aman: Da; s kraljevim blagajnikom bi še danes rad govoril, saj veš, zaradi Judov in njihovega zlata, ki ga po smrti pač ne bodo več rabili. (Vstane in vzame ogrinjalo.) Torej večerja ob solnčnem zahodu!

Zara: Da! Pridi kmalu!

Aman (gre proti vratom in se ogrinja): Pridem! (Zagrinjalo pade.)

3. prizor.

(Prizorišče podoba vrta ali gozda: perzijski podčastnik pride na oder, in zakliče:) Tu sem prinesite!

(Dva vojaka prineseta vislice na oder, drugi jih spremljajo; eden ima vrvi, drugi kladivo, zagozde itd.)

En vojak: Kje jih postavimo?

Podčastnik (se ozira okoli in išče pripravnega prostora): Kar tukaj-le bo dobro. Videle se bodo daleč naokoli, kar je glavna reč, da bodo ljudje imeli večji strah.

Drugi vojak: Za koga jih pa postavimo?

Podčastnik: Zate, če ne boš tiho!

Vojak: Oho! Danes še nisem pri volji, za eno stopinjo povišan biti: zato ste podčastniki!

Podčastnik: Molči, zgaga! Če te ni volja povišan biti, te bom velel ponižati pod št. 25, če jo poznaš? (Vojaki se zakrohotaajo.)

Prejšnji vojak (se popraska za ušesi): Poznam jo, še predobro: bom rajši tiho.

Podčastnik: Dobro zate! (Medtem postavijo vislice in eden vrže zanjko nanje. — Čujejo se koraki; vojaki gledajo v smeri, odkoder nekdo prihaja; na prizorišču se prikaže Jud, krošnjar. Ko zagleda vojake, se vidno prestraši.)

Podčastnik: Imaš li slabo vest, Ben Azarija, da si se nas tako ustrašil?

Jud: Zakaj bi imel slabo vest Ben Azarija? Pošten je Ben Azarija, nikogar še ni goljufal, nikomur nič ukradel, nikomur... (Vojaki se zakrohotaajo.)

Podčastnik: Ti, pa ne goljufal? Hahaha! Tebe sama goljufija vkup drži!

Jud: O gospod!...

Podčastnik: Kar tiho bodi! Vidiš tu-le (pokaže na vislice) lepo pripravo, dobro za tvoj vrat; davno si jo že zaslužil!

Jud (odskoči za korak nazaj. Vojaki se divje smejejo. Jud se prime za vrat): Ben Azarija ni za take šale, njegov vrat pa še manj, gospodje! Kupite rajši kaj! Ben Azarija ima same lepe reči! (Odvezuje krošnjo, vojaki si migajo z očmi.)

Eden vojakov: Kaj imaš lepega?

Jud: Samo imenitne, potrebne reči, pa vse napol zastonj. Izvolite pogledati! (Iz vleče pisano blago.) Glejte najboljšo svilo iz Indije: dam jo z lo poceni; vredna je trikrat toliko!

Podčastnik (prime za svilo in jo ogleduje): Ti preklicani goljuf! Prvič to ni svila, vsaj čista ne — drugič si jo pa ti, Ben Azarija, najbrže ukradel!

Jud: O jerum! Ben Azarija ukradel! — To ni svila? — Bog Abrahamov, Izakov in Jakopov mi je priča, da...

Drug vojak (vleče medtem iz krošnje verižico ponarejenih biserov): Pusti Abrahama in druge svoje stare judovske očete v miru in povej, koliko hočeš za to-le igračo. Ampak toliko ti rečem, da dobiš precej mastno klobuto, ako boš malovredno blago nesramno visoko cenil.

Jud (prestrašen pogleda vojaka): Kako? — nesramno? — Če rečem, da so ti biseri pristni iz Rdečega morja, kjer jih je Mozes sam nabral, ko je šel z našimi očeti čez morje, če to rečem, kaj pravite, gospodje?

Vojak (zamahne z roko nad Judom): Ti slepar! (Jud odskoči. Medtem mu izmakne drug vojak denarnico iz krošnje in jo vtika v žep.)

Jud (vidi tatvino, plane k vojaku, začne vpiti): Pomagajte, pomagajte, tatje, roparji, mene reveža hočejo oropati, o Abraham, o Izak, o Rebeka! Kam sem zašel?

Podčastnik (plane nadenj, ga zgrabi za ramo in potisne od krošnje proč: drugi spravljajo v žepe, kar dobe v krošnji): Boš tiho, pokveka judovska!

Jud: Pomagajte, pomagajte!

En vojak: Zamaši mu usta!

Drug vojak: Kar na vislice ž njim; poizkusimo, če bodo držale!

Vojaki (se zakrohotaajo): Dobro, dobro, primite ga! (Zgrabijo ga in vlečejo.)

Jud (se brani in vpije): O jerum, o Rebeka, o moji otroci, o Samuel, o Rahel, o Abraham...

(Nenadoma stopi perzijski častnik med vojake. Z osornim glasom): Kaj se godi tu? Kaj počnete?

Vojaki (spuste Juda, se zravnajo po vojaško pokonci).

Jud (pade na kolena pred častnika in tarna): Okradli so Ben Azarija pa obesiti so ga hoteli za plačilo. O moje blago, o biseri, o Abraham..!

Častnik: Vstani in poberi se!

Jud (vstane, pobira krošnjo in tarna še dalje: eden vojakov ga sune z nogo: Jud se zvali po tleh).

Častnik: Ali ste končali ukazano delo?

Podčastnik: Da, gospod!

Častnik: Torej v vrsto! (Vojaki se zvrste.) Odidite! (Krenejo po vojaško in odidejo.)

(Zagrinjalo pade.)

IV. dejanje.

1. prizor.

(Dvorjanka Gata pri Vasi na njenem domu; pozneje pride še Zara, Amanova žena. — Miza, trije stoli.)

Gata (sedi pri mizi): No, kaj takega pa še ne! Jaz nisem verjela svojim lastnim očem!

Vasi (pospravlja po sobi): Temu Judu kaj takega! Temu Mardoheju izkazovati kraljevske časti! In Aman, prvi minister, mu je moral voditi konja za uzdo.

Gata: Potem pa tisto klicanje: Tako se časti, kogar hoče kralj počastiti!

Vasi: Jaz le ne morem razumeti, kako je vse to prišlo! Kralj Asver je sicer čudak v svojih namelih in dejanjih, toda da bo svojega ministra vdinjal pri vratarju in še Judu zraven za konjskega hlapca, to naj razume, kdor more!

Služabnica (odpre vrata in zakliče): Nje Svetlost kneginja Zara! (Vstopi žena Amanova; služabnica ji naredi globok poklon.)

Vasi in Gata (obenem): Pozdravljena, kneginja!

Vasi: Kolika čast, da prihaja tvoja Svetlost v moj dom! Dolgo te že ni bilo pri meni! (Medsebojno priklanjanje.)

Gata: Odloži, odloži, ljuba Zara! Vidim, vsa razburjena si, pomiri se!

Zara: Lepa hvala, ljuba Gata! Vajina prijaznost mi dobro dé! Saj vesta, kaj se je zgodilo! (Medtem ji Vasi prinese stol, vse sedejo.) Kaj takega mojemu možu? Knezu Amanu? in meni, kneginji? Čast moje hiše je uničena; sram me je, iti med ljudi.

Vasi: Res, nezaslišano; medve sva že govorili in ugibali, kako je vse to prišlo; pa nisva toliko pametni, da bi našli vzrok temu kraljevemu ravnanju.

Gata: Zmešalo se mu menda ni, podobno pa je, da nemara pri njem tu gori (kaže na čelo) ni vse v redu.

Zara: Ah, poslušajta me! Vzrok vem jaz, povedal mi ga je Aman, ko je smrtnobled in divji od jeze prišel domov od te procesije z Mardohejem. — Vidita, to je prišlo tako-le: Snoči kralj ni mogel spati. Dal si je zato prinesiti zgodbe prešlih časov, kroniko svoje hiše. Dvornik, ki je imel nočno službo v kraljevi predsobi, mu je bral iz njih. Med drugim tudi to, kako je Mardohej razkril zaroto lansko leto. Kralj je dvornika vprašal, kakšno čast in plačilo je prejel Mardohej za to. Dvornik mu je rekel, da drugega nič kakor to, da je Mardohej sedaj vratar v kraljevi palači. — Drugo jutro je moj mož prišel po navadi na dvor, kralju poročat o vladnih zadevah. — Nenadoma ga kralj vpraša: Kaj naj se zgodi možu, ki ga želi kralj počastiti? Aman je opravičeno menil, da ima kralj njega v mislih. Saj poznate, ljube moje, mojega moža, kako zvest služabnik je svojega gospoda! Zato je pač rekel, naj se zvestemu služabniku tako zgodi, kakor je perzijska navada: namreč mož, ki ga želi kralj počastiti, naj se obleče v kraljeva oblačila, posadi na konja iz kraljevega hleva, naj se mu položi na glavo krona in prvi izmed kraljevih knezov naj vodi njegovega konja po mestnih ulicah in naj kliče: Tako se časti, kogar hoče kralj počastiti! Torej moj mož je le to nasvetoval, kar je bilo od nekdanj v navadi. — Sedaj pa si mislita presenečenje Amanovo, ko mu je kralj rekel: Hiti, vzemi obleko in konja in stori, kakor si povedal, Judu Mardoheju, ki sedi pred dvornimi vratmi! Moj mož je seveda kar okamenel, ko je to slišal. Kdo ne bi bil osupnjen ob takem povelju? Toda izvršiti ga je moral. Jaz za vse to nisem nič vedela; mislila pa sem, da me bo kap zadela, ko sem potem videla ta izprevod.

Gata: To je bila od kraljeve strani velika brezobzirnost.

Vasi: Naravnost gorostasno je, kneza postaviti Judu za strežaja!

Zara: Bojim se, da to ponižanje še ni vse, kar je moral moj mož in ž njim jaz doživeti. Zato sem mu tudi rekla: Mardohej te bo izpodrinil, on je Jud, Judje so premeteni; zraven je pa še, kakor

pravijo, oče kraljice Estere. Ta je zopet strašno v milosti pri kralju. Včeraj je bil kralj pri njej pri obedu in tudi Aman z njim. Estera se je tako sladkala kralju, da ga je kar očarala. Ena beseda iz njenih ust, in Mardohej bo to, kar je zdaj Aman.

Gata: Tega menda vendar ne; Juda pa res ne potrebujemo za prvega ministra.

Vasi: Seveda ne; toda pomisli, Estera je tudi Judinja, in vendar kraljica.

Zara: Na to sem Amana tudi jaz opozorila: ni mi hotel verjeti. Sicer pa, je rekel, bo tako danes najbrže imel priliko pri obedu Esteri prekrižati račune. Lahko si mislita, s kakimi čuvstvi v srcu se je odpeljal ravnokar h kraljici, kamor je s kraljem vred zopet bil povabljen k obedu. — Mene ni strpelo več doma, zato sem prišla k vama, prosit sveta in pomoči zoper te Esterine in Mardohejeve spletke. Svetujta mi, kaj mi je storiti? (Nekaj časa molk.)

Gata: Hm! Tu je težko svetovati, vendar mislim, da ne bo prišlo do tega, da bi Mardohej kdaj dobil vplivno besedo pri kralju. Asver ga je pač počastil po navadnem perzijskem načinu, kar pa najbrže ne bo imelo dalekosežnih posledic.

Vasi: Mogoče, mogoče tudi ne! Edino upanje je, da 12. dan tega meseca perzijski vojaki ne bodo delali izjeme med Judi, ko se bo šlo za to, da se le-ti popolnoma zatro. Seveda, nemogoče ni, da Estera vzame Mardoheja v svoje varstvo. Treba bo kralju dopovedati, da je tudi Estera Judinja in da ga je prevarila, ko se mu je vsilila. — Seveda, če ne bo tajila svojega rodu.

Gata: Aman naj gleda, da dobi neovrgljivih dokazov za to, da je Estera Judinja: če bi to ne šlo, v skrajni sili, naj Aman podkupi vojaškega poveljnika, da vojaki umore Mardoheja, četudi bi bil pod Esterinim varstvom. V splošni zmešnjavi ne bo to tako težko!

Zara: To bo še najbolje. Hvala ti, Gata, za dobri svet. Zanašam se, da bosta na dvoru molčali o tem današnjem pogovoru. Amanu bom povedala vajin svet. Vesta obe, da moj mož ni umazan, kadar gre za plačilo za storjeno uslugo! — Sedaj pa moram iti. Lepa hvala za vajino prijaznost. (Vstanejo.) Pomirila sem se nekoliko v vajini družčini. Vabim, obiščita me kmalu!

(Zagrinjalo pade.)

2. prizor.

(Kraljičina dvorana z razgledom na vrt. Obed pri Esteri. Strežejo dvorniki in dvornice. Kralj sedi na levem, ožjem koncu dolge mize, Estera na njegovi desnici, Aman na levici. Drugi po vrsti na desno in levo.)

Kralj (pije iz čaše; potem): Kakšna je tvoja želja, Estera, reci, da ti jo izpolnim? Kaj hočeš,

da se zgodi? Če želiš tudi polovico mojega kraljestva, dobiš jo.

Estera (vstane, pomakne stol nazaj, poklekne pred kraljem, dene roki križem čez prsi): Če sem milost našla v tvojih očeh, o kralj, in če ti je vseč, daruj mi moje življenje, za katero te prosim, in moj rod, za katerega vzdihujem.

Kralj (osupel): Kaj govoriš, *Estera*? Darujem naj ti tvoje življenje in tvoj rod? Jaz ne razumem, kaj hočeš s tem reči!

Aman (stopi korak nazaj, prestrašen gleda kralja in kraljico, potem povesi glavo).

Kralj (ga srdito meri z očmi od nog do glave, in stopi daleč proč nazaj od njega).

Aman (pade *Esteri* k nogam, sklone se do tal): *Estera*, usmiljenje!

Kralj: Primate ga! (Dvorniki zgrabijo *Amana*.)

Dvornik: Pred mestnimi vratmi, o kralj, je tram, ki ga je pripravil *Aman* za *Mardoheja*; petdeset komolcev je visok!

ALBANSKI VOJNI PLES

Estera: O moj gospod in kralj! Vedi, da sem jaz *Judinja*: izdani smo, jaz in moj rod, da bomo podavljani! Kralj, v tvojem imenu je že izšel tozadevni ukaz. Naš sovražnik je to storil, grozovitost ukaza pa pade nazaj na kralja!

Kralj (skoči pokonci. Tudi *Aman* in nekaj dvornikov vstane, dvorjanke se preplašene stisnejo druga k drugi): Kdo je in kakšno moč ima, da se drzne kaj takega storiti?

Estera (vstane, dostojanstveno pokaže s prstom na *Amana*): Naš sovražnik in protivnik je ta-le hudobni *Aman*! — Vedi, o kralj, da je bil z obema dvornikoma, ki si ju dal pred letom obesiti, v zvezi. *Mardohej* ima dokaze za to!

Kralj: Obesite *Amana* nanj! (*Aman* se hoče iztrgati iz rok dvornikov.)

Kralj (stopi k *Esteri*, jo prime za roko; obrneta hrbet prizoru).

(*Zagrinjalo* pade.)

3. prizor.

(*Kraljeva* dvorana: kralj v vsem sijaju sedi na prestolu sredi dvorane, obdan od dvornikov. Majhen dvornik drži na blazini zlat diadem, drug drži v rokah bel, z zlatom obšit kraljevi plašč. Pred kraljem kleči na enem kolenu *Mardohej*; zraven kralja na desni prazen sedež, pripravljen za *Mardoheja*.)

Kralj: *Mardohej*! moj zvesti služabnik, opora mojega prestola! Ti si mi rešil življenje, ko si odkril zaroto zoper mene. Opozoril si me na gada,

ki sem ga gojil na svojih prsih. Aman, glava zarote, me je ukanil, pa prejel je že tudi plačilo. — Povejte mi, moji prijatelji, kaj naj storimo možu, čigar zvestoba je čistejša nego solnčni žarek, globokejša nego morje, večja nego moje kraljestvo?

Eden dvornikov: Počasti ga, o kralj, kakor se časti tisti, kogar hoče kralj častiti.

Kralj: To sem že enkrat storil, ali to mi je premalo. Počastiti ga hočem drugače! (Vzame diadem z blazine in ga dene Mardoheju na glavo.) Mardohej! Vreden si, da te krasi krona časti in zasluženja! (Vzame plašč in ga ogrne Mardoheju.) Glej, zvesti moj služabnik, kraljevo oblačilo! Ni ga v mojem kraljestvu, ki bi bil vrednejši, da ga nosi! (Sname prstan z roke in ga natakne Mardoheju.) Glej, dobri prijatelj, prstan zvestobe, s katerim ti ozaljšam močno roko, pripravljeno braniti svojega kralja! (Nato kralj vstane, prime Mardoheja za roko in ga pelje k sedežu ob svoji desnici.) Tu semkaj sedi, na mojo desnico. Vreden si biti moja desna roka, moj prvi svetovalec. Tvoj prijatelj je moj prijatelj, tvoj sovražnik moj sovražnik! Dvorniki, izkažite mu dolžno čast!

Dvorniki (se priklanjajo in kličejo): Slava Mardoheju, prijatelju kralja, slava, slava!

Kralj: Sedaj pokličite Estero. Naj se tu pred mojim obličjem veseli povelečanja svojega drugega očeta.

Eden dvornikov (hiti klicat Estero. Kraljica pride v spremstvu dvorjank. Tori ji nosi vlečko).

Estera (poklekne sama pred kraljem in se mu prikloni do tal): Velel si me poklicati, o kralj; glej tu svojo služabnico!

Kralj: Estera, kraljica! Glej Mardoheja! Povelečal sem ga! Kaj želiš, da storim tebi?

Estera: Če je kralju všeč in sem milost našla v njegovih očeh, prosim, naj se z novimi pismi prekličejo prejšnja Amanova, sovražnika Judov, s katerimi se ukazuje njihovo pokončanje. Kako bi namreč mogla jaz in Mardohej prenašati smrt in moritev svojega naroda?

Kralj: Amanovo hišo sem dal tebi, Estera, in njega sem dal obesiti, ker se je drznil napasti Jude. Pišita torej knezom in oblastnikom mojega kraljestva, da je preklicano povelje zoper Jude: pismo naj zapečati Mardohej z mojim prstanom!

Mardohej (vstane, poklekne ob Esterini strani na eno koleno in zakliče): Slava ti, o kralj! (Vzdigne desnico): Pri Bogu mojih očetov ti zatrjujem, odslej zanaprej v vsem svojem kraljestvu ne boš imel zvestejših podložnikov, kakor smo Estera in jaz in moj rod!

(Zagrinjalo pade.)

4. prizor.

Alegorična skupina: Estera, obdana od dvorjank in dvornikov kleči pred živo podobo Matere božje, ki ima krono iz 12 zvezd na glavi: razprostrte roke nad klečečimi gleda proti nebu. Nad njo napis: **Le zate ne, pač pa za vse druge je dana ta postava.**

Negotovost.

Zložil Anton Medved.

Človek toliko je vreden,
kolikor velja pred Bogom.
Ali kdo je tega veden,
koliko velja pred Bogom?

Bog prikaže se mogoče
in izreče hvalo komu.
Ali kdo verjeti hoče,
da se je prikazal komu?

Sebi v album.

Zložil Vekoslav Remec.

Iz grenkih ur, nemira, koprnenja
naj ti veliki, sveti dan vzbrsti,
ko se odkrije ti namen življenja
in, kar le sluti duh, uzro oči!

Vodnik kot jezikoslovec.

Spisal Izidor Modic.

I. Vodnik kot leksikograf.

Počutki Vodnikovega jezikoslovnega delovanja. Zgodovina njegovega slovarja.

Izmed slovenskih slovarjev, ki so se snovali v začetku XIX. veka, sega kranjski primeroma jako daleč nazaj. — Le Stulli je v svojih začetkih starejši.

Vodnikov slovar je bil nastavek Kumerdejevega truda, a Kumerdej je že leta 1779. govoril članom „Academiae Operosorum Labacensium“: „Meine Herren! . . . wir wollen ein Wörterbuch, die Grundlage zur Sprache, mit gemeinschaftlichen Kräften verfertigen!“ (Ilešič: Iz prvih časov romantike. CZN. II., 25¹.)

Leta 1779. je torej že mislil Kumerdej na slovar, kmalu nato ga je začel spisovati. Da ga je dovršil in izdal, bi bil prvi svoje vrste, ker Kumerdej se je kot prvi v svojem slovensko-nemškem slovarju oziral tudi na druge slovanske jezike. A delo ga je zadrževalo, sotrudnikov ni bilo, in leta 1794. je bil slovar dodelan šele do črke G, v abecednem seznamu slovenskih besedi pač že do črke R. In tedaj si je zaželel Kumerdej dobrega sotrudnika, tembolj, ker je začel po naročilu Zoisovem in Lienhartovem predelavati in za tisk pripravljati svojo slovensko slovnico. Pri tem pa ni hotel, da bi slovar popolnoma zaostal — in spomnil se je Vodnika, tedaj župnika v Koprivniku, dobrega znanca svojega prijatelja in pokrovitelja Zoisa. Od njega je Zoisov krog še mnogo pričakoval, njemu je hotel poveriti izpeljavo še marsikakega važnega dela, ki so ga oni zamislili — pa tudi dovršitev slovarja. Leto 1794. je torej rojstno leto Vodnikovega slovarja, ki je skoro 70 let kesneje zagledal beli dan, preurejen in izpopolnjen kot Wolf-Cigaletov: „Deutsch-slovenisches Wörterbuch“. Laibach, 1860.

Pa zanimanje Vodnikovo za narodne besede in narodni govor gre dalje nazaj, kakor pa nam je to znano iz pisem Zoisovih. Ne vem, kaki vplivi so bili tu merodajni. Mogoče je Zois posredno po o. Damascenu Devu, izdajatelju „Pisanic“, v katerih so izšli Vodnikovi pesniški prvenci, mogoče je po tem možu izkušal Zois vplivati v svojem zmislu na mladega pesnika, morda sta se spoznala Vodnik in Zois res že na Bledu (1785—1788), kakor misli Wiesthaler (Vodnikovi izbrani spisi str. IV.), ali ga

je k temu napotilo lastno opazovanje, da je jezik narodni lepši, krepkejši in za pesnika prikladnejši kakor pa jezik, ki ga je pisal in učil njegov lastni učitelj Pohlin. Tega ne vemo doslej natanko, prič za to nimamo in dokazov, imamo pa dokaz, da si je Vodnik že v septembru 1792. l., ko je bil še v Ribnici, zabeležil slovensko ime ribe „zhernouka“; in 30. septembra 1793 je pristavil neko opombo pod ime ribe „klin“. Ta dva datuma je zapisal Vodnik sam; verjetno ni, da bi se bil zmotil; nahajamo jih v dostavkih k nem.-slov. slovarju Vodnikovemu, ki obsegajo imena rib in tičev, ki so torej skoro 15 let starejši kot slovarski rokopis Vodnikov sam (Prim. tabelo I.).

Da se je začel tedaj Vodnik najkesneje l. 1792. zanimati vsaj za eno vrsto narodnih izrazov, za to sem, mislim, podal dovolj določen dokaz. Ne dvomim pa o tem, da Vodnik tedaj še ni imel namena pisati slovar. Za to ga je pridobil šele Zois, oziroma s Zoisovim posredovanjem Kumerdej. Pismo Zoisovo z dne 20. marca 1794 (Vod. spom. 46) je neposreden vzrok, da je začel Vodnik nabirati besede z jasnim namenom, da spiše slovar ali vsaj pomaga Kumerdeju pri tem delu.

* * *

„Nun sehnt sich Kumerdej ausserordentlich nach Gehülffen, die es übernehmen wollten . . . die Krainerischen Worte der noch übrigen Buchstaben (R—Zh) zu sammeln und zusammenzuschreiben. Zu diesem Ende erbiethet er sich die Methode, die er zum Aufsuchen der Wörter ersonnen hat, mitzutheilen. Er fragt sich hiemit an, ob Sie die Güte haben wollten, ein Paar Buchstaben zu übernehmen,“ piše Zois v omenjenem pismu Vodniku. In rad je ustregel Vodnik, sedaj samo še kot sotrudnik, želji Kumerdejevi in razveselil s tem Zoisa in njegov krog. Ni mi sicer znano, je li dobil kmalu nato obljubljeno Kumerdejevo metodo za nabiranje besedi,¹ tudi ne če mu je kaj koristila, a gotovo pa je, da je šel takoj sistematično na delo (Babnig: Vod. spom. 42), da se je tam zlasti zanimal za rudarske izraze ter jih nabral lepo število, preden je odšel v Ljubljano. Ohranjen nam je

¹ Ohranjena pa je ta metoda med rokopisi Vodnikovimi iz zapuščine Metelkove (štud. knj.). V abecednem redu so tu uvrščene končnice (ne samo sufiksi) posameznih besed in zaznamovane z naglasnimi znamenji; drugega ne obsegajo nič.

namreč rokopisni zvezek Vodnikov: „Krainische Berg- und Hüttensprache. Slovenski rudni in fushinski jezik. 1796 den 16. Jänner.“ (Štud. knjižnica), ki nam to dovolj trdno izpričuje.

Preden se je v avgustu 1796 l. preselil Vodnik za stalno v Ljubljano, je bil še vedno samo sotrudnik Kumerdejev.¹ Ko pa je prišel v Ljubljano, morale so se kmalu razmere v toliko izpremeniti, da je prevzel Vodnik izvršitev slovarja, dočim bi Kumerdej izdelal svojo slovnico. Tako bi se v kratkem izpolnila po delitvi dela Zoisova želja, da bi dobili popoln slovar in filozofično kritično slovnico. Natančno seveda ne moremo določiti, kdaj se je vse to zgodilo, gotovo pa v letih med 1796. in 1802., ko je prišel v brnskem „Patriotisches Tagblatt“ (11. avgusta, št. 63) prvi glas v javnost o slovenskem slovarju, ki ga piše profesor Valentin „Wodnigg“. Tu stojimo že pred dejstvom, da Vodnik sam piše slovar. V teh letih se je pa najbrž vsled praktičnih potreb Vodnik tudi odločil, da sestavi najprvo nemško-slovenski slovar, ne slovensko-nemškega, kakor ga je pisal Kumerdej. In že tedaj je vzel najbrž tudi za podlago slovar Adelungov (za kontrolo pa slovar Schellerjev) in ga prevajal. Uporabil je pri tem gotovo besede, ki jih je nabral že v Koprivniku, nabiral sam nove v ljubljanski okolici in na izletih,² a pomagali so mu tudi prijatelji njegovi in Zoisovi. Če je imel pa tedaj že tudi v provincijah kake sotrudnike, nam doslej ni znano, vemo samo, da mu je 1799 (23. junija) poslal neki Andr. Jamer iz Gorjuš popis „fajfarskega orodija“ (Levec: Listine in pisma. Lj. Zvon 1889), ki ga je Vodnik rabil najbrž za svoj slovar. Ker pa že leta 1806. v oglasu (Laib. Wochenbl. XXV./VI.) govori, da je uporabil besedni zaklad vseh slovenskih pokrajin, bi se dalo sklepati, da je morda res že tedaj imel nekaj sotrudnikov v deželi, česar pa ne moremo dokazati, ker se nam o tem ni nič ohranilo.

Iz teh časov so najbrž nekateri slovarski poizkusi med neurejenimi rokopisi Vodnikovimi v zapuščini Metelkovi (Ljublj. štud. knj.). Na delo pa je šel Vodnik l. 1804., menda v marcu. Tako poroča Kopitar Dobrovškemu leta 1808. (Jagić: Ist. II. 309). To razvidimo lahko tudi iz rokopisnih pripomb Vodnikovih v slo-

¹ „Auch Kummerdey wünscht ihre Herabkunft nach Juhiza. Wie leicht konnten Sie ihm dann zur Ordnung und Reinschreibung des Gesammelten für das Wörterbuch helfen! Er fürchtet wirklich, dass Ihn der Todt nicht überrasche, bevor dies Werk vollendet sey“, piše Zois Vodniku 4. oktobra 1795. (Vod. spom. 57.)

² Tako je poletel 24. julija 1798 z nekaterimi znanci v Škofjo Loko in Selško dolino ter si potoma zabeležil na četrtinko pole nekaj slovenskih besedi. (Rokopis v ljublj. štud. knjižnici.) Ohranjena je tudi rokopisna zbirka besedi baje iz leta 1802. „Alphabeticum Vindicum“. (Štud. knjižnica.)

varju samem. Koncem prvega leta je bil v prevodu pri besedi „Besorglich“ in je pripisal na rob: „Annus Imus ad diem 7 Martii 1805“, do konca drugega leta je prišel do črke S, a dovršil je prevod z besedo „Zwölfter“ „Ad diem 23^{iam} Decembris hora 7ma vespertina anno 1806“, torej skoro po triletnem delu. Še preden je bil delo dokončal, pa je prinesel „Laibacher Wochenblatt“ (XXV.—XXVI. št.) 1806 pod „Vaterländische Literatur“ začasno naznanilo o delu Vodnikovem z zgledi „Auf, Schlagen, Stöck“.¹

Pa ta prvi prevod je bil še pomanjkljiv, nedostaten, v marsičem se je držal Vodnik še preveč nemškega izvornika in je prevajal doslovno nemške besede, ker mu slovenski izrazi niso bili znani. To je bilo treba popraviti.

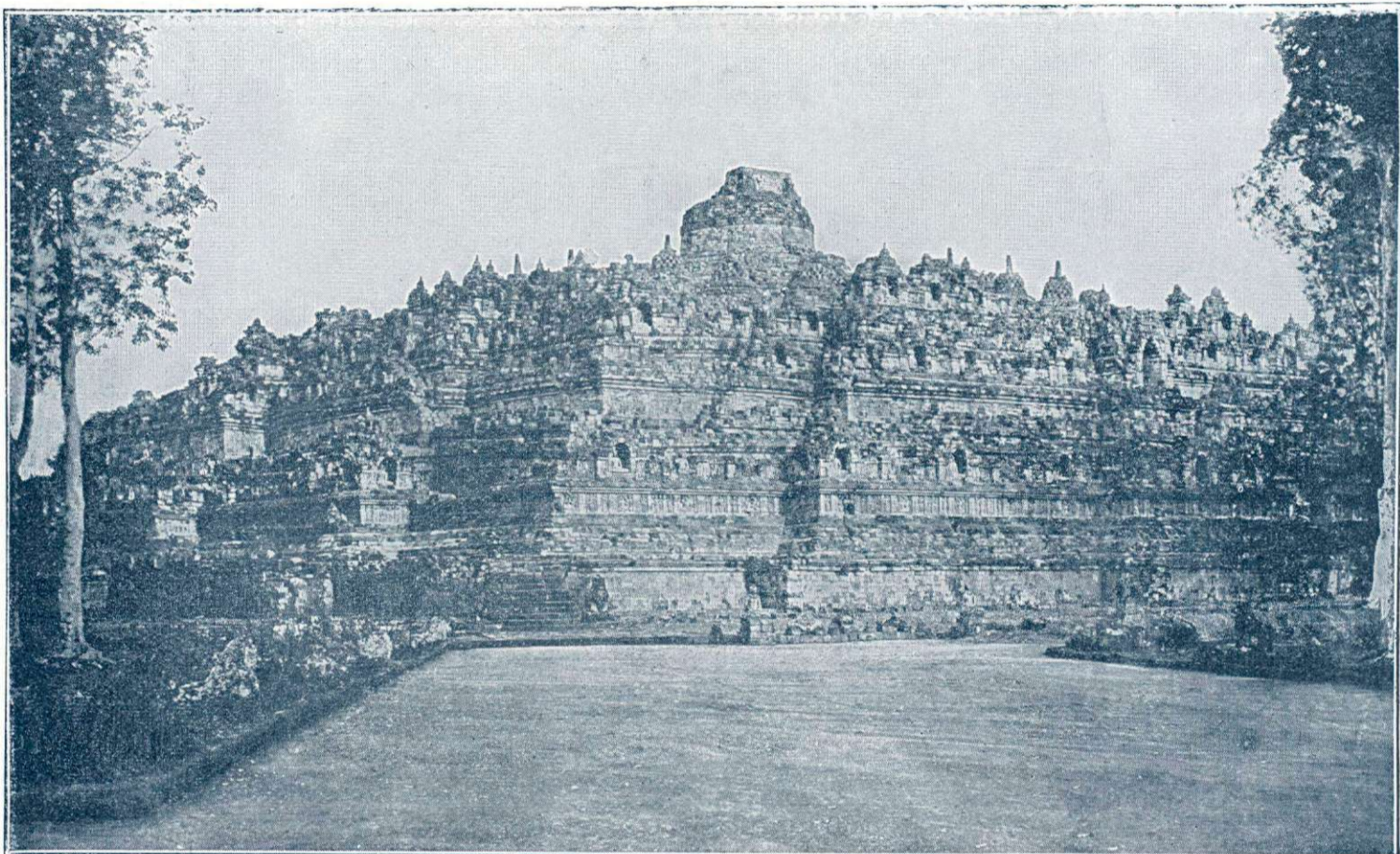
„... die Revision und Nachträge und Appendices technologicae hätten bei einem fleissigen Manne noch ein Paar Jahre erfordert, — Japel starb 1807 und nun wer weiss, wann wir was kriegen“, sumniči sicer že leta 1808. Kopitar Vodnika pri Dobrovškem (Jagić: Ist. II. 309), pa po krivici. Vodnik je tedaj resno mislil na izdajo svojega slovarja, o katerem je prišla medtem v javnost tretja vest l. 1807. v novembru (Österr. Annalen Intell.-Bl.), pa popravljanje slovarja mu je vzelo dosti časa. Sam piše 28. januarja 1808 Dobrovškemu (koncept med Vodnikiana): „Der erste Theil meines deutsch-windischen Wörterbuches ist bereits am 23. X^{ber} 1806 im Groben fertig geworden, seit dem habe ich viele Kunstwörter gesammelt, um damit die Lücken auszufüllen; sobald ich noch beyläufig 900 Benennungen berichtigt habe, werde ich dem Werke die letzte Hand anlegen.“

Pa zmotil se je najbrž Vodnik, če je mislil, da bo to kmalu lahko dovršil, tembolj, ker menda ni imel še pravih pomočnikov. Pri pregledovanju mu je pomagal pač Janez Debevec (prim. tabelo V.), a sicer je vse delo slonelo najbrž samo na ramah Vodnikovih. Marljivega sotrudnika iz Notranjskega, Frana Bilca, je dobil menda šele leta 1810. (prim. Kopitarjevo pismo Dobrovškemu 1./5. febr. 1810; Jagić: Pis. Dobr. in Kop. str. 90), tedaj mu je baje poslal 20 pol slovenskih besedi za slovar; Korošec Jarnik mu je postal sotrudnik celo šele leta 1811. (Scheinigg: Jarnikova zapuščina. Kres, 1883, str. 373), tedaj tudi Schneider; drugi sotrudniki, če jih je tedaj že imel, pa niso bili posebno marljivi. Tako je moral Vodnik skoro vse sam delati — in še zato je mogel porabiti samo počitnice, ko je šel v bolj oddaljene kraje

¹ Kako je med letom 1804.—1806. slovar napredoval, vidimo iz pripomb Vodnikovih na robu slovarja. Jaz sem jih zbral v tabeli II. Črke A—E je izdelal Vodnik najbrž prej, kakor je začel prevajati črko F (24. februarja 1805), pa jih je kesneje še enkrat prepisal, zato difference v datumu.

nabirat besedi. Itinerarija Vodnikova iz leta 1808. in 1809. (Vodnikiana), ko je prišel Vodnik do Celja in Laškega trga, do Brežic, Krškega in Metlike, ter ohranjeni zvezek (Štud. knj.): „Etymologica conamina et sermo aliquis criticus Penzeli de ortu lingg.: item Derivata, quae cum D^{no} Alizh contulimus Tiberiich Styria anno 1807. vel 1808.“ so nam priče, kako se je tedaj trudil Vodnik, da bi bil slovar popolen in bi hranil v prvi vrsti res narodne besede. Tudi Kopitar je to vedel, saj piše Dobrovskemu 20./24. XI. 1809: „Vodnik hat auf einer Vakanzreise eine Menge ihm früher unbekannter Wörter gelernt“ (Jagić: Pis. Dobr. in Kop. str. 67), pa ali se je bal,

herauszugeben. Primitz hat ihn aufgeschreckt! Es ist aber einer ein Schuft, wie der andere, der jüngere doch etwas besser, weil frischer.“ Pa sedaj vsaj se je Kopitar zmotil. Leta 1813. je hotel Vodnik res izdati svoj slovar, ki ga je medtem, kar je mogel, izpopolnil s svojimi in svojih sotrudnikov (Bilc, Jarnik, Schneider, Hartmann, Karel Zois, Hladnik, Ravnikar?, Zvetko, Rudež?, Antončič [Antonič?], Jur. Zupan) zbirkami. „Offizieller Telegraph“ pa je l. 1813. 27. junija (št. 251) prinesel naznanilo, da izide Vodnikov „nemško-slovensko-latinski slovar“, za katerega se nabirajo prenumeranti. Za poizkušnjo je prinesel tudi prvi dve strani slovarja.

BURUBUDUR NA JAVI, NAJVEČJI BUDDHOVSKI TEMPELJ

da bi Vodnik slovarja ne dal na stran, ali pa želel imeti nekaj vsaj v rokah, na kar bi se lahko zanesel pri svojih jezikoslovnih študijah, kratkomalo, drezal je vedno in izpodbadal Vodnika, naj začne z natisovanjem. Celo tekmecev, ki bi hitro zbrali nekaj besedi in jih izdali kot slovar [Primic in njegova societas slovenica, J. Zupan, Kopitar sam (Jagić: Pis. Dobr. in Kop. str. 323)], celo takih tekmecev je iskal Kopitar Vodniku, da bi ga ostrašil in s tem prisilil, naj svoj slovar izda. (Primeri o tem Arch. für slaw. Phil. XXIII. Vidic: V. Vodnik.) Je li uspel s tem, ne vem. Iz pisem Kopitarjevih Dobrovskemu sodeč, bi rekel, da; vsaj kakor piše Kopitar 2. avgusta 1812 (Jagić: Pis. Dobr. in Kop. 279): „Vodnik nimmt sich heilig vor, sein Lexicon ums N. Jahr (1813 oder 1800)

Pa čas za nadaljno natisovanje ni bil ugoden. Nastopili so zopet burni časi, ki so izdajo preprečili. „Vix incipiet his temporibus“ trdi Kopitar sam 26. decembra 1813. (Jagić: Pis. Dobr. in Kop. str. 364.) Razen tega je ostrašilo Vodnika tudi premalo število pri-glašanih naročnikov na slovar; na svoje stroške ga pa siromašni Vodnik ni mogel dati tiskati. Prijatelji Vodnikovi so se pač trudili za Vodnika, pa niso imeli uspeha. Zanimivo je v tem oziru zlasti pismo Aličevo Vodniku (25. oktobra 1813, Vodnikiana), ki je nabiral po Štajerskem prenumerante, pa se obrnil tudi na ordinariat (lavantinski?) in okrožni urad (celjski ali mariborski) radi tega.

Oba sta svojo pomoč in podporo obljubila pod nekimi pogoji, ordinariat pa je Aliču še naročil

(4. 7^{ber} 1803.) „Ihnen (Vodniku) bey Gelegenheit zu eröffnen dem Beyfall über das Werk mit der Bemerkung, dass aus Ursachen des Geldes und jetzigen politischen Krisis die Kundmachung der Pränumeration verschoben werden müsse...“ Isto so Vodniku odgovorili najbrž tudi drugod — in započeto natiskovanje se ni nadaljevalo. Po vrnitvi Avstrijcev v slovenske dežele pa je Vodnik izgubil, kakor znano, svojo službo in prišel v slabe gmotne razmere, da zopet ni mogel slovarja izdati. Popolnoma ga seveda Vodnik, dasi Kopitar ne govori več o tem, — ujezil se je bil, — popolnoma ga Vodnik ni del na stran. Iz leta 1813. imamo še od Vodnika samega malo „Sammlung krainerischer Wörter“, iz leta 1814. „Sammlung krainerischer Wörter und Redensarten“, iz leta 1817. na četrť pole zabeleženih slovenskih besedi v abecednem redu. Iz teh zapiskov je prepisoval potem izraze v slovar, kakor nam kažejo zopet opazke ob robu, ki segajo do leta 1817. Tudi Bilc mu je l. 1815. še iz Trnovega na Notranjskem sporočil nekaj besedi (4. I., Vodnikiana); Leta 1817. je dobil celo novega sotrudnika Jos. Jurija Ilinića, najbrž kakega belokranjskega župnika. Rokopis njegov ima naslov: „Anmerkungen mancher, in den Tschernembler—Möttlinger und Polländer Boden gebrauchten Sprachausdrücke, welche entweder von der krainischen Sprache abweichen, oder gar nicht in derselben ausgedrückt werden könne. Zusammengetragen von Georg Illinitsch, Thurnau und Dragatusch 1817.“¹

Željno so vsi pričakovali, zlasti nekateri duhovniki, Vodnikov slovar (Alič in Jarnik posebno. Primeri nekatera pisma med Vodnikiana). L. 1818. (16. januarja) še izprašuje Alič Vodnika: „Kako dalezh je she fesoril valh befédnjak? ga sheljimo kmalo na dnevi viditi, pra sravem millimo: zhe daley forí, bogatej bo. Ali fte shé dobili is Dunaja nove zherke, ali bote s' ftarimi natifkovali?“ In Vodnik se je proti koncu svojega življenja odločil, da slovar res izda, ter je zato naročil nove črke zanj, da bi bila tudi zunanja oblika kar mogoče lična in prikupljiva. Ravno to pa je za vedno zabranilo, da Vodnikov slovar

¹ Rokopis se hrani v študijski knjižnici ljubljanski med neurejenimi rokopisi iz zapuščine Metelkove. Obsegajo pa ti rokopisi največ rokopise Vodnikove in gradivo za slovar Vodnikov, pa tudi še nekaj drugih stvari. Na drugi strani Iliničevega rokopisa stoji „Nota“: „Da diese Sprache wie die französische ein doppeltes u hat, so bezeichne ich jenes, welches wie das einfache französische u z. B. uu ausgesprochen werden muss, so (û) z. B. wûra, die Uhr; jenes aber, welches nicht (^) bezeichnet ist, ist ganz natürlich, wie das französische ou, z. B. jour ausgesprochen, z. B. Puniza, französisch Pouniza.“ Iliničev rokopis obsega najprvo posamezne besede, nato fraze in poslednjič pregovore belokranjske.

nikdar ni izšel v obliki, kakor mu jo je dal Vodnik sam. „Mein Wörterbuch, Befednjik, ist bereits seit Jahren mit der Übersetzung beynahe aller deutschen Wörter des grossen Wörterbuches von J. Chr. Adellung — — — (fertig), ich erwarte die bestellten Lettern von Wien“, piše Vodnik sam še 4. januarja 1819 (koncept med Vodnikiana) Jungmann — in 8. januarja 1819 ga je že prehitela smrt. Slovar, delo mnogih let, pa je ostal v rokopisu¹ nedovršen, nepripravljen za tisk, ker mnogo nemških besedi še nima slovenskih glos; pri drugih pa je marsikaj prečrtano in dostavljeno, pisano često nečitljivo s črnolom ali svinčnikom.

Vodnikov rokopis je kupil po avtorjevi smrti Ravnikar in ga podaril Metelku, da bi ga izdal. Metelko ga je v pregled poslal tudi Jarniku, pri katerem so tako ostali doneski Bilčevi (Scheinigg: Jarnikova zapuščina. Kres, 1883, 375); tudi Zalokar, ki je sestavljal slovenski slovar po družinski osnovi, je dobil baje Vodnikovo slovarko gradivo v roke. Pa nihče, tudi Metelko ne, ni slovarja izdal. Zanimanje zanj je vzbudil prvi zopet Janez Bleiweis in njegovo „Slovensko društvo“ leta 1848. (Novice 1876, str. 190). Bleiweis in njegovi prijatelji, kakih deset po številu, so dobili Vodnikov rokopis od Metelka. Začeli so ga izpopolnjevati in množiti tako, da je v kratkem narasel za dobro polovico svojega prvotnega obsega (okoli 30.000 besedi šteje Vodnik sam, pa jih je s poznejšimi dostavki Vodnika samega gotovo mnogo več). Denarja za izdajo dragega dela seveda niti Bleiweis, niti njegovo „Slovensko društvo“ ni imelo, kakor prej Vodnik ne. Tu jim je prišel na pomoč škof Anton Alojzij Wolf, ki jim je 28. decembra 1853 obljubil, da preskrbi potrebni denar za izdajo obeh delov slovarja (Novice, 1854, str. 1). Vse drugo je vzel Bleiweis v svoje roke in našel tudi sposobnega urednika nemško-slovenskemu delu slovarja v osebi M. Cigaleta, ki je v petih ali šestih letih delo dokončal ter izdal slovar leta 1860. v dveh debelih zvezkih (8°, str. 2012) na stroške medtem umrlega škofa Wolfa: zato se slovar zove „Wolf-Cigale: Deutsch-slovenisches Wörterbuch“. Zasnovan je popolnoma na podlagi in načrtu Vodnikovem, čigar gradivo tvori tudi polovico ali še več vsega besednega zaklada v tem slovarju. Marsikaj je seveda moral Cigale še predrugačiti in odstraniti, tudi

¹ V oglasu leta 1813. ga zove Vodnik „Deutsch-Slovenisch-Lateinisches Wörterbuch. Slovar némshko-slovensko-latinski. Verfasset von Valentin Vodnik, Professor des zweyten Jahres der Humanität am Lyceo zu Laibach“; kesneje mu je naslov izpreminjal (SBlovenisches Wörterbuch, Slovénki Befednjak; nato „Windisches Wörterbuch“; vse to je prečrtal) ter ostal pri imenu: „SBlovenisches Wörterbuch, Slovenlek Befednjak“.

nekaj napak in skovank Vodnikovih, a je pri tem odstranil pomotoma tudi nekaj lepih in res narodnih izrazov. Vsekakor je Cigaletov slovar prvi splošno slovenski slovar, ki se je natisnil, kar ni v najmanjšem delu ravno zasluga Vodnikova.

Slovensko-nemškega dela slovarja Vodnik razen zaznamka slovenskih besedi v abecednem redu ni prav nič izdelal. Tako so vsi slovensko-nemški slovarji čisto nova dela, zlasti tudi Wolf-Pleteršnikov.

Vodnikov „SBlovenisches Wörterbuch“ „Slovenfek Befednjak“.

Kakor je bilo šele Zoisovo povabilo l. 1794. za Vodnika merodajno, da je začel pisati slovar, tako je vplival najbrž tudi Zoisov nazor, kakšen mora

STARA VRATA V TORUNJU

biti slovar, na Vodnika. In tem nazorom Zoisovim primerno je Vodnik tudi priredil načrt za svoj slovar.

„Ein dem heutzutägigen Zustande der Künste und Wissenschaften angemessenes Wörterbuch“ si je želel Zois (Vod. spom. str. 45), torej slovar, ki bi nudil tudi nekaj, kar narodni besedni zaklad še ni poznal, ki je torej zahteval od svojega sestavljalca, da je tudi sam naredil nekaj potrebnih izrazov. Zois ni bil tedaj še mnenja Kopitarjevega in Dobrovskega, da mora biti tudi leksikograf le referent, ne izumitelj in zakonodajatelj jezika; do tega načela je prišel šele kesneje pod vplivom obeh omenjenih jeziko-

slovcev,¹ izprva pa je zavzemal tudi Zois čisto praktično in tedaj opravičeno stališče, „za vsako stvar moramo imeti tudi posebno slovensko ime“. Tega Zoisovega nazora se je oprijel tudi Vodnik ter temu primerno uredil svoj slovar. Napredoval do kesnejšega filološkega stališča Zoisovega pa Vodnik ni nikoli, ostal je praktik tudi kot leksikograf. Že to, da je začel prevajati Adelunga, to nam zaznamuje Vodnika kot praktika, ki ni imel mnogo zmisla za filološke potrebe. Drugo, kar nam to potrjuje, pa je, da je Vodnik hotel dobiti slovenske izraze za vsako nemško besedo ter se pri tem ni ustrašil niti izposojenk, niti novih tvorb. Da pa pri tem ni šel predaleč, da ni zašel na pota Pohlinova, to zasluži naše priznanje, ker v prvi vrsti se je vendarle oziral na narodni besedni zaklad. Kako je pa besede sam nabiral in kako so ga pri tem podpirali razni prijatelji in znanci, sem že omenil.

* * *

„Kar največja popolnost slovarjeva“ je bilo torej načelo, ki je vodilo od začetka Zoisa in do konca Vodnika. To popolnost pa je hotel Vodnik doseči:

1. potom pristnih narodnih izrazov iz vseh slovenskih pokrajin;
2. s pomočjo izposojenk iz drugih slovanskih jezikov pa prikrojenih duhu slovenskega jezika primerno in
3. s pomočjo novih tvorb.

I.

„Krajnski jezik je sam na sebi bogat, le ljudje so revni na besedah; zato, ker premalo spomina imajo na to, kar ih je mati učila“, pisal je Vodnik v svojih „Novicah“ že leta 1797. (Wiesthaler: V. Vodnika izbrani spisi str. 185) in „Skušna me uzhi, de ni lahko nobene stvari, katira bi se v' enim al faj drugim koti prav po flovenlki ne imenvala“ trdi v predgovoru (rokopis v štud. knjižnici ljubljanski) k svojim „Kuharskim bukvam“ 1. aprila 1799. To je trdil Vodnik že in šel med narod nabirat besedi za svoj slovar. Izbiral pa je pri tem, ni mu bila vsaka beseda všeč, posebno ne tujke — nemčizmi, proti katerim se je vedno boril, dasi tudi njegov slovar ni popolnoma brez njih (shátlaka, shápoha, pantaka, kelder, fhpága, ketina itd.). Pa če je le količkaj mogel, ognil se je tujki in poiskal zanjo rajši dobro slovensko

¹ Primeri Kopitarjevo pismo Dobrovskemu 6. februarja l. 1809. (Jagić: Pisma Dobr. in Kop. str. 30), v katerem navaja sledeče besede Zoisove: „Ebenso soll jeder Dialekt bloß seine eigenthümlichen Wörter, die er bisher aufbewahrt hat, sammeln und bekannt machen“. To je pa že čisto filološko stališče Kopitarjevo.

besedo, kakor sam pravi v naznanilu leta 1806. (Laibacher Wochenblatt): „Wenn nun für eine, oder die andere Bedeutung der Sprachgebrauch statt eines ächt slavischen ein fremdes Wort in die Stadt einführt, suchte der Verfasser mit vieler Sorgfalt den wahren, charakterisirenden Ausdruck für seine jedes-mahlige Bedeutung unter den Landbewohnern auf.“ V primeri s Pohlinom, ki si je v tem slučaju rad pomagal s kako novo skovanko ali pa je kar tujko pridržal, je že to samonasebi velik napredek. S tem je njegov slovar slika čistega jezika slovenskega, kakor se je govoril v začetku XIX. stoletja. V glavnem je, kakor umevno, ker je bil Vodnik Ljubljčan in je v Ljubljani najdalje stanoval, v glavnem delu je Vodnikov slovar seveda slika tedanjega govora v ljubljanski okolici od Šmarne Gore do Pre-serja, Kureščka, Turjaka do ljubljanskega Posavja nazaj. Tu je Vodnik nabiral največ sam potrebne besede; kraje v tem okrožju tudi največkrat imenuje v slovarju. Omejil se pa Vodnik ni samo na to narečje, kakor sta n. pr. slovarja Megiserjev in Guts-mannov samo neka „idiotikona“ koroškega narečja, tudi ni vpošteval kvečemu še govora krajev, kjer je sam služboval, celo samo pri kranjskih narečjih ni ostal, šel je dalje in se oziral na vse slovenske pokrajine. Njegovo obzorje je i tu bilo širše kakor njegovih prednikov. Samo za Kranjce je še pisal Pohlin svoje „Besedishe“ in slovnico, samo za Ko-rošce Gutschmann svojo slovnico in slovar. Narečje koroško in kranjsko sta bila tem in vsem drugim dva različna jezika, kar posebno jasno pove Gutschmann v predgovoru svojega slovarja: „beyde Sprachen („Krainisch“ in „Windisch“) sind Abstämmlinge der allgemeinen slavischen Muttersprache“. (Deutsch-windisches Wörterbuch. Klagenfurt, 1789.) Vodnik je vedel to bolje. Politične meje mu niso bile obenem tudi jezikovne meje. Do tega spoznanja se seveda ni povzpел takoj, šlo je to počasi. L. 1799. (rokopisni predgovor h „kuharskim bukvam“) še piše: „Moje befęde v' teh bukvah fo fkorovle krajnskiga sloven-fkiga rōda s' tem raslozhkam, de se povfot v' nafhi desheli ne govore. Ali ima pa savolo tiga meni kdo kaj ozhitati? bom li drugam hodil imena berazhit kader jih doma najdem? nebomo li nikol nafh govōr popravili? Ako bi ta rezh tako naprej fhla, bomo doshiveli, de se nebōdo goręnc, dolęnc, inu notrajnc eden drugiga saftopili . . . Tedaj moremo eden dru-gimu podati, kar ima fledni dobro zhihtiga.“ Boga-tenje besednega zaklada iz narečij in zbližanje teh narečij v enem književnem jeziku je tu načelo Vod-nikovo; a tu je govor samo o kranjskih narečjih. Ti naj drug drugega bogate in ne silijo narazen. Za časa pa, ko se je bavil s slovarjem že dalje časa, prišel je do spoznanja, da ga tudi meje Kranjske ne

smejo ustaviti, da so tudi narečja v sosednjih krajinah slovenska. Nabiral je zato sam besede po Štajerskem; na Koroškem sta zanj to delala Jarnik in Schneider. Te dežele zato v svojem slovarju pri posameznih besedah največ imenuje, a imenuje tudi Goriško, celo ptujsko okolico in Rezijo, samo ogrskih Slo-vencev ne omenja nikdar. Kako je izvedel besede iz Goriškega, Rezije in vzhodne Štajerske ni mi znano, ker nam najbrž niso znani še vsi sotrudniki Vod-nikovi. Tako je slovar Vodnikov v drugi vrsti tudi slika, dasi nepopolna, narodnega besednega zaklada vseh slovenskih dežela, slika živega besednega za-klada vrhtega, ker se sodobni pisatelji le malo citi-rajo (Popovič, Gutschmann, Pohlin, Kumerdej, Japelj, Makovec, Škrinar, Ravnikar, Šmigoc, Dainko), še manj pa starejši pisatelji, ki skoro ne pridejo v poštev [Valvasor in Hren še največkrat, potem Hipolit, par-krat tudi Bohorič in neki Anonymus, (najbrž kak slovar neznanega pisatelja)]. Potrjuje se tako iz slo-varja samega, vsaj tega, ki ga danes še imamo, kar pravi že v naznanilu l. 1806. (Laibacher Wochen-blatt) Vodnik sam: „Als Hilfsquellen dienten ihm nicht sosehr die mangelhaften Arbeiten seiner Vor-gänger O. Markus und Gutschmann, sondern er suchte reichhaltigere . . . Er schöpfte aus zweyen lauterem Quellen, davon die erste der gesammelte Sprach-reichthum unseres Dialektes war.“ Zato tudi imenuje svoj slovar „slovenski“ — „weil der Verfasser be-mühet war, sein Werk nicht nur aus Krain, sondern auch aus allen benachbarten Blowenischen Provinzen zu bereichern, und die sehr unbeträchtlich abweichenden Mundarten derselben zu ihrer eigenthümlichen Einheit zu bringen.“ (Off. Telegraph, 1813.) Torej nekak skupen književni jezik slovenski je hotel obenem s svojim slovarjem kakor s slovnico ustanoviti. Dia-lektskih oblik seveda ni popolnoma odstranil, ampak zapisal besedo, kakor jo je slišal ali bral. In veči-noma upravičeno je Vodnik v oglasu leta 1813. (Off. Telegraph) lahko trdil o slovarju: „Es enthält den reinen Blowenischen Sprachvorrath der Wenden, oder Winden in Krain, in der Steyermark, in Kärnten und Görz, soweit das Aufsammeln der Wörter dem Verfasser nur immer möglich war . . .“

Ta del slovarja je za jezikoslovca najvažnejši, ker je v njem zabeleženo le to, kar je Vodnik slišal ali bral ali so mu poslali znanci sodobniki. Važen je tudi zato, ker Vodnik zaznamuje skoro vedno mesto naglasa ter navaja glagole kot prvi v perfektivni in in imperfektivni (frekventativni) obliki in pomenu. Izpeljano to tudi ni popolnoma, a bolj dosledno kakor zaznamovanje naglasa. Tudi se Vodnik ni ustrašil zapisati besedi, ki so po splošnem mnenju nedostojne, dasi včasih ravno te rad zaznamuje kot nizke („niedrig“ ali „in der gemeinen Sprache“) in

navaja zraven često dostojnejši izraz. S tem delom, ki obsega dobrih devet desetih vsega, kar nam slovar nudi, je rešil Vodnik brez dvoma marsikako besedo pozabljenja in jo po Cigaletu razširil tudi v drugih krajih, rešil nam je tudi nekaj tedaj že zastarelih besedi: *deber* (Hain), *vék*, *lepén*, *éica* (Laub), *voder*.

Glavna je vendarle njegova praktična zasluga; da je uničil krajevni separatizem slovenskih deželâ v jezikovnem oziru in podrl mejnike, ki so nekdanj „kranjski“ jezik ločili od narečij sosednjih slovenskih dežel. Vodnikov slovar je prvi, ki se ozira na vsa slovenska narečja skoro brez izjeme. Nadalje je bil Vodnik prvi, ki nam je podal skoro čisto slovenske besede in izraze v svojem slovarju, zaznamujoč njih naglas, prvi, ki nas je opozarjal na dvojni pomen slovenskih glagolov. Vodnik je bil prvi, ki ni brez potrebe nemčeval in hrvatil ter prestavljal stare mejnike, kakor sam to očita Pohlinu (Povedanje od slovenskega jezika, 1797/1798, prim. Wiesthaler: V. Vodnika izbrani spisi str. 60).

Pravo pot je v teh ozirih ravno Vodnik pokazal svojim naslednikom.

II.

Pravo načelo je zastopal Vodnik tudi, kar se tiče vprašanja, kako bogatiti besedni zaklad slovenski s pomočjo drugih slovanskih jezikov. Na te se je oziral že Kumerdej in pred njim Pohlin, poslednji zlasti na češčino. A ravno Pohlin je pogosto kar prestavil češke besede v slovenščino, često brez potrebe, često pa kar mehanično, ne da bi jih izpremenil po slovenskih glasoslovnih pravilih. To je prvi storil zopet Vodnik.

Pa tudi obzorje Vodnikovo je širše kot Pohlino. Ne samo na češčino ali najbližjo hrvaščino, skoro na vse slovanske jezike se je oziral. V besednjaku citira Čehe in Poljake, Lužičane in Ruse, Slavonce (kajkavce), Srbe in Hrvate. Tega pa ni storil, če ni bilo potrebno, vsaj kakor Vodnik sam trdi. Le če ni našel slovenskega izraza, le tedaj: „forschte er nach dem Ausdruck, mit dem andere Slaven diesen oder jenen Gegenstand bezeichnen, vergaß aber dabey niemahls wohl zu bedenken, ob

er auch dem Krainer Slaven und seinen Nachbarn leicht verständlich sey, und nur dann erst, wenn er ihn so fand, verpflanzte er ihn auf unseren Boden. Sorgfältig zog er hiebey die Werke eines Jambresich, Bellostenez, della Bella, Trotz, Tham, Tomsa, Dobrowsky . . . Heym und Stulli, das 1704. zu Moskau gedruckte dictionarium bilingue . . . auch andere berühmte russische und glagolitische Schriftsteller, Smotrisky, Sovich, Hertinius, Frencelius u. m. a. zu Rathe; benutzte jedoch nichts aus denselben, wenn er es nicht mit dem charakteristischen Geiste unseres Dia-

SRBSKI PRAVOSLAVNI POP

lektes übereinstimmend fand.“ Tem besedam Vodnikovim (v oglasu leta 1806. Laib. Wochenbl. XXV/VI.) ne morem mnogo pristaviti. V slovarju razen Tomse, Dobrovskega in Belostenca skoro nikogar imenoma ne navaja, ampak samo jezik, iz katerega je kaj vzel. Posebno rad se pa ozira na ruščino, potem na hrvaščino in češčino, le malo tudi na poljščino in sorbščino, a bolgarščine sploh nič ne omenja. Iz teh jezikov je vzel semtertje kak izraz, a le malo, rajši išče sorodnosti med kako slovensko besedo in sorodno v kakem drugem slovanskem jeziku. Kjer kako tako sorodnost najde, jo vestno zabeleži [plasa *шолоса*, šopernik *соперникъ* H; kolif *колада*, štrok *струкъ* itd.).

Za nekatere nemške besede tudi ne ve slovenskega izraza, pač pa morda ruskega ali češkega itd. Tega zapiše potem na rob, a si ne upa vedno prevesti ga v slovenščino (Butterwoche = masljanica, rus.). Nekatere izraze, ki smo jih nekoč tudi Slovenci poznali, a pozabili, je tem potom srečno spet obnovil (knes, vlastelin, obras = Miene itd.), ali nanovo uvel v slovenščino (parnik, okrog, drobi). Nikakor nam seveda ne ugaja, da je šel tu včasih predaleč in samo raditega, da bi naštel kar največ sinonimov za vsako nemško besedo, da bi torej bogastvo slovenščine dokazal; samo zato včasih poleg slovenskih besedi, ki jih pozna, navaja tudi poslovenjeno tujko: tolkovati, ledji (ftogna), puček, poruganje itd. Radi te želje, dokazati bogastvo slovenskega jezika, Vodnik tudi tako kopiči slovenske izraze za vsako nemško besedo. Nikdar mu ni dovolj en sam izraz, najti mora najmanj še enega ali še več. Z nekako vzirajnostjo išče v tem oziru med narodom sinonimov — in jih z veseljem zabeleži. Popolen kot noben drugi slovar pred Vodnikom je v tem oziru Vodnikov slovar, kar moramo hvaliti glede na pristno narodne izraze, a

zametati z ozirom na izposojenke iz drugih slovanskih jezikov, na pridržane nemčizme ali celo nove tvorbe, četudi ima že domač izraz. Tu vidimo Vodnika včasih tudi na krivih potih. Sicer pa je tudi glede na izposojenke našel nova pota in udeležil načelo, da se moramo ozirati pri bogatenju jezika v prvi vrsti na slovanske sorodne jezike, če nimamo domačih besedi na razpolago, da pa moramo tujko tudi jeziku slovenskemu prilagoditi. Sam se ni dosti okoristil z izposojenkami, imel je na razpolago dovolj domačih besedi in izpeljank iz slovenskih besedi — izvzeti moramo tu slovniške termine njegove — a pokazal je pot naslednikom. In po tej poti jo često še dandanes mahujemo.¹ (Dalje.)

¹ Omeniti moram tu še nečesa, namreč nekaterih grafičnih posebnosti Vodnikovih, h katerim so ga zapeljali ravno sorodni slovanski jeziki; t. j.:

or mesto **er** za **r**: škórzhiti, kórzhiti, škorzhen, kormilna lukna;

so mesto **se** ali **s** za **sb**: foshiga, foshga, fovet in sestavljenke, oziroma izpeljanke iz tega substantiva, nadalje celo oblike: „dzher, dzherin“ mesto hči, hčerin.

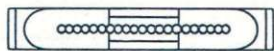

Hrast.

Zložil Vekoslav Remec.

Osamljen kakor starec truden, siv,
bdi hrast visok sred polja
in preko senožeti zre in njiv
v zahajajoče solnce.
Kot da ta hip je vstal iz črne zemlje,

roke obupno k njemu stega
v objem poslednji nem, vedoč, da jemlje
slovo od lúči za vse dni —
ker, glej, iz dalj oblaki se valijo
in zanj v njih zadnje smrtne strele spijo . . .

Na sejmu sem bil . . .

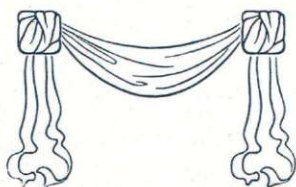
Zložil Vekoslav Remec.

Na sejmu sem bil,
si orglice kupil,
oj, orglice sladko doneče.

In godel bi rad —
pa kaj, ko nobena
od srca mi pesmica neče!

Pač zábil sem tam
na sejmu šumečem
kupiti si židane volje —

Zato tako sam,
molčeč moram iti
čez tiho nedeljsko to polje.

Na slovanski zemlji.

Skice s pota. — Spisal dr. Leopold Lénard.

(Dalje.)

IV. Pri Henriku Sienkiewiču.

Danes vam hočem povedati, kako sem se sešel s slavnim poljskim pisateljem Henrikom Sienkiewičem.

V Varšavi je neka verska družba, članice se imenujejo „kanoničke“. Ustanovil jo je poljski škof iz Plocka že v davnih časih. Dekle, ki hoče biti sprejeto med „kanoničke“ ali, kakor bi morda pri nas rekli, „kanonikinje“, se mora predvsem izkazati, da ima vsaj 16 plemenitih babic, to je biti mora plemenitašinja vsaj 16 rodov. „Kanoničke“ pobirajo lepe dohodke iz stare ustanove, morajo opravljati neke skupne molitve, drugače so pa proste in se po lastni volji pečajo z dobrodelnimi zadevami, umetnostjo itd.

Nekoč sem bil povabljen v neki zavod k božični veselici. Povabljenih je bilo tudi več drugih znancev in dobrotnikov dotičnega zavoda in slučaj je nanesel, da sem dobil mesto poleg dveh takih „kanoniček“. Komaj začnemo pogovor, me že vpraša ena, če pri nas poznajo kaj poljsko slovstvo in katerega pisatelja najbolj cenijo. Ko jima omenim Sienkiewiča, mi povesta, da je ena izmed „kanoniček“ Sienkiewičeva sestra, Sienkiewič sam je pa oženjen z njihno tovarišico tudi bivšo „kanoničko“. Ponudita mi priliko, da me seznanita s samim gospodom pisateljem, ako si tega želim. Seveda sem obljubljeni posredovanje sprejel z velikim veseljem.

Sienkiewiča takrat ni bilo v Varšavi, ampak je bil v Galiciji, a se je imel vrniti za nedolgo. Obljubili sta mi, da me bosta obvestili telefonično, kdaj bo prišel in me mogel sprejeti. Do Sienkiewiča je namreč pristop silno težak. Ker dobiva vedno toliko obiskov iz raznih krajev in ga vsakdo želi videti, se je popolnoma odtrgal od sveta in ne mara sprejemati nikogar in ne zahaja nikamor, da ga ne bi ljudje preveč razvlekli. Pisem pa niti ne odpira, ako ne spozna že iz naslova, da je o kaki važni stvari. V Varšavi ima na ulici Kruči svoje stanovanje, skromno in čedno, kjer prebiva s svojo ženo, kadar ni na kakšnem potovanju. Tu piše svoje povesti.

Preden se je Sienkiewič vrnil v Varšavo, sem prišel še večkrat skupaj s „kanoničkami“. Ena izmed njih je umetnica kiparica in se je šolala v Parizu. V Varšavi si je v hotelu evropejskem, ki je eden najboljših varšavskih hotelov, najela prostor za svoj

atelje in me je nekoč povabila, da sem jo prišel obiskat in pogledat njene umotvore. Izdelovala je ravno svetega Antona v naravni velikosti. Druge se pečajo z dobrodelnostjo, vzgojo itd. Sienkiewičeva sestra piše sedaj spomine iz mladosti svoje in svojega brata.

Čez nekaj časa dobim res telefonično obvestilo, da se je Sienkiewič vrnil v Varšavo in me vabi k sebi na obed drugi dan. Torej se mi bo vendar posrečilo, česar si zaman želi marsikateri ugleden in visokostojječ Poljak. Izmed tujcev je pa malokdo še imel priliko, da bi tako intimno prišel skupaj z največjim poljskim pisateljem. Zares hvaležen sem bil in sem še za to protekcijo prijaznim gospodičnam „kanoničkam“.

Določenega dne se res odpravim v stanovanje gospoda Henrika Sienkiewiča. Služkinja mi odpre in ko jo nagovorim, stopi iz sobe sam gospod Sienkiewič, me pozdravi jako prijazno in pelje v salon, kjer me predstavi svoji ženi, še primeroma mladi, jako ljubeznivi gospe. Ker je obed že čakal, gremo takoj v obednico in tu sedem na določeno mi mesto, tako da je bila Sienkiewičeva gospa v sredi, gospodu Sienkiewiču sem pa gledal v obraz.

Henrik Sienkiewič je srednje, morda še nekoliko manj kot srednje postave, dobro podstavljen, vendar ne posebno močan, obraza bolj suhega, ošpičenega, z jako krepkimi potezami. Govori živahno, pada v besedo, menja večkrat predmet. Tudi kretnje so živahne, a nikdar ne čez mejo dostojnosti. V vsem nastopu ima nekaj preprostega, dobrodušnega, neprisiljenega. Človek bi ne mislil, da ima pred sabo moža svetovne slave, enega največjih veleumov sedanjega časa, ako bi ga od časa do časa nato ne spomnila kakšna duhovita misel, katero vrže pri priliki med pogovor, pronikljiv pogled živahnih oči, s katerimi ti hoče od časa do časa prodreti v dušo in ostro izkresani obraz.

Govorili smo o marsičem; ker se pa pogovor ni razvijal v strogo logičnem redu in nisem imel pri sebi sredstev, da bi si takoj natančno zabeležil pogovor s slavnim poljskim pisateljem, poročam bolj po spominu in po splošnem vtisku, ki mi je ostal, vendar pa tako, da podajam natančno vsebino in vodilne misli.

„Ali pri vas ljudstvo kaj ve o Poljakih,“ vpraša me Sienkiewič.

„Ljudstvo samo malo,“ odvrnem, „ker so nam oddaljeni in nismo imeli ž njimi nobenih neposrednih stikov drugje, kot v dunajskem parlamentu. Toda ravno politika poljskega kola na Dunaju je, kar dela poljsko ime v Avstriji sploh nesimpatično in odbija Slovane od Poljakov.“

„Verjamem in priznam tudi, da je politika poljskega kola celo med Poljaki samimi nesimpatična. Vaša politika je izraz javnega mnenja in tega, kar čuti ljudstvo, pri nas pa ni tako. Politika in narodna volja sta v Galiciji dve čisto različni stvari. Če se ne motim, so pri vas razmere približno take, kakor pri nas na Poznajskem.“

„Najbrže. Zato se pa tudi s poznanjskimi Poljaki še najlaže razumemo.“

„Pa tudi politika vaša je precej sorodna z ono poznanjskih Poljakov. Galicijske politike pa ni tako lahko razumeti tudi iz tega vzroka, ker ni tako enostavna, ampak je močno komplicirana. Vsa vaša politika se koncentrira okrog potrebe vaših slovenskih dežel, ki so zastopane v dunajskem državnem zboru, naša poljska politika se pa razteza na tri velesile in smo zastopani v treh državnih zborih: dunajskem, berlinskem in petersburškem. Izmed teh pa moremo dandanes samo v dunajskem igrati veliko, aktivno vlogo, dasiravno smo v Avstriji po številu in po gospodarski moči najslabši. Naša dunajska politika se mora ozirati na cel in celokupen narod poljski in mora biti raditega drugačna, kakor je na primer češka ali vaša, ki se obrača vsa v avstrijskem državnem zboru. Kakor hitro bi pa na Ruskem nastala konstitucija, bi se težišče poljske politike preneslo v St. Petersburg in politika poljskega kola na Dunaju bi postala bolj enostavna in laže razumljiva.“

Dalje komplicira našo politiko tudi to dejstvo, da Galicija ni narodno enotna dežela, ampak prebiva v njej blizu do polovice Rusinov in mnogo Judov. Ako bi tega ne bilo, bi lahko nastopali nazunaj veliko bolj svobodno. S tem pa seveda še nikakor ne maram zagovarjati politike poljskega kola. Na drugi strani je pa tudi takozvano ‚moskalofilstvo‘, kar odbija Poljake od zahodnih in južnih Slovanov. Mi smo se tisoč let, od začetka naše zgodovine, borili v krvavih vojnah zoper bizantinsko-tatarski produkt, katerega imenujemo ‚moskovitizem‘. On nam je razbil domovino, uničil kulturo, zatira vse naše tradicije in vse pojave našega duševnega življenja in gospodarskega razvoja. Moskovitizem je drugim Slovanom ravnotako nevaren kakor nam, samo da ste k sreči od njega geografično bolj oddaljeni. Najbolj nevaren in največ gorja je pa prinesel ruskemu narodu samemu. Resnična slovanska politika bi bila, da bi se združili vsi Slovani v boj zoper moskovitizem.“

„Meni se pa zdi,“ odvrnem, „da v tej stvari Poljaki močno pretiravajo. Pravega moskalofilstva med zahodnimi Slovani ni in pri sedanjih razmerah tudi ne more biti. Našli boste morda kakšne posameznike, toda jako redke, ki bi bili pripravljeni za osebne koristi podpirati moskovski sistem. Takih ljudi najdete tudi med Poljaki in morda še več, največ pa še med Judi. Dalje se dobi tuintam nekaj eksaltiranih ljudi, ki so se zaverovali v fizično silo Rusije in mislijo, da nam od nje pride odrešenje. Ogromna večina pa presoja stvar trezno in sedaj se je med nami vse tako obrnilo k podrobnemu delu med narodom, da sploh nimamo časa pečati se s takimi oddaljenimi stvarmi. To, kar vi Poljaki imenujete ‚moskalofilstvo‘, je pri nas veliko več dvignilo prahu in naredilo ropota, kot je bilo na njem. Sedaj se pa lahko o njem govori že kot o ‚tempi passati‘.“

„Stiki s Poljaki, pravite, so bili doslej izvun parlamenta slabi, a vendar so bili plodonosni. Poljak Korytko je stal v središču vašega narodnega in slovstvenega prebujenja, Poljak grof Ostrovski je našel Miklošiča, Smolej in Čop sta bila v Levovu, kjer sta se navzela našega romantizma. Koliko je pa kdo izmed Rusov, ki so obiskovali vaše kraje, storil za vašo kulturo? Pri nas zatirajo in uničujejo vse pojave kulture, med vami ne morejo tega storiti, ker jih je premalo, toda vašega kulturnega dela tudi ne podpirajo in ga ne morejo razumeti.“

„Vi ste v vaših povestih tako krasno predstavili poljsko preteklost. Kako si pa predstavljate poljsko prihodnost?“

„O tem prerokovati je težko. Sedanja Rusija se ruši in nima v sebi sil, da bi se prenovila in okrepla. Toda gniloba, ki vlada na Ruskem, se širi tudi k nam. Naš socializem in revolucionizem ni nič drugega, kot slaba reprodukcija ruskega nihilizma in socialnega revolucionizma. Banditizem, ki vlada pri nas, je samo plod ruskega banditizma. Moskovska Rusija je hotela zatreti in je res do malega zatrla v sebi vse moralne pojme. Tako je sama vzgojila svoj nihilizem, ki ji sedaj izpodkopuje podlago. Ako brez kazni kradejo višji, zakaj bi potem ne kradli nižji? Ljudstvo mora logično priti do takega zaključka. In tako v vseh drugih zadevah. Ako nas rak moralne gnilobe, ki se širi k nam iz Rusije, razjé, potem pademo obenem z Rusijo. Ako pa vzdržimo bolezen, potem bo spet prišla naša bodočnost in bomo lahko morda celo kulturno vplivali na slovanske narode, ki prebivajo v mejah sedanjega ruskega carstva, in jim pomagali, da se gospodarsko in kulturno dvignejo.“

Dalje sva se pogovarjala o raznih bolj zasebnih in mestnih zadevah, razkazoval mi je razne slike

in druge zanimivosti, katere ima v stanovanju, in ko sem se slednjič moral posloviti, me je odslovil jako prijazno in povabil, naj ga ob priliki zopet obiščem.

V. Dva „obiska“.

„Obisk“ se imenuje v ruskem policijskem žargonu policijska hišna preiskava. Kako se vrše take preiskave, evo vam dva slučaja:

V Varšavi sem bil večkrat povabljen na čaj h gospodu profesorju dr. Tadeju Korzonu. On je knjižničar v zasebni knjižnici grofa Zamojskega, znan učenjak in pisatelj. Po poklicu je zgodovinar in je napisal več zgodovinskih del in razprav. Doma je iz Minska na Beloruskem in ima za sabo jako ro-

FORT MONJUICH PRI BARCELONI

mantično preteklost. V svoji mladosti je bil nekoč obsojen na smrt, potem pa pomiloščen na dosmrtno pregnanstvo v Sibirijo. Vzrok obsodbe je bil, kot mi je nekoč sedaj že osiveli starček pripovedoval sledeči:

Nekoč je prišel k njemu „obisk“, neki častnik s policijskimi vojaki, iskat necenzuralnih knjig. Takrat, ko je bila vsaka, tudi strogo znanstvena, v tujini natisnjena knjiga prepovedana, a doma na Ruskem ni bilo mogoče ničesar tiskati, seveda ni bilo posebno težko najti pri ljudeh, ki se pečajo s slovom, kakšne prepovedane knjige. Toda pri Korzonu vseeno niso ničesar našli. Da bi prikriji blamažo, so mu pobrali nekaj drugih, dovoljenih knjig ter jih vzeli s seboj, češ, da jih morajo doma natančneje pregledati. Profesor Korzon je čakal — kot mi je pripovedoval — nekaj mesecev, da bi mu knjige vrnili, oziroma sporočili, kaj je ž njimi. Ker pa le ni bilo ničesar, je pričel sam stvar drezati in zahtevati, naj mu vrnejo njegove knjige. Tako je stvar prišla v tek. Bilo je vojno stanje in prišel je pred

vojaško sodišče, ki ga je, ne da bi mu dokazalo kaj konkretnega, obsodilo na smrt „čerez povješenje“ bajé radi njegovega revolucijskega delovanja. Pravi vzrok je pa bil, ker se je čutil častnik, katerega je profesor Korzon prijemal radi ugrabljenih knjig, razžaljenega in se je hotel nad njim maščevati in ga prisiliti, da bi se pred njim ponižal in ga prosil za pomiloščenje. Toda, ko so Korzonu naznanili smrtno obsodbo in ga vprašali, če ne mara prositi za pomiloščenje, je odvrnil: „Vse ste tako lepo naredili, da ni treba ničesar popravljati.“ Tako bi imel mladi Korzon biti obešen. Toda v zadnjem trenutku že so ga pa sami od sebe pomilostili v dosmrtno pregnanstvo, v Turkestan, a čez osem let je bil popolnoma pomiloščen in se je smel vrniti v Varšavo.

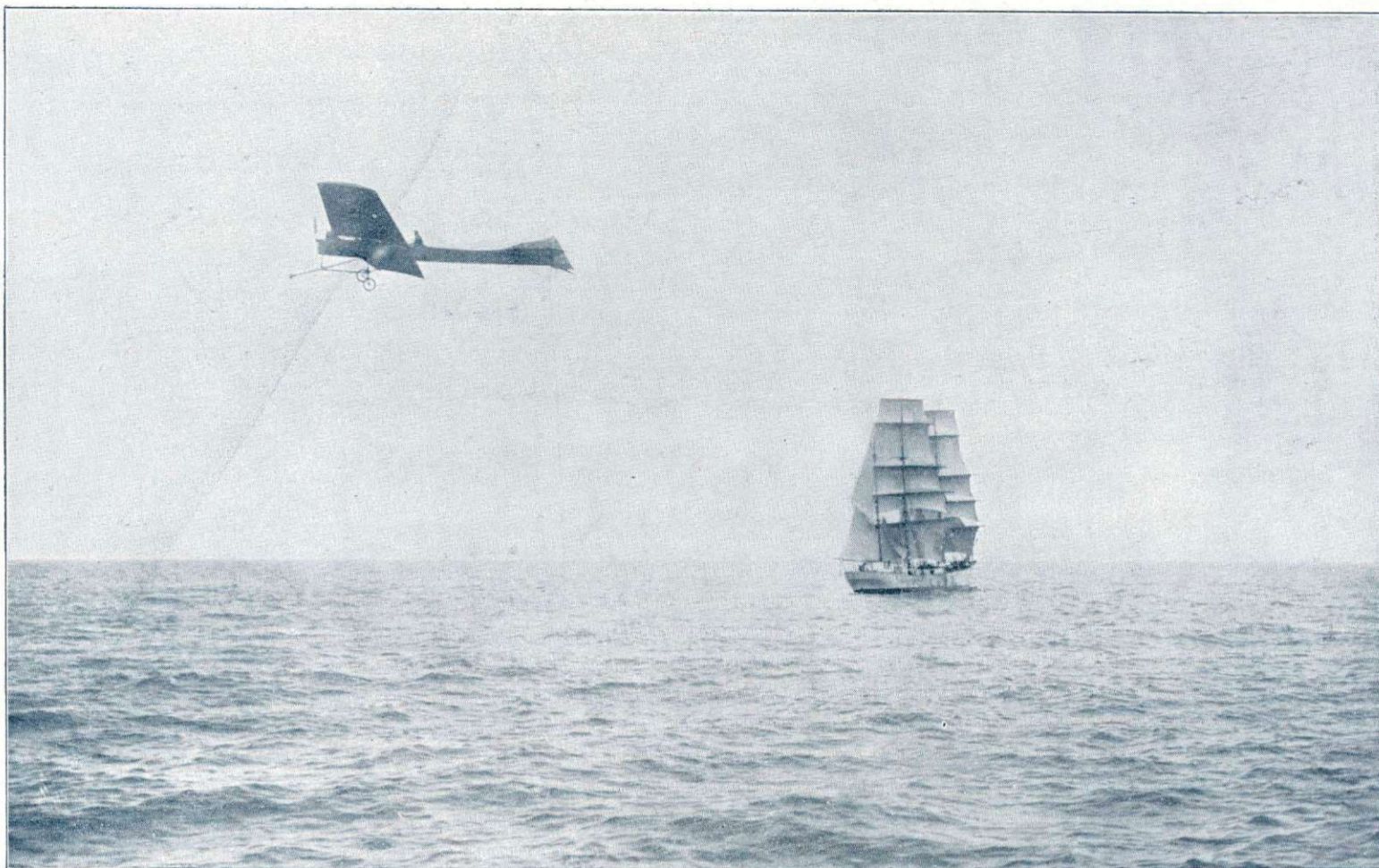
Med potjo se mu je pa prigodila še majhna neprijetnost. Ko je šel skozi ljubelsko gubernijo, je hotel spotoma obiskati nekega znanca veleposestnika. Ker je pa, kot bivši politični pregnanec, bil še vedno kolikor toliko sumljiv in ni imel popolne državljanske svobode, je prosil varšavskega generalnega gubernatorja dovoljenja, da se sme med potjo ustaviti pri svojem prijatelju v Ljubeljskem, in dobil je tudi res pismeno dovoljenje, da sme tam ostati mesec dni.

Toda profesor Korzon in varšavski generalni gubernator sta naredila račun, okrajni glavar ga je pa prečrtal. Ko se je namreč ustavil profesor Korzon pri svojem prijatelju, je kmalu prišlo od okrajnega glavarja povelje, da on, kot politični kaznenec, nima pravice prebivati v njegovem okraju. Korzon je pokazal svoje pismeno dovoljenje, okrajni glavar je pa odgovoril: „To dovoljenje je dano vam, ne meni. Torej mene nič ne briga. Jaz nisem ničesar dobil od gubernatorja in ničesar ne vem.“

Slednjič sta vendar naredila tak kompromis, da se bosta obrnila na generalnega gubernatorja in mu pojasnila položaj. Dotlej pa lahko Korzon počaka pri svojem prijatelju.

Čez nekaj manj kot dva tedna je res prišel odlok generalnega gubernatorja na okrajnega glavarja, da ima profesor Korzon pravico pri svojem prijatelju ostati en mesec in okrajni glavar je to uradno naznanil Korzonu.

Tako je bil mir do odhoda. Ko je pa preteklo določeni mesec, je hotel Korzon odpotovati dalje in

ZRAKOPLOVEC LATHAM PADE DRUGIČ V MORJE

je po ruskih predpisih to naznanil okrajnemu glavarju. Od okrajnega glavarja je pa prišel odgovor, da ima tu ostati mesec dni. Ker pa ta mesec še ni potekel, mora ostati še štirinajst dni. Korzon je trdil, da se mesec dni računa od dneva, ko je prišel v ta kraj, okrajni glavar pa, da se šteje od dneva, ko je on dobil od gubernatorja odlok, da sme Korzon prebivati v njegovem okraju. Dalje je trdil Korzon, da dovoljenje gubernatorja ni kazen, ampak dobrot, katere se lahko posluži ali ne, okrajni glavar je bil pa mnenja, da če je gubernator dal pravico, da sme biti mesec dni pri svojem prijatelju, se mora Korzon posluževati te pravice do konca.

Zmagal je slednjič seveda gospod okrajni glavar in profesor Korzon se je moral še štirinajst dni posluževati gostoljubnosti svojega prijatelja. Potem se je pa poslovil in odpotoval dalje v Varšavo.

Dr drugega dne po svojem prihodu v stolico Poljske pa pride k njemu od policije „revirovi“ ter mu prinese dopis od „oberpolicmajstra“, v katerem je stalo, da z ozirom na njegov prepis z okrajnim glavarjem v Ljubeljskem mu generalni gubernator ukazuje, da se mora za dve leti podati v Pjoterkov in se naroča policiji, naj nemudoma izvrši to povelje.

Pjoterkov je malo, pokrajinsko mesto v poljskem kraljestvu z večinoma judovskim prebivalstvom. Sedaj, ko je komaj prišel med svoje v Varšavo, ni seveda Korzona nič posebno veselilo, ne da bi vedel zakaj,

odpotovati v judovski Pjoterkov. Naredil je torej prošnjo na okrajnega glavarja, naj mu vsaj nekoliko časa dovoli ostati v Varšavi, da uredi neke družinske razmere. V odgovor pa je prišlo na policijo kratko povelje: „Nabljusti za vijezdku“ in Korzon je moral s prvim vlakom odpotovati v Pjoterkov, „revirovi“ ga pa je vljudno spremil na varšavski kolodvor in se ni umaknil s perona, dokler mu ni vlak izginil izpred oči.

Tako nam je profesor Korzon pripovedoval svoje dogodke in spomine, jaz sem poslušal častitljivega, ljubeznivega starčka, drugi gostje so pa delali vmes svoje opazke. Sploh je prof. Korzon ena najsimpatičnejših oseb, kar sem jih bil našel med Poljaki.

V naši družbi je bil tudi znani poljski zgodovinar Aleksander Jablonovski, ki je nedavno praznoval petdesetletnico svojega književnega delovanja. Jablonovski je star, suh gospod, koščenega obraza, tip molčečega, suhoparnega učenjaka. Pogovora se je malo udeleževal. Sedel je ves čas poleg Korzona in od časa do časa pokimal njegovim izvajanjem.

Ura je bežala urno, postalo je že pozno in treba se je bilo posloviti. Odidemo vsi gostje skupaj iz stanovanja ter se jamemo pred hišo razhajati na razne strani. Ko se obrneva z Jablonovskim proti isti strani, me vpraša, kje stanujem?

„Na Hožej,“ mu odgovorim.

„Jaz stanujem tudi na Hožej ulici,“ mi odvrne, „potem vas povabim v svoj voz in se peljeva skupaj.“

Tako sva se vozila skupaj skozi mesto s staro molčečo mumijo, ki se mi je v kljub svoji redko-besednosti kmalu priljubil.

Pred neko hišo na Hožej ulici veli vozniku, naj ustavi, zleze sam z voza, potem pa reče, naj pelje mene še nekaj hiš dalje do mojega stanovanja.

Poslovala sva se jako prisrčno in toplo in pri slovesu mi je podal svojo tresočo roko: „Morda se ne vidiva več!“

Jaz se peljem dalje domov in se vležem spat.

Zjutraj vzamem v roke jutranjo izdajo dnevnika „Kurjer varšavski“ in najdem v njem med najbolj svežimi novicami, da je bil ponoči policijski „obisk“ pri Aleksandru Jablonovskem in da so ga odpeljali v trdnjavo.

Zakaj so prišli in kako se je zadeva končala, ne vem. Zdi se mi, da ni bilo hudega. Vendar me je novica pretresla.

* * *

Tu hočem povedati še povest o nekem drugem „obisku“, ki je bil pa manj tragičen.

V naši hiši je stanovala neka rodbina, obstoječa iz očeta, matere in dveh hčera. Oče je bil visok uradnik še iz časov, ko je tudi Poljak lahko prišel do višje službe, in je zdaj živel v pokoju. Starejša hči se je že omožila in je samo od časa do časa prihajala k staršem na obisk, mlajša se je pa ravnokar vrnila iz nekega belgijskega penzionata, posedala doma in čitala francoske romane, delala toaleta, hodila na izprehod in pričakovala ženina. Duševno je bila nekoliko manj kot srednje razvita in se ni brigala za nobeno javno stvar. Z eno besedo, bila je dobra, preprosta, nekoliko naivna bunka, kakor se jih dobi mnogo.

Neke noči po polnoči je prišel k njim „obisk“ s častnikom na čelu. K sreči je imela služkinja toliko samozavesti, da jim je stopila na pot in jih zadrževala, kolikor se je dalo.

„Gospodična je bolna, ne more nobeden k njej,“ jim tolmači.

„Mi moramo,“ odvrne častnik, „je obisk.“

Služkinja se ustavlja, vojaki jo pahnejo na stran, pri tem je pa nastal tak ropot, da se je gospodična vzbudila in je imela čas vreči nase neko haljo.

Mediem so že vlomili v sobo. Gospodična je morala stati sredi sobe „ruki vverh“, to je z rokama kvišku, vojaki so pa preiskali vso sobo, prevrnili vse, razmetali posteljo, razrezali celo blazine, preiskali še gospodično, če nima morda pri sebi pod

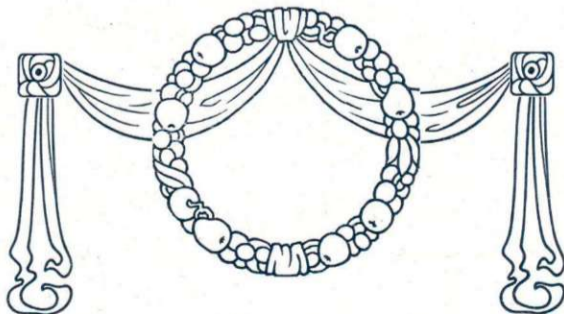

ZRAKOPLOVEC BLÉRIOT

obleko skritega kaj prepovedanega. Tako so delali skoraj do jutra, nekaj ur. Potem so pa spet odšli. Prepovedanega ali državi nevarnega niso našli pri njej ničesar, da bi pa vendar ne odšli čisto prazni, so vzeli neka pisma, katera je pisal njen ženin.

Drugerega dne mi je dotična gospodična s strašno ogorčenostjo pripovedovala, kaj se ji je zgodilo. Jaz sem se ji pa smejal. Saj to ni nič posebnega, kaj takega se lahko vsakemu pripeti. V tem slučaju je bila najbrže kakšna pomota in so prišli na napačen naslov, kar se tudi lahko zgodi.

O vzrokih „obiska“ in o usodi njenih pisem ni izvedela gospodična ničesar več. Drugih posledic pa tudi ni bilo nobenih. (Dalje.)

Dr. Ljudevit Gaj.

K njegovim stoletnicam spisal dr. L. Lénard.

Ljudevita Gaja stoji v središču velikega zgodovinskega gibanja, ki se imenuje „hrvatski preporod“. Dne 15. avgusta t. l. se je obhajala v rojstnem kraju Ljudevita Gaja, v Krapini, stoletnica njegovega rojstva. Slavnostni govorniki, ki so tu nastopali, so slavili v vznešenih besedah Gaja in njegove velike zasluge za hrvaški narod in sploh za vse Jugoslovane. Umestno je torej, da se pri tej priliki tudi mi spomnimo v našem listu slavljence in stvarno in resno presodimo njega, njegovo delovanje in njegove zasluge.

„Hrvatski preporod“ se je začel s smrtjo cesarja Jožefa II., leta 1790., in se je javljal v začetku v obliki odpora hrvaškega plemstva proti ponemčujoči in centralizujoči politiki cesarja. Deset dni po smrti cesarjevi, dne 10. marca, je moral bežati iz Zagreba njegov namestnik, zaničarni ban, protestant Balaša. Hrvaško plemstvo se je vzdramilo in se pričelo boriti za svoje pravice in privilegije. Na pravice naroda in domovine ni mislilo. Balo se je celo, da se ne bi ljudstvo vzbudilo in zahtevalo tudi svojih pravic. Da bi se laže upiralo na eni strani ponemčevalni vladi na Dunaju, na drugi strani pa vedno bolj se probujajočemu ljudstvu, je sklenilo združiti se z Madžari in je pričelo madžaroniti. Zgodovinar Adam Oršić-Slavetić pripoveduje, da se je takrat hrvaško plemstvo pričelo oblačiti v madžarsko narodno nošo, posnemati madžarske navade in govoriti madžarski jezik.

Hrvaški zavezniki Madžari so zahtevali od avstrijske vlade, da se v deželah svetega Štefana uvede madžarski jezik namesto nemškega v vse urade in šole. Tu se je pričel boj med Madžari in Hrvati. Dokler se je šlo zoper Dunaj in zoper nemščino, so šli skupaj, ko se je šlo pa za vprašanje, kaj naj se vpelje namesto nemškega jezika, so se ločili. Madžari so namreč hoteli tudi na Hrvaškem vpeljati svoj jezik v šole in v urade; Hrvatje so se pa temu upirali. Toda niso se branili ogrskega jezika iz ljubezni do hrvaščine, ampak iz čisto samopašnih razlogov. Zahtevali so namreč, da mora na Hrvaškem, kot doslej, biti uradni jezik latinski, češ, da so vse njihove postave in pravice pisane v latinskem jeziku in bi bila nevarnost, da bi se napačno tolmačile ali odpravile tudi njihove predprave, ako bi se odpravil iz uradov latinski jezik. Tako je bilo hrvaško plemstvo navezano na svoje posebne pravice. Seveda niso bili hrvaški zastopniki v stanu s tako tesno-

srčnega stališča uspešno braniti pravic hrvaškega naroda in hrvaškega jezika in so popuščali vedno bolj. Čas od leta 1790. do 1830. je doba neprestanega popuščanja Hrvatov v narodnih zadevah. Leta 1827. so se izrekli, da jim je radi sloge in miru drago, da se pri njih na Hrvaškem poučuje madžarščina in da mora znati vsak uradnik hrvaški in madžarski jezik. Odposlancem, ki so šli na skupni sabor leta 1830. so dali taka navodila, kako naj odgovore Madžarom: 1. Kjer je na Hrvaškem učitelj zmožen madžarskega jezika, naj takoj poučuje otroke v tem jeziku. 2. Odslej se nihče ne nastavi za učitelja, kdor ni več madžarskega jezika. 3. Nihče se ne sprejme v gimnazijo, ako ne zna čitati madžarski ravnotako kakor hrvaški. 4. Na vseh gimnazijah je učenje madžarskega jezika obligatno. 5. Noben profesor se več ne nastavi na srednjih šolah, ki ni več tega jezika. 6. Madžarščine se morajo pričeti učiti tudi učenci višjih razredov.

To je bil vrhunec madžaronstva in priti je morala reakcija, ki pa ni izšla iz hrvaškega plemstva, katero je doslej predstavljalo hrvaški narod, ampak iz ljudstva samega. Hrvaško plemstvo se je branilo hrvaškega jezika ravnotako, kakor se je poprej upiralo nemškemu in potem madžarskemu. Ono je videlo samo svoje v latinskem jeziku na oslovsko kožo pisane „pravice“ in se je balo, da bi jim kakršnakoli izprememba v jeziku lahko odvzela te zastarele „pravice“.

Edina svetla zvezda te žalostne dobe je bil zagrebški nadškof Maksimilijan Vrhovac, ki je z neumornim svojim delom položil temelj poznejšemu „preporodu“ hrvaškega naroda.

V hrvaškem semenišču so se pričele ob posebnih prilikah igrati igre v hrvaškem jeziku. Zbral se je krog bogoslovcev, ki so se vadili v hrvaškem sestavku in prevajali iz tujih jezikov na hrvaško. Nadškof Vrhovac je z vsemi silami podpiral taka prizadevanja in se trudil, da bi razširil višjo omiko med svojo duhovščino in med ljudstvom. Razumel je tudi, kakšen pomen ima domače ljudoznanstvo za razvoj narodnega jezika, omike in javnega življenja, ter je izdal okrožnico na svojo duhovščino, s katero jo je izpodbujal, naj nabira narodno blago in narodne motive. V Zagrebu je ustanovil tiskarno, v kateri se je natisnilo mnogo hrvaških del.

Toda plemstvo je nevoljno gledalo na ta prizadevanja velikega rodoljuba, ki je šel za celega

pol stoletja pred svojim časom, in mu očitalo, da je njegovo delovanje „demokratsko“. Tožili so ga celo pri dvoru in cesar Franc I. je leta 1795, prepovedal tiskarno, češ, da se „ne strinja s škofovim dostojanstvom, da se peča s takim meščanskim obrtom“.

Skoraj vse glavne misli poznejšega ilirizma nahajamo že v idejah nadškofa Vrhovca in njegovih pomočnikov, kakor: reforma pravopisja, zedinjenje jugoslovanskih narečij in vpeljavo štokavščine za književni jezik. Bil je v zvezi z voditelji takratnih slavistov. Dopisoval si je z Dobrovskim, navezal je prvi kulturne vezi s Slovenci, si živahno dopisoval s Kopitarjem, škof Brigido mu je pošiljal slovenske knjige, Ronazza, nečak Žige Zoisa, velikega slovenskega mecena, je imel nadškofovo nečakinjo za ženo. Radodarno je podpiral hrvaške književnike, Dobrovskemu in Kopitarju je obetal podporo, ako gresta na popotovanje na slovenski jug in na Atos pregledat stare rokopise, bosanske franjevence je navduševal, naj se uče turškega jezika, da bi laže delovali za zedinjenje Balkana. Umrl je dne 16. januarja 1827. Seme, katero je sejal vse življenje, je izšlo šele po njegovi smrti.

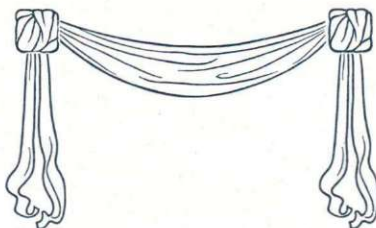
Od leta 1790. do 1830. so Hrvatje vedno bolj odjenjavali od svojih pravic in popuščali Ogrom. Od leta 1830. so pa pričeli energičneje braniti svojo stvar. Ko so Madžari zahtevali, da morajo na Hrvaškem imeti protestanti iste pravice s katoličani, da bi tako posredno udomačili ogrske kalvince na Hrvaškem, so se prvič postavili Hrvatje na načelno stališče in odvrnili, da imajo, kot „zavezno kraljestvo“ — *socia regna* — samo oni v hrvaškem saboru pravico odločevati o takih stvareh. Toda starokopitno hrvaško plemstvo ni imelo zaupanja v samega sebe. „Za enkrat smo še rešili hrvaško pravo, a ne vemo, če se nam bo to še drugič posrečilo,“ so izjavili v svojem saboru leta 1831. Bilo je potreba nove, sveže krvi in čilih duhov. Kmalu so se res pričeli pojavljati oni „novi možje“, vzgojeni pod vplivom hrvaške zgodovine in dubrovniškega slovstva, delovanja nadškofa Vrhovca in čeških slavistov, Dobrovškega, Šafaříka i. dr., in započeli ono književno, kulturno in politično gibanje, ki se imenuje ilirizem. V središču tega gibanja je stal mladi Ludovik Gaj, ki se je pozneje imenoval Ljudevit Gaj.

Sedaj spada „ilirizem“ v zgodovino in presojeti ga moremo zgodovinsko, ako hočemo, da se od njega kaj naučimo in obdržimo njegove sadove. Pri Gajevih slavnostih se je pa mnogo grešilo zoper zgodovino. Gajeva postava je stopila tako v ospredje in iz nje se je naredila taka apoteoza, da je skoraj izgubila zgodovinsko vrednost. Objektivna naša sodba o Ljudevitu Gaju mora biti: Ljudevit Gaj je bil izredno silna agitatorična narava, ki je s svojim navdušenim govorom takorekoč hipnotiziral sodobnike. Bil je ena onih oseb, ki nastopajo v burnih dnevih in potegnejo za sabo množico ter morejo storiti mnogo dobrega, ker vržejo poprej tleče ideje med množico in jo zanje navdušijo. Toda „ilirizem“ ni ves in tudi ni v večjem delu njegovo delo, ker se je že poprej pripravljaj dolgo časa in je imel tudi drugih gorečih pristašev, ki so pod mnogimi oziri celo prekašali Gaja, zlasti kar se tiče duševne izobrazenosti in čistosti značaja. Dasiravno je bil Gaj častni doktor lipskega vseučilišča, vendar ni imel globokejšje učenosti. Na vseučiliščih se ni prijel nobene stvari trdno in ni posegal posebno globoko. Pisal je malo in nobene stvari, ki bi imela trajno vrednost. Njegova sila in vrlina je bila predvsem le njegova agitatorična narava in njegova hipnotizujoča zgovornost. Imel je pa tudi napake v svojem značaju, vsled katerih je prišlo do mnogih nasprotij med njim in med njegovimi sotrudniki, ki so v znatni meri ovirale zmago ilirizma. Slednjič je pa postal po letu 1848. nezvest svoji preteklosti in je stopil v službo k zatiralcem hrvaškega naroda ter je s svojimi zmožnostmi podpiral njihov sistem.

Naše navdušenje za Ljudevita Gaja torej ne more biti brezpogojno, ampak mi ga slavimo samo kot moža, ki je v svoji mladosti navdušeno agitiral za jugoslovansko narodno stvar, dasiravno tudi tukaj ne moremo odobravati celotnega njegovega postopanja in vseh njegovih idej. Odklanjamo ga pa kot započetnika poznejše madžaronske stranke in služabnika hrvaškemu narodu sovražne vlade.

Preden pa preidemo k njegovemu življenju in delovanju, si moramo še ogledati nekatere najvažnejših njegovih sotrudnikov in soborilcev.

(Dalje.)

Književnost.

Slovenska.

Fr. Ks. Meško: **Obrázky a povídky**. Svetovna knihovna, č. 735—737. Rediguje Jaroslav Kvapil. Nakladatelství J. Otto v Praze. Cena 60 vinarjev.

Meško je prvi slovenski pisatelj, ki je bil sprejet v gori navedeno zbirko najboljših slovstvenih del vseh omikanih narodov sveta. Med imeni, kakor: Camoens, Björnson, Byron, Tolstoj, Ibsen, Krasinski, Gogol, Čehov, Cervantes, Puškin, Orzeszkova, Chateaubriand, Gorkij, Goethe in podobnimi, stoji tu v vrsti tudi edino slovensko ime: Fr. Ks. Meško. Tudi to je nemajhna zasluga, katero je Meško izkazal slovenskemu narodu, in dokaz, da je on res pisatelj ne vsakdanje vrste. Kadar je govor o prevodu, se mora ocenjevati prevod in ne izvirnik. Vendar naj nam bo dovoljeno v očigled važnosti pojava izpregovoriti tudi nekaj načelnih besed, ki se tičejo izvirnika.

Meško je eden najvidnejših predstavitev „moderne“ v našem slovstvu. S hvaležnostjo moramo priznati zasluge, katere nam je ona oddala v slovstvu in v upodablajoči umetnosti, vendar je ne moremo smatrati za trajen uspeh, ampak samo za prehoden pojav. Seveda! Nekaj njenih najboljših proizvodov bo ostalo za vedno v našem slovstvu. Toda njen duh in njena smer se ne bo obdržala. Zakaj ne?

Naša „moderna“ je jako malo „naša“. Ona je del duševnega toka, ki se je razlil po vsej Evropi, ki se je pa drugod že večinoma odtekel in zapustil za sabo samo oplojeno zemljo. Pri nas se je pa zatekel globoko in slednjič na več krajih obtičal in naredil neplodne in nezdrave močare. „Moderna“ se imenuje včasih tudi „impresionizem“, „subjektivizem“ itd., ker je z eno samo besedo težko izraziti vse njeno bistvo. Bistveno — zdi se mi — je pri njej, da prodira od duše k zunanjemu svetu, ne pa od zunanjega sveta k duši. Ona sploh prezira in maloovažuje zunanost, bi se je najraje popolnoma otresla, tako da bi ne ostalo drugega, kot naga in kričeča duša, ki bi se zaprla sama v sebe, kot kujav otrok. Za „moderno“ je duša vse in svet nič. S tem je pa zavrnila vsa sredstva, s katerimi in po katerih more delovati duša, in si je sama zaprla pot k daljnemu razvoju in napredku.

Vzemimo slučaj:

Pesnik hoče opisati lepoto grške Helene. Stari, klasični pesnik Homer je to naredil na ta način, da pusti Heleno nastopiti na javnem prostoru. Ko jo zagledajo sivi trojanski starčki, se jim ogreje kri in šepčejo drug drugemu: „Ni čuda, da je njena lepota povzročila krvavo vojsko in ugonobila toliko junakov,

ako celo nam razburja kri!“ — S tem je povedano dovolj in čitatelj si more sam ustvariti sliko o njeni krasoti.

Moderni realist in naturalist bi v tem slučaju pričel opisovati, kako je izgledala, kakšne je imela oči, lase, zobe, podbradek, bradavice itd.

„Najmodernejši“ impresionist bi pa začel s pesniškim vzletom, kako mu je zatrepetala in zavalovala duša, kakšne sanje so ga objemale itd. Toda take duševne pojave opisati je direktno jako težko, večkrat popolnoma nemogoče, vključ vsemu jezikoslovnemu aparatu in stilistični rahločutnosti, s katero razpolaga pisatelj. Duševno delovanje in pojave opišemo najlaže in najnatančneje indirektno po njihovih učinkih in vzrokih v zunanosti. Za umetniško slovstveno delo ne zadostuje samo čuvstvo duše in oblika sloga, ampak

ZRAKOPLOVEC BLÉRIOT LETI ČEZ MORJE NA ANGLEŠKO

je potreba tudi zunanjega predmeta. Veliki greh naše moderne se mi zdi, da zanemarja predmet na račun forme in subjektivnega čustvovanja. Mi delamo preveč s srcem in premalo z razumom. „Cognitio incipit a sensibus“, pravi filozofija in vir lepote izhaja ravnotako iz razuma, kakor iz srca in morda iz razuma še bolj, kajti „verum“ in „pulchrum“ sta brata. Slava ruskih in norveških pisateljev tiči v filozofski globini njihovih del, a ne v zunanosti forme.

Pri Meškotu, kakor pri naši moderni sploh, imamo premalo zunanjega sveta in predmetnosti; premalo se projektira na zunaj, ampak se je zaprl v sebe, je subjektiven in impresionističen, peča se predvsem z dušo in premalo s svetom, a čustvovanje in valovanje duše se trudi da bi opisal direktno v sebi, ne pa po vzrokih in učinkih nazunaj. V svoji struji je gotovo dovršen in klasičen, toda pomisleke imamo zoper impresionistično strujo kot tako, zlasti pa, če nastopa v tako skrajni obliki, kakor med Slovenci. Dr. L. L.

Izvestja srednjih šol na slovenskem ozemlju.

Letošnja izvestja srednjih šol prinašajo za slovensko slovstvo malo zanimivega. Slovensko je izvestje druge državne gimnazije v Ljubljani, ki prinaša članek: „Šestdesetletnica vladarstva našega cesarja“, poroča začasni vodja g. dr. Janko Bezjak, in pa izvestje knezoškofijske privatne gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je priobčil profesor Ant. Koritnik članek: „Slovarček k II. in III. spevu Iliade“. V izvestje prve državne gimnazije v Ljubljani je napisal profesor dr. Jos. Šorn „Bemerkungen zum Texte des M. Junianus Justinus“, profesor dr. Jos. Tominšek pa „Aforizmi o klasičnem pouku“. V kranjskem izvestju najdemo: Makso Pirnat, „Šola in dom, njuno medsebojno razmerje in njuni stiki“ ter Fr. Komatar: „Slavnostni govor v proslavo vladarske šestdesetletnice Njega Veličanstva presvetlega cesarja Franca Jožefa I.“ Poročilo samo je nemško!!! Novomeško, istotako nemško poročilo! prinaša iz pera profesorja dr. J. Šlebingerja: „O. Ivan Krstnik od sv. Križa, slovenski propovednik“ in ravnatelja Brežnika govor ob vladarski šestdesetletnici. Ljubljanska nemška gimnazija prinaša: „Von Florians ‚Les deux billets‘ zu Goethes ‚Bürgergeneral‘“, napisal neki dr. Siegfried Schöppl Ritter von Sonnwalden, kočevska pa: „Anton Alex. Graf v. Auersperg (Anastasius Grün)“ von dr. Franz Riedl. Ljubljanska realka ima: „Appenzells Befreiung“, napisal Walther Obrist; Celje, profesor dr. A. Dolar: „O metodiki latinščine v prvem razredu“; Maribor, Georg Mair: „Pytheas' Tasiats und die Insel des Kronos in Plutarchs Schrift ‚Das Gesicht im Monde‘“; Celovec, Dr. Josef Gaßner: „Über den Einfluß des Burchard Waldis auf die Fabeldichtung Gellerts“; St. Paul, dr. Hugo Greilach O. S. B.: „Über die Photometrierung elektrischer Lampen“; Beljak, Hans Hörtnagel: „Der Dichter im Ringen mit dem Stoff, erläutert an Schillers Gedicht: ‚Die Kraniche des Ibykus‘“; Ptuj, Gustav Kaltenegger: „Das Wesen der Malerei“; Trst (nemška gimnazija): dr. Vinzenz Seunig: „Der Gauriel-Dichter als Nachahmer Hartmanns von Aue“; Pazin, dr. Mate Kevič: „Filološko-kritička istraživanja po ‚Časoslovu‘“; Celovec (realca), Richard Boxhorn: „Shakespeares ‚Die Zähmung der Widerspenstigen‘ und Fletschers ‚Der gezähmte Zähler‘“; Gorica (realca), dr. A. N. Papež: „Die Kultur der Rebe im Görzer Hügellande“. Našteli smo vse pisatelje in naslove razprav, ker so izvestja in njihove razprave nekako zrcalo naše profesorske misere. Slovensčina se zapostavlja do skrajnosti, predmet razpravam je večinoma sila brezpomemben, oddaljen in nepraktičen, često naravnost bizaren. Priti bo moral tudi v te kroge nov, svež in demokratičen duh. Izjemo dela samo par izvestij, predvsem pa ono goriške gimnazije. Dr. L. L.

05960

Hrvaška.

Knjige jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu. Prejeli smo: **Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umetnosti** za

leto 1908., 23. zvezek. Iz njega posnemamo, da ima akademija sedaj 5 častnih, 21 rednih (9 v zgodovinsko-jezikoslovnem, 6 v filozofsko-juridičnem in 6 v matematično-naravoznanskem oddelku) in 52 dopisujočih članov (31+3+18). Med dopisujočimi člani najdemo tri Slovence: Murka, Pleteršnika in Seidla iz Gorice.

Poleg poročil o skupščinah in sejah ter računov prinaša Letopis še obširne nekrologe dveh zaslužnih Hrvatov, dr. Baltazarja Rogišiča in dr. Marijana Derencina. Prvega je napisal dr. Ivan Strohal, drugega pa dr. Fran Vrbanić. Zaključuje „Proslava 90 letnice Ivana Trnskega“ z obširnim življenjepisom.

Dalje smo prejeli: **Gradivo za zgodovino hrvaške književnosti**, 6 knjiga. — Pisma, pisana dr. Ljudevitu Gaju, in nekateri njegovi članki (1828—1850). Zbral in z uvodom preskrbel dr. Velimir Deželić. To delo je važen prispevek h gradivu za zgodovino hrvaškega prepoda.

Seveda ne moremo iz teh pisem dobiti vsestranskega vpogleda v Gajevo delovanje in duševno stanje, ker manjka mnogo važnih in zanimivih kosov. Tako na primer ne najdemo v zbirki nobenih ruskih pisem, dasiravno vemo, da je Gaj dopisoval z odličnimi ruskimi učenjaki, kakor s Sreznjevskim, Pogodinom i. dr. Gotovo je sam uničil vsako pisanje, ki bi ga utegnilo kompromitirati pred avstrijsko vlado in pred javnostjo. Nekaj zanimivih dokumentov iz pismenega občevanja med Gajem in načelnikom III. oddelka ali šefom tajne ruske policije, grofom Beckendorfom, in s slovanskim društvom v Moskvi je objavil prof. Kulakovski v svojem delu „Ilirizem“.

Rad jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, knjiga 176, prinaša članke: Posebnosti narodne glasbe, zlasti hrvaške. Spisal Fr. Š. Kuhač. Kuhač je znan in priznan delavec na polju narodne glasbe in njegova razprava o „Radu“ spada med najboljša dela, kar jih imamo o tem predmetu.

Nastanek Lucičeve „Robinje“. Literarno-zgodovinska študija, spisal dr. Branko Drechsler. To je nov prispevek k raziskavanju zanimive in važne stare dubrovniške literature. Ravno v isti krog spada naslednja razprava: Pesmi Mavra Vetranića in Marina Držića. Prispevki k spoznavanju stare dubrovniške književnosti. Od Milorada Medinija.

Nadalje prinaša „Rad“ še članke: O psihologiji brez duše od dr. Djure Arnolda, in o stari zagrebški trgovini od Ivana Tkalčića.

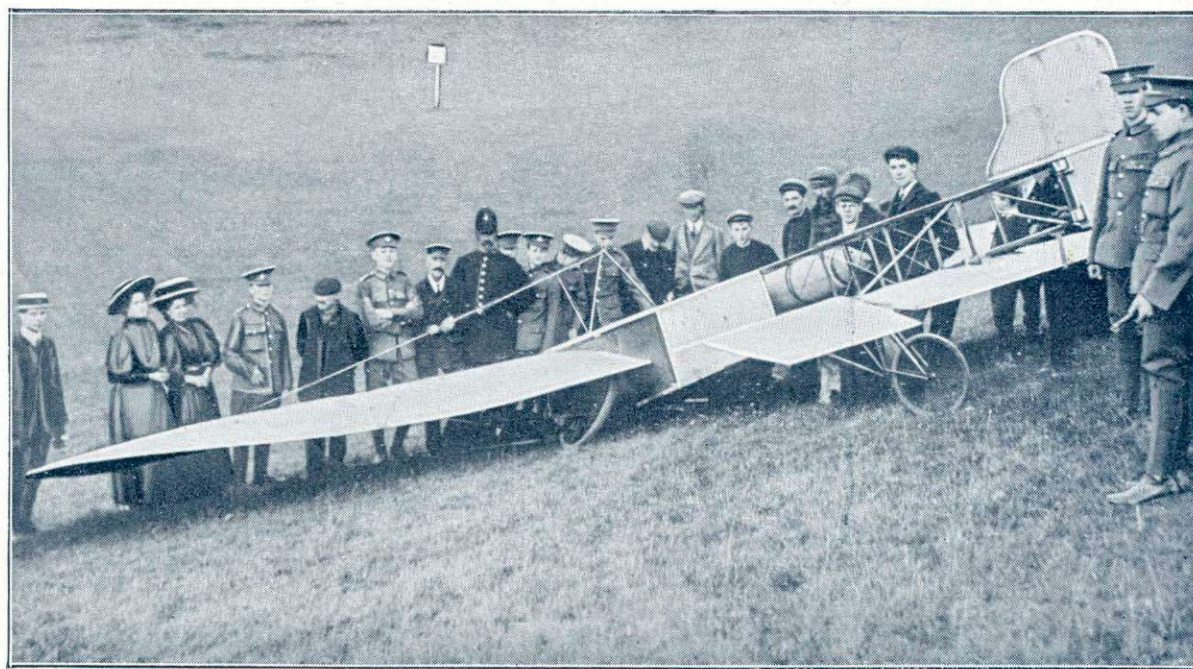
Zbornik za narodno življenje in navade južnih Slovanov, knjiga 14., pod uredništvom dr. D. Boranića prinaša: Strohal Ivan dr.: Ustanovljevanje prava, ki živi v narodu; dr. Fran Gundrum-Oriovčanin: Lucičeva lekarna; Magdič Mile: Narodne pripovedke o gradovih; dr. Ivan Strohal: Podlaga za zbiranje gradiva o pravu, ki živi med narodom.

To in ono.

Kranjska Čbelica — Kotzebue. Iskal sem v Grafenauerjevi in Glaserjevi slovstveni zgodovini, pa nikjer nisem našel pojasnjeno, zakaj so Čbeličarji svoj almanah imenovali ravno „Čbelico“. „Čbela“ je gorenjska izreka slovenske besede „bčela“ ali „pčela“, „včela“, tudi deminutiv rabijo radi po Gorenjskem. Ime sta listu tedaj očitvidno dala Gorenjca, vodja čbeličarjev Čop in Prešeren. Da bi bila ime listu ravno dala zato, ker so Slovenci od nekdanj bili dobri čbelarji in ker je zanimanje za čebelorejo okoli l. 1800. po prizadevanju vlade (cesarice Marije Terezije) bilo posebno naraslo (l. 1771. sta izšli na Dunaju Janžini nemško pisani knjigi o rojih in o čebeloreji, l. 1792. v Celju pa Goličnikov slovenski prevod), na to ni misliti, ker je ta almanah bil namenjen inteligenci; prej bi bilo lahko vplivalo tedajšnje obče zanimanje omikanih ljudi za prirodoznanstvo in osebno entomologijo. Pa tudi ta misel pri raziskavanju ni zadoščala. Iskal sem pri sosednih narodih, najprej seveda pri Slovanih, našel sem kaj sličnega iz te dobe samo pri Čehih, namreč Čelakowskega „Česko Včelo“, ki je začela pa šele l. 1834. izhajati kot priloga lista „Prager Zeitung“. Torej je ravno Čelakowský ime posnel po „Kranjski Čbelici“. Poglejmo še pri Nemcih. Tu najdemo, da je Kotzebue, od l. 1790. do 1850. gotovo najpopularnejši nemški komedijepisec, izdajal v Kraljevcih (Königsberg) v letih 1808 do 1812 zaporedoma časnika „Die Biene“ in „Die Grille“. Tedanji vpokojeni ruski kolegijski svetnik in ud berolinske akademije Kotzebue gotovo ni bil nemškim Avstrijcem in tudi ne Slovencem, ki so vse svoje duševno življenje zajemali iz nemških virov, nepoznat, saj so se mnogoštevilne njegove veseloigre uprizarjale po vseh evropskih gledališčih (prim. Čurčinovo razpravo „Kotzebue im Serbo-kroatischen“ v letošnjem Archivu!) zlasti pa po Avstriji, kjer je Kotzebue bil od l. 1798. do 1800. cesarski dvorni dramaturg na Dunaju. Posebno sta morala pa biti občeznana omenjena njegova časnika, ki sta navzlic svojima nedolžnima imenoma ostro zbadala Francoze in Napoleona z vsemi močmi Kotzebuejeve satirike. Znana sta bila tudi ta lista, ker je v njih nasprotoval, kakor že prej v berolinskem „Der Freimüthige“, Goetheju in romantikom. Slovencem je bil Kotzebue dobro znan, ker so se njegove priljubljene drame često uprizarjale v ljubljanskem nemškem gledališču. Prevajale so se njegove veseloigre tudi že zgodaj v slovenski jezik; Vodnik je poslovenil njegov „Hobenschlag“ pod naslovom „Tinček-Petelinček“, ki so ga poleteli l. 1803. igrali otroci v ljubljanskem gledališču. (Trst. 29.) Vodnik je napravil po nekem rokopisu v ljubljanskem muzeju tudi prevod veseloigre „Die Kleinstadtbürger“. L. 1822. 28. marca se je v korist igralcu Dittmayerju igrala v deželnem gledališču kranjskem „Kranjska kratkočasnost (veseloigra) ‚Gol-fani Starci‘ iz Nemškiga prestavljeno od Kocebua“ in ko je živahno l. 1848. zanimanje vzbudilo za gledališčne igre v

slovenskem jeziku, je takoj nastalo zopet nekaj prevodov (Trst. 38 sl.); vprašanje, koliko je vplival Kotzebue na naše gledališče, bi bilo posebne preiskave vredno. — To vse kaže da je Čopov krog gotovo dobro poznal poleg Ifflanda, „najmodernejšega“ nemškega dramatika, katerega slava je po nesrečni smrti (umoril ga je kot „vladnega ogleduha“ dijak Sand 23. marca l. 1819.) le narasla in se je za vsa njegova dela tudi zanimal. Potemtakem tudi ni neverjetno, da so si Čbeličarji naslov svojega almanaha izposodili pri Kotzebueju. Seveda je pri tem bilo lahko somerodajno obče zanimanje za čbelarstvo („Kranjska bučela“) in za entomologijo (prim. izraze v Čbelici: „sršeni“ in „muhe“). Izraz „Matica“ (srbska nastala l. 1826., češka nastala l. 1831.) s čebelami nima nič opraviti, ker „matica“ pomeni tu „fonds“ (prim. oklic čeških matičarjev iz l. 1831., odtiskan pri Tieftrunku „Dějiny Matice české“ str. 264.).

BLÉRIOTOV ZRAKOPLOV

Naše slike.

V vatikanskem muzeju rimskih in grških starin, ki hrani največje umotvore klasične dobe, sta dva kipa, ki predstavljata dramatično umetnost: Komedijska in Tragedijska. Prvo prinašamo danes str. 389.

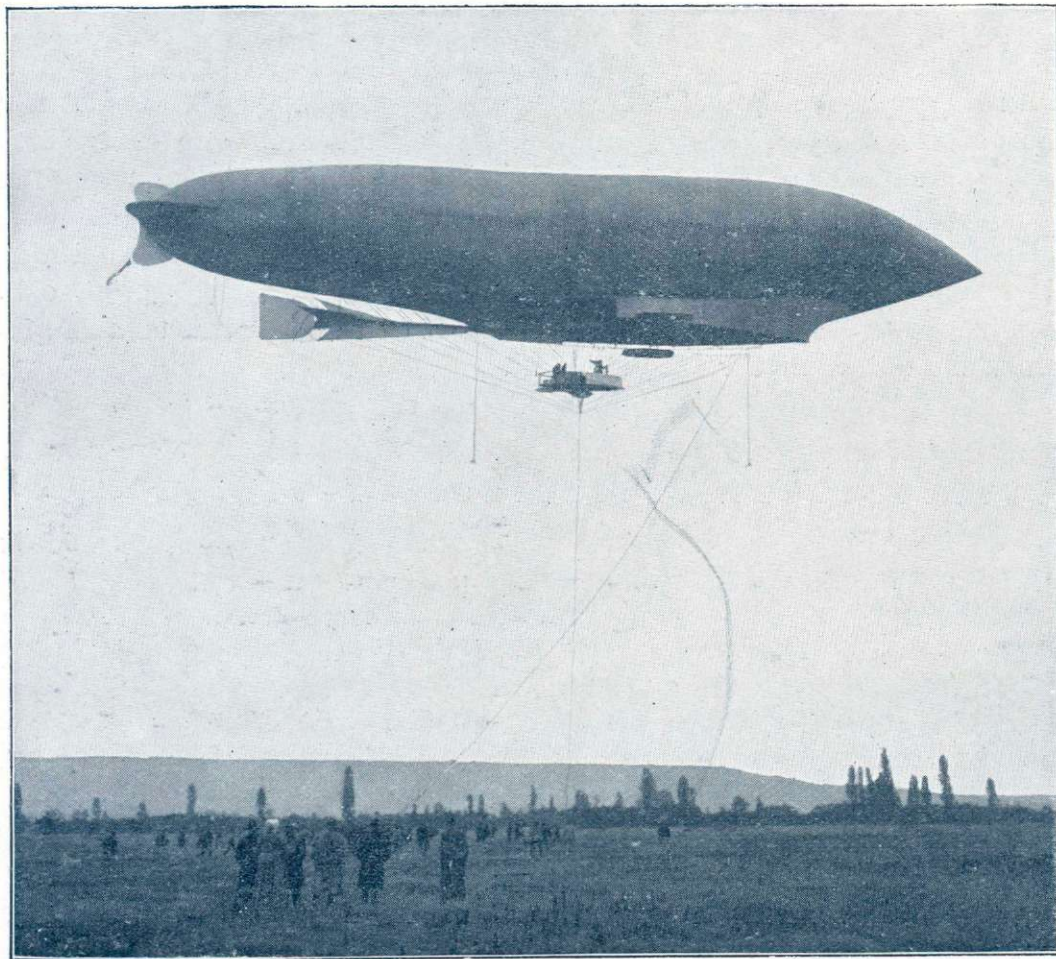
Solun (str. 402.), rojstno mesto sv. Cirila in Metoda, zdaj glavno tržišče balkansko, se često imenuje v zadnjem času. Solun je središče mladoturške agitacije, in tu so odkazali tudi bivališče odstavljenemu sultanu samosilniku Abdulu Hamidu.

Spomenik Petru Velikemu — Tesarju. Med raznimi spomeniki, ki so jih postavili Petru Velikemu, je originalen oni, ki ga predstavlja kot tesarja (str. 409.). Peter Veliki, ki je položil temelj sedanji ruski državi, se je sam učil ladje tesati na Nizozemskem, da je Ruse privadil mornarstva. S tem, da je odprl Rusiji Severno in Črno morje, jo je dvignil med evropske velesile.

Burubudur na Javi (str. 416.) je največji buddhovski tempelj sveta, in stoji pri Djaja Karti ob robu več milj obsegajočega žrela ugaslega ognjenika. Potres je v davnih

časih podrl ta tempelj, ki je ostal skozi mnogo stoletij v razvalinah. Od l. 1870. sem izkopujejo po razvalinah. Okolica je pusta in nevarna zaradi malajskih roparjev; zato se le redko drzne tuj preiskovavec, da bi proučeval ta zanimivi spomenik staroindijske kulture.

Torun j (str. 418.) je staro poljsko mesto, sedaj seveda pod prusko oblastjo, ki hrani še v svojih stavbah znamenite ostanke iz srednjega veka. Priobčili bomo še nekaj slik iz

RUSKI VOJNI ZRAKOPLOV

Torunja. Torun j in Holmo sta bili nekdan j glavni mesti takozvanega poljskega Pomorja, prastari poljski mesti, a sedaj večinoma ponemčeni. Križarji so najprej beračili, potem pa uropali kos za kosom poljske države in si ustanovili na Pomorju svojo prusko kneževino. Torun j ima še mnogo davnih poljskih spominkov.

Na Španskem je buknila vstaja. V Maroku imajo Španci hudo borbo s Kabili, in ko so izpočetka imeli nekaj izgub, so revolucionarji v Barceloni to porabili za povod vstaji. Anarhistični in socialistični elementi so uprizorili pravo strahovlado. Kakšnega značaja je bila ta vstaja, se vidi iz tega, da so najprej planili nad cerkve in samostane. V cerkvah so razbili najlepše umetnine, morili in ropali; v samostanskih grobnicah so celo mrliče metali iz grobov. To se imenuje propaganda za „svobodno misel“. Nekaj dni je trajalo to divjanje. A vlada je v zvezi s prebivalstvom naredila red. Fort Monjuich (str. 424.) v bližini Barcelone je trdnjava, ki kroti vso okolico. Tu so tudi glavni zločinci dosegli svojo kazen.

Zrakoplovstvo je šport letošnjega leta, če se sme taka važna iznajdba še šteti med športe. Na Nemškem so zložili mnogo milijonov mark, da je grof Zeppelin izdelal že tretji veliki zrakoplov. Njegove vožnje po zraku so pravi triumfi, ki jih hodi gledat na stotisoče ljudi, in ves svet se zanima zanje. Pa tudi drugi narodi tekmujejo v zrakoplovstvu. Vedno nove iznajdbe prihajajo na dan. V Frankobrodu je bila letos že mednarodna zrakoplovna razstava, na kateri je bilo razstavljenih že na stotine zrakoplovov in se je občinstvo lahko za denar vozilo po zraku, kakor po železnici. Kar naenkrat je prese-netil svet Francoz Blériot, ki je s svojim zrakoplovom preletel morsko ožino med Anglijo in Francosko z velikansko brzino. Manj srečen je bil njegov tekmeč Latham, ki je pri takem poizkusu dvakrat zapored padel v morje s svojim strojem. Vojne uprave hočejo zrakoplove porabiti za vojne namene. Kmalu bodo imele vse države vojne zrakoplove. Vojske bodo postale čisto drugačne, če se bodo uporabljali zrakoplovi, iz katerih se ne bo le dal opazovati sovražnik, ampak

ki bodo metali razstreliva na zemljo. Naša slika (str. 432) nam kaže vojni zrakoplov, ki ga je Rusija naročila na Francoskem v delavnici Lébaudy in ki je zgrajen po vzorcu francoskega zrakoplova „République“. Dolg je 52 m, obsega 3700 kubičnih metrov in ima Panhard-Levassorjev motor 80 konjskih sil, ki mu da pri ugodnem zraku brzino 60 km na uro.

NA BOŽJO POT